

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Науково-практичний журнал

Видається 4 рази на рік

Заснований у жовтні 2011 року

№ 4 (40) 2022

Харків
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
2022

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України (протокол № 9 від 15 грудня 2022 р.)*

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням **категорії «Б»**
(наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.)

Журнал внесено до міжнародних бібліотек і баз даних:
European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – **ERIH PLUS**, Норвегія;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Іспанія;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Польща;
Academic Research Index – ResearchBib, Японія

Право та інновації : наук.-практ. журн. / редкол.: К. В. Єфремова (голов. ред.) та ін. – Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2022. – № 4 (40). – 128 с.

Засновник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

Редакційна колегія:

Українські фахівці – *К. В. Єфремова*, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (головний редактор); *Р. В. Шаповал*, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (науковий редактор); *А. П. Гетьман*, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *В. М. Пашков*, доктор юридичних наук, професор, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *О. Я. Трагнюк*, кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *А. М. Любич*, кандидат юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (заступник головного редактора); *Н. М. Внукова*, доктор економічних наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *Х. В. Солнцева*, кандидат юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *Ю. В. Георгієвський*, доктор юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *М. В. Троцька*, кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *А. О. Гаркуша*, кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *К. О. Токарева*, кандидат юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *О. В. Розгон*, кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України.

Іноземні фахівці – *Вільям Еліот Батлер*, доктор права, Школа права Університету штату Пенсильванія (США); *Snieguolė Matulienė*, доктор, Університет імені Миколаша Ромеріса (Литва); *Томас Давуліс*, доктор, професор, юридичний факультет Вільнюського університету (Литва); *Яніс Грасіс*, доктор юридичних наук, доцент, юридичний факультет Ризького університету (Латвія); *Вітольдс Захарс*, доктор юридичних наук, професор, юридичний департамент Даугавпілського університету (Латвія); *Маріана Петрова*, доктор економічних наук, професор, Університет Велико Тирново (Болгарія).

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

LAW AND INNOVATIONS

Scientific and Practical Journal

Published 4 Times a Year

Founded in October 2011

№ 4 (40) 2022

Kharkiv
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine
2022

*Recommended for publication by the Academic Council
of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine (protocol № 9 of 15.12.2022)*

The journal was included into the List of scientific professional editions of Ukraine **group «Б»**
(Ministry of Education and Science of Ukraine order № 409 of 17 March 2020)

Contributed to the international scientometrics database and libraries:

European Reference Index for the Humanities and the
Social Sciences – **ERIH PLUS**, Norway;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Spain;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Poland;
Academic Research Index – ResearchBib, Japan

Law and Innovations : Scient.-Pract. Journal / edit. board: K. V. Yefremova (chief ed.) et al. – Kharkiv : Scientific and Research
Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, 2022. – № 4 (40). – 128 p.

Founder

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Editorial board:

Ukrainian specialists – *K. V. Yefremova*, PhD, Senior Researcher, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine (chief editor); *R. V. Shapoval*, 2nd PhD, Professor, the
Yaroslav Mudryi National Law University (scientific editor); *A. P. Getman*, 2nd PhD, Professor, Corresponding Member of the National
Academy of Legal Sciences of Ukraine, the Yaroslav Mudryi National Law University; *V. M. Pashkov*, 2nd PhD, Professor, Poltava Law
Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. Ya. Tragniuk*, PhD, Associate Professor, the Yaroslav Mudryi National Law
University; *A. M. Liubchych*, PhD, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
National Academy of Law Sciences of Ukraine (deputy chief editor); *N. M. Vnukova*, 2nd PhD, Professor, the Scientific and Research
Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine; *H. V. Solntseva*,
PhD, the Yaroslav Mudryi National Law University; *I. V. Georgiievskiy*, 2nd PhD, the Scientific and Research Institute of Providing
Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine; *M. V. Trotska*, PhD, Associate
Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. A. Harkusha*, PhD, Associate Professor, Poltava Law
Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *K. O. Tokarieva*, PhD, the Scientific and Research Institute of Providing Legal
Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine; *O. V. Rozghon*, PhD, Associate Professor,
the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law
Sciences of Ukraine.

Foreign specialists – *William E. Butler*, J.D., Professor of Law of the Dickinson School of Law, Pennsylvania State University
(USA); *Snieguolė Matulienė*, Doctor of Law, Mykolas Romeris University (Lithuania); *Tomas Davulis*, Professor, University of Vil-
nius Faculty of Law (Lithuania); *Jānis Grasis*, Dr. iur., Associate Professor, Faculty of Law, Rīga Stradiņš University (Latvia); *Witolds
Zahars*, Doctor of Law, Professor, Head of Legal Department Daugavpils University (Latvia); *Mariana Petrova*, Doctor of Economy,
Professor, Veliko Tarnovo University (Bulgaria).

Commissioning Editor: *V. P. Kokhan*

Desktop publishing: *A. H. Yakshyna*

Address of the Editorial Team:

61002, Kharkiv, st. Chernyshevskaya, 80
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development
Tel.: + 38 (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Website: ndipzir.org.ua

ЗМІСТ

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

ЄФРЕМОВА К. В. Детермінанти впливу на економічний суверенітет у воєнний та повоєнний час	7
ПОДРЕЗ-РЯПОЛОВА І. В. Актуальні правові аспекти інформаційного забезпечення інноваційної діяльності	13
ГОЛОВАЩЕНКО О. С. Розробка Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур: досвід Швейцарії	18
АНДРІЙЧУК Б. І., САМЧУК-КОЛОДЯЖНА З. Ф. Правове регулювання виробничої практики лікарських засобів передової терапії у контексті змін сучасного законодавства України	23
СЕЛІВАНОВА І. А. Актуальні питання вдосконалення правового регулювання медичної практики, лікарської діяльності та лікарського самоврядування в Україні	30

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЯКОВІЮК І. В., ЄФРЕМОВА К. В., НОВІКОВ Є. А. Енергетична безпека в умовах геополітичної нестабільності	37
КОТЕНКО А. О., МАРИНІВ І. І. Вплив Європейської Комісії на розвиток інновацій при здійсненні контролю за концентраціями	45
КИРГІЗОВА В. С., МАРИНІВ І. І. Принцип «pacta sunt servanda» у механізмі забезпечення виконання зобов'язань	52

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

ВНУКОВА Н. М., АВАНЕСЯН В. А. Фінансовий моніторинг операцій з платіжними картками	57
САМСІН Р. І. Державне регулювання у сфері обігу віртуальних активів в Україні	69
КОВАЛЬЧУК О. К. Особливості подання декларації при реалізації одноразового (спеціального) декларування активів фізичних осіб	75

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВА

МОШАК Г. Г. Поняття права внутрішнього судноплавства та пов'язані з ним питання (за матеріалами Німеччини і України)	82
МОШАК Г. Г., ІВАНОВА О. М. Правове регулювання внутрішніх водних шляхів в Україні та Німеччині	93

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

ГОЛУБ М. В. Деякі напрями використання міжнародного досвіду правоохоронними органами системи МВС України	100
ТОКАРЄВА К. О. Національний та іноземний досвід впровадження податкової амністії: порівняльно-правовий аспект	107
ДМИТРИК О. О., КАЗМІРУК К. О. Деякі особливості оподаткування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану	115
ПОСТОРОНКО Є. В. Деякі аспекти визначення правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність	121
Інформація для авторів	127

CONTENT

MODERN RESEARCH OF ECONOMIC LAW

YEFREMOVA KATERYNA

Determinants of the influence on economic sovereignty in the war and post-war period.....7

PODREZ-RIAPOLOVA IRYNA

Current legal aspects of information security of innovative activities.....13

HOLOVASHCHENKO OLHA

Development of the Road map of research infrastructures: experience of Switzerland.....18

ANDRIICHUK BOHDAN, SAMCHUK-KOLODIAZHNA ZINAIDA

Legal regulation of the manufacturing practice for advanced therapy medicinal products in the context of changes in the current legislation of Ukraine 23

SELIVANOVA IRYNA

Current issues of improving the legal regulation of medical practice, medical activities and medical self-government in Ukraine 30

TOPICAL ISSUES OF EUROPEAN UNION LAW

YAKOVIYK IVAN, YEFREMOVA KATERYNA, NOVIKOV EVGEN

Energy security in the context of geopolitical instability 37

KOTENKO ANDRII, MARYNIV IVANNA

Influence of the European Commission on innovation development during the execution of merger control 45

KYRHIZOVA VLADYSLAVA, MARYNIV IVANNA

The principle of pacta sunt servanda in the mechanism for ensuring the fulfillment of obligations under international agreements 52

DEVELOPMENT TRENDS OF FINANCE LAW

VNUKOVA NATALIYA, AVANESIAN VIACHESLAV

Financial monitoring of payment card transactions.....57

SAMSIN ROMAN

State regulation in the sphere of virtual assets turnover in Ukraine 69

KOVALCHUK OLENA

Particulars of submitting a declaration performing a one-time (special) declaration of assets of individuals 75

DEVELOPMENT TRENDS OF COMPARATIVE LAW

MOSHAK GRIGORII

The concept of inland navigation law and related issues (based on the materials of Germany and Ukraine) 82

MOSHAK GRIGORII, IVANOVA OLGA

Legal status of inland waterways in Ukraine and Germany 93

MODERN RESEARCH OF LEGAL SCIENCE

GOLUB MYKOLA

Some directions of use of international experience by law enforcement bodies of the MIA system of Ukraine.....100

TOKAREVA KATERINA

National and foreign experience in implementing tax amnesty: comparative legal aspect.....107

DMYTRYK OLGA, KAZMIRUK KARINA

Some features of taxation of business subjects under the conditions of martial state 115

POSTORONKO YEVHEN

Some aspects of determining the legal status of taxpayers who carries out independent professional activities.....121

Information for authors.....127

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

ЄФРЕМОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-1917-9691

УДК 346:339.92

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-1

ДЕТЕРМІНАНТИ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена питанням визначення екзогенних детермінант впливу на економічний суверенітет в особливий період. Авторка пропонує класифікацію таких чинників виходячи зі складових частин економічного суверенітету. Запропоновано розглядати систему детермінант впливу на економічний суверенітет не лише національного рівня, а перш за все зважаючи на дисбаланси, що виступають загрозою стабільності світового рівня, через регіональну та галузеву економічну взаємозалежність держав. У дослідженні деяким детермінантам, що впливають на фінансову самостійність держави, продовольчу самозабезпеченість та демографічну стабільність завжди, як у воєнний період, так і поза ним, приділено особливу увагу, зокрема, співпраця держави з міжнародними фінансовими установами, міграційні процеси працездатного населення та релокація бізнесу за межі країни. МВФ відіграє важливу роль у формуванні економічних політик країн-членів як головний наднаціональний орган регулювання міжнародних валютно-кредитних відносин та безпосередньо впливає на реалізацію державами свого економічного суверенітету.

Авторка звертає увагу на те, що міжнародні заходи щодо фінансової підтримки України (фінансування колективного Заходу) на умовах довгострокового кредитування сприяє досягненню макроекономічної стабільності, своєчасному миттєвому відновленню інфраструктури та підтриманню конкурентоспроможності української економіки, однак не вирішує усі глибини проблеми та не знижує загальну суму державного боргу, що у майбутньому буде важелем впливу на економічний суверенітет країни.

Зроблено висновок що, в Україні у воєнний період та деякий час після, відбуватиметься тимчасове обмеження реалізації економічного суверенітету, що вимагає від влади країни рішучих дій щодо розроблення зваженої економічної стратегії відновлення України для мінімізації впливу екзогенних детермінант впливу.

Ключові слова: економічний суверенітет, економічна безпека держави, воєнний стан, міграційні процеси, релокація бізнесу, МВФ, ЄС, відновлення України.

Постановка проблеми. Невиправдана агресія росії проти України протягом 2022 року призвела до різкого падіння державних доходів, тоді як державні витрати на вирішення гуманітарної ситуації та підтримку безперервності надання державних послуг помітно зросли. За підсумками перших трьох кварталів 2022 року, падіння ВВП в Україні оцінюється Мінекономіки на рівні 30%.

Російське вторгнення в Україну спричинило великі втрати людей, значне переміщення населення та

значні пошкодження інфраструктури. Вплив на економічну діяльність є величезним: реальний ВВП різко скоротився, інфляція зросла, торгівля була значно порушена, а бюджетний дефіцит зріс до безпрецедентного рівня.

Проте, одразу після вторгнення влада швидко адаптувала монетарну політику та політику обмінного курсу для збереження фінансової стабільності. Нещодавно, щоб допомогти зменшити значну втрату міжнародних резервів, обмінний курс було деваль-

вовано, що допомогло стабілізувати валютні резерви та підтримувати загальну макроекономічну та фінансову стабільність.

Сьогодні фінансова політика України спрямована на пріоритетні витрати – на оборону, соціальні виплати, гуманітарні потреби, і, де це можливо, певний ремонт критичної інфраструктури. Невизначеність щодо розміру потреб у фінансуванні залишається надзвичайно високою, сильно залежить від тривалості війни та її інтенсивності, а економічні ризики стають все більшими, включно з потенційними додатковими збитками для критичної інфраструктури або новими збоями в сільськогосподарському та енергетичному секторах [1].

Вартість відбудови України та її економіки вже зараз сягає близько 349 мільярдів доларів США. Про це ідеться у новому звіті, підготовленому Світовим банком, Єврокомісією та українським урядом [2]. Наслідки вторгнення відчуватимуться упродовж кількох поколінь, адже сім'ї було розділено й переміщено, порушено розвиток людського потенціалу, знищено соціальну та критичну інфраструктуру, зруйновано культурну спадщину, а позитивна траєкторія розвитку економіки й рівня бідності змінилася на негативну.

У доповіді Світового банку підкреслюється, що попри критичну важливість поетапного підходу до реконструкції протягом кількох років у короткостроковій перспективі Україна потребує близько 105 мільярдів доларів для відновлення лише соціальної інфраструктури, зокрема, шкіл та лікарень, відновлення транспортних зв'язків [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття вітчизняні автори присвятили чимало уваги дослідженню правової природи економічного суверенітету та чинникам впливу на нього. Однак окремої уваги заслуговують праці Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка, О. Б. Васильчишин, А. Ю. Ткрено, М. М. Хапатнюковського, Б. В. Дерев'янка та В. М. Костюченко.

Разом з тим, проблема забезпечення економічного суверенітету в умовах воєнного стану та в повоєнний період тільки піднімається у наукових дослідженнях, що обумовлює її актуальність.

Метою статті є з'ясування значущості зовнішніх детермінант впливу на процеси забезпечення економічного суверенітету України в особливий період, а також обґрунтування пріоритетних напрямків економічної політики держави для знівелювання негативних чинників впливу на економічний суверенітет задля реалізації національних інтересів економічного післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. В основі економічного суверенітету держави лежить її економічна самостійність, що базується на економічній само-

достатності. Так, на думку О. В. Дьяченко, економічний суверенітет як частина державного суверенітету складається з: а) фінансової самостійності; б) продовольчої самозабезпеченості; в) технологічної самостійності; г) енергетичної незалежності; г) зовнішньоекономічної незалежності; д) інтелектуальної достатності; е) демографічної стабілізації [3, с. 26].

Виходячи з перелічених складових, до кожної з них можна підібрати цілу групу детермінант, що впливають на їх позитивний розвиток або забезпечення сталого існування, але спільним чинником для всіх з них на даному етапі виступають бойові дії на території України.

Розглядаючи цілу систему екзогенних детермінант впливу на національний економічний суверенітет, варто перш за все звернути увагу на економічні процеси не лише національного рівня, а й на дисбаланси, що виступають загрозою стабільності світового економічного зростання. Зниження темпів у світовій економіці загалом та в окремих групах країн в умовах кризи, спричиненої війною в Україні, та у посткризовий період як наслідок пандемії хоч і вирізняються синхронністю, проте, глибина падіння вочевидь буде різною, як результат регіональної та галузевої економічної взаємозалежності держав.

Моделювання впливу екзогенних та ендогенних чинників, зокрема інвестиційно-фінансових ризиків як загрози економічному суверенітету України, дозволило М. М. Хапатнюковському виявити тісний взаємозв'язок між посиленням дисбалансів у бюджетній сфері та зовнішньоекономічному секторі внаслідок економічного спаду та девальвації національної валюти; звуженням ресурсної бази банків, посиленням ризиків ліквідності й неплатоспроможності фінансових установ, проблемами з їх капіталізацією; дестабілізацією національної грошової одиниці, обмеженими можливостями Національного банку України щодо підтримки пропозиції на валютному ринку в умовах зростання недовіри до банківської системи та відтоку депозитів населення; неконтрольованим зростанням цін на тлі посилення інфляційних очікувань; надмірним зовнішнім та внутрішнім борговим навантаженням на державні фінанси [4].

Одним із головних чинників збереження економічного суверенітету виступає ефективний фінансовий механізм держави, який спроможний забезпечити фінансовими ресурсами потреби як суспільства в цілому, так і економічний розвиток. Вочевидь, наданий момент країна не в змозі цього забезпечити через величезні витрати на оборонну промисловість та військові потреби, витрати на відновлення критичної інфраструктури. Так, особливу роль у формуванні торговельних дисбалансів відіграє стрімке скорочення експорту товарів за всіма товарними групами, що

зумовлено призупиненням виробничих потужностей та руйнуванням транспортної інфраструктури на сході та центрі України.

Від початку війни Європейський Союз, США та інші країни надають Україні не лише воєнну, але й фінансову (гранти і довгострокові позики на вигідних умовах) допомогу, що сприятиме підвищенню макроекономічної стабільності та загальної стійкості України.

ЄС та його країни-члени вже є найбільшими донорами допомоги для України. Однак через обмежений об'єм та свій багаторічний характер бюджет ЄС не дає великого простору для маневру.

Проте, Рада ЄС досягла згоди щодо законодавчого пакету, який дозволить ЄС фінансово допомагати Україні протягом 2023 року на суму близько 18 мільярдів євро [5].

Пакет передбачає структурне рішення для фінансової підтримки України в 2023 році. Сума позики Україні в 2023 році становитиме 18 мільярдів євро з пільговим періодом на 10 років. Держави-члени покриватимуть основну частину процентних витрат за рахунок зовнішніх цільових доходів. Гарантії для цих запозичень нададуть або бюджет ЄС, або країни-члени.

Метою є надання короткострокової фінансової допомоги, фінансування негайних потреб України, відновлення критичної інфраструктури та початкової підтримки сталого післявоєнного відновлення з метою підтримки України на її шляху до європейської інтеграції.

Ще у довоєнний період у Меморандумі про взаєморозуміння Україна та ЄС погодили політичні дії, які Україна зобов'язується виконувати для отримання допомоги: вісім політичних умов, пов'язаних із посиленням управління державними фінансами, корпоративним управлінням та верховенством закону, конкуренцією на газовому ринку, покращенням ділового клімату та управління державними підприємствами. Крім конкретних політичних заходів, викладених у Меморандумі, Україні також необхідно неухильно виконувати свою програму МВФ.

Вказана допомога сприяє досягненню макроекономічної стабільності, своєчасному миттєвому відновленню та підтриманню конкурентоспроможності української економіки, однак не вирішує усі глибини проблеми та не знижує загальну суму державного боргу, що, в свою чергу, у майбутньому буде своєрідним важелем впливу на економічний суверенітет країни.

У якості наступної детермінанти впливу розглянемо питання співпраці держави з міжнародними фінансовими установами, зокрема з Міжнародним Валютним Фондом, оскільки саме він є ключовим інститутом наднаціонального рівня, що здійснює

функції глобальної координації та розробляє рекомендації по усуненню глобальних дисбалансів.

МВФ визнається нині як головний наднаціональний орган регулювання міжнародних валютно-кредитних відносин, головний центр міжнародного кредитування, координатор міждержавних кредитних потоків і гарант платоспроможності країн-кредиторів. Водночас МВФ відіграє важливу роль у реалізації рішень провідних держав Заходу, США і Японії. Він є ключовою ланкою системи регулювання світової економіки, міжнародної координації, узгодження національних макроекономічних політик.

Крім кредитування, МВФ виконує такі найважливіші функції як нагляд, технічна допомога та допомога країнам проводити відповідну економічну політику.

Існує два основні аспекти нагляду МВФ: двосторонній нагляд, або оцінка політики кожної держави-члена і надання рекомендацій щодо заходів цієї політики, і багатобічний нагляд, або спостереження за світовою економікою. Експерти МВФ ведуть постійний моніторинг економіки держав-членів. Вони відвідують держави-члени раз на рік для обміну думками з їхніми урядами й центральними банками і вивчають, чи існують ризики для внутрішньої і глобальної стабільності, які можуть вимагати змін в економічній або фінансовій політиці країн. Обговорення, як правило, зосереджені на питаннях курсової, грошово-кредитної, податково-бюджетної і фінансової політики, а також принципово важливих для макроекономіки структурних реформ [4].

Співробітництво України з МВФ визначається перш за все тим, що саме ця організація є головним наднаціональним органом регулювання міжнародних валютно-кредитних відносин, потужним інституціональним інвестором та кредитором, координатором міждержавних кредитних потоків і гарантом платоспроможності України як країни-боржника. Варто звернути увагу перш за все на ті наднаціональні елементи регуляторної діяльності, які закріплені в її статуті та реалізуються через відповідні функції,

Так, відповідно до Статуту Фонду зобов'язання держав-членів не запроваджувати без згоди організації обмежень відносно платежів та переказів з поточних рахунків міжнародних організацій, не використовувати дискримінаційних валютних механізмів та множинності валютних курсів. Фонд здійснює суворий нагляд за валютною політикою держав-членів на багатосторонньому та односторонньому рівнях. Держави не вправі маніпулювати валютними курсами на шкоду міжнародній валютній системі, використовувати зміни валютного курсу в цілях не виправданого збагачення, вводити без згоди Фонду обмеження у поточних міжнародних операціях (ст. VIII Статуту МВФ). Держави зобов'язані нада-

вати Фонду статистичні дані про стан економіки, надавати можливість представникам Фонду для вивчення економічного стану розвитку держави на місці (ст. XII).

Окремо варто сфокусувати увагу також на важелях МВФ, у тому числі стосовно України, які мають значний вплив на фінансову та монетарну політику держави, оскільки мають змогу впливати на грошову масу та відсоткові ставки, які водночас значною мірою визначають споживчий та інвестиційний попит держав. Традиційним інструментом впливу МВФ на монетарну та фінансову політику урядів держав є видача кредитів, які допомагають країнам формувати міжнародні резерви, стабілізувати свої валюти, продовжувати оплачувати свій імпорт, відновлювати умови для міцного економічного зростання. Фонд безкоштовно надає технічну допомогу країнам-членам у формі консультацій щодо фінансової, монетарної та курсової політики [4]. Таким чином, МВФ безпосередньо впливає на реалізацію державою своєї економічної політики, а, отже, і свого економічного суверенітету.

Наступним питанням щодо визначення детермінант впливу, виходячи із перелічених на початку статті елементів економічного суверенітету, постають міжнародні міграційні процеси.

Розглядаючи міграцію працездатного населення, як окремий важіль впливу на забезпечення економічного суверенітету і економічної безпеки держави, необхідно розглядати два її види: добровільну і вимушену (під час бойових дій).

Перш за все необхідно звернути увагу, що міграція являє собою не лише переміщення населення за географічною ознакою, а й набуття додаткових знань, умінь та навичок як безпосередньо людиною, так і країною-реципієнтом та, у свою чергу, відповідно втрату їх країною-донором. Отримання додаткової висококваліфікованої робочої сили та сплачених податків з їх трудової діяльності позитивно впливає на добробут держави, яка її приймає.

Війна мала драматичний вплив на зайнятість українського населення по всій країні. За даними останніх опитувань, близько 40 відсотків українців, які мали роботу до вторгнення, втратили її, тоді як половина працевлаштованих зіштовхнулася зі скороченням заробітної платні [2]. Отже, велика кількість людей втратили свій дохід і купівельну спроможність через інфляцію. Багато хто був змушений змінити місце проживання.

Проте, все достовірно відомо, що українці платять більше податків у країнах ЄС, ніж ті витрачають на допомогу біженцям. Так, за даними Польського фонду розвитку Польща витратила 3,5 мільярди злотих на допомогу українцям, але підрахунки віце-президента зазначеного фонду Бартоша Марчука пока-

зують, що вони отримали від початку війни 10 мільярдів злотих від сплачених переселенцями податків [6].

Схожим за своєю природою явищем виступає вимушена релокація бізнесу.

З початку дії програми релокації в Україні переміщено 710 підприємств, 500 з них уже поновили роботу. Український бізнес отримав логістичну підтримку у перевезенні виробничих потужностей від «Укрзалізниці», «Укрпошти», та Фонду держмайна.

Серед основних проблемних питань, що стримують відновлення та розвиток бізнесу, – невизначеність щодо подальшого розвитку ситуації, обмежені ресурси, проблеми з логістикою, з кваліфікованими кадрами, падіння платоспроможного попиту на внутрішньому ринку.

В умовах невизначеності, багато власників бізнесу замислюються про те, щоб перемістити свій бізнес за кордон: повністю або частково, тимчасово або на постійній основі. Найбільш схильні переїжджати за кордон компанії галузі ІТ, сфер професійних послуг (маркетинг, консалтинг, дизайн), охорони здоров'я. Основними країнами релокації стали країни ЄС (Польща, Німеччина, Болгарія, Бельгія, та Естонія), Туреччина, Молдова.

Питання «який економічний ефект матиме релокація підприємств в межах України?» поки не має відповіді. Ситуація залежатиме від розвитку та географії бойових дій. Проте, релокація бізнесу за межі країни матиме позитивний ефект лише за умов повернення «врятованих» підприємств на територію країни з напрацьованими зв'язками та новим досвідом.

Також, як окремий важіль впливу завжди розглядають проблеми прямого іноземного інвестування, що набуває виключного значення для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, оскільки кошти зарубіжних інвесторів, з одного боку, сприяють розвитку бізнесу в таких країнах, а з іншого – зумовлюють загрози національному суверенітету: надмірне залучення капіталу в різні галузі національного господарства призводить до втрати контролю над ними. Проте, в умовах війни про це не доводиться говорити, через те, що величезна кількість іноземних компаній ідуть з українського ринку через надмірні ризики втрати устаткування та товару.

Висновки. Підсумовуючи, можна виділити детермінанти, що впливають на фінансову самостійність держави, продовольчу самозабезпеченість та демографічну стабільність завжди, як у воєнний період, так і поза ним, а саме: надання міжнародної фінансової допомоги на умовах довгострокового кредитування, участь у міжнародних фінансових організаціях (зокрема, МВФ), міжнародні міграційні процеси населення та бізнесу.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні у воєнний період та деякий час після, відбуватиметься тимчасове обмеження реалізації економічного суверенітету, що вимагає від влади країни рішучих

дій щодо розроблення зваженої економічної стратегії відновлення України для мінімізації впливу таких егзогенних детермінант.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Monetary Fund. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. October 19, 2022, Country Report No. 2022/323. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>.
2. Салліван А., Ржеутська Л. Як війна вплинула на економіку України. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.
3. Економічний суверенітет України : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, В.В. Юхименко, В. М. Костюченко та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі та Т.М. Мельник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 700 с.
4. Хапатнюковський М. М. Економічний суверенітет України в умовах глобальних дисбалансів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 250 с.
5. European Council & Council of the European Union. Council adopts €18 billion assistance to Ukraine. 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Council+adopts+%u20ac18+billion+assistance+to+Ukraine.
6. Балакир А. Українці платять більше податків у Польщі, ніж країна витрачає на біженців. Ukrayina.pl. 2022. URL: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29091034,1059-1082-1088-1072-1111-1085-1094-1110-1087-1083-1072-1090-1103-1090-1100.html>.
7. Костюченко В. М. Аналіз важелів впливу МВФ на економічний суверенітет України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. № 7. 2015. С. 823–827.

REFERENCES

1. International Monetary Fund. Ukraine: Request for Purchase Under the Rapid Financing Instrument-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. October 19, 2022, Country Report No. 2022/323. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/10/19/Ukraine-Request-for-Purchase-Under-the-Rapid-Financing-Instrument-Press-Release-Staff-524913?cid=em-COM-123-45549>.
2. Sullivan, A. & Rzhetska, L. (2022). How did the war affect Ukraine's economy. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> [in Ukrainian].
3. Mazaraki, A.A., Melnyk, T.M., Yukhymenko, V.V. & Kostyuchenko V.M. et al. (2015). Economic sovereignty of Ukraine. Mazaraki, A. A. & Melnyk, T. M. (Eds.). Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
4. Khapatniukovskyi, M. M. (2015). Ukraine's economic sovereignty in conditions of global imbalances. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. European Council & Council of the European Union. Council adopts €18 billion assistance to Ukraine. 2022. Retrieved from: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/?utm_source=dsms-auto&utm_medium=email&utm_campaign=Council+adopts+%u20ac18+billion+assistance+to+Ukraine
6. Balakyr, A. (2022). Ukrainians pay more taxes in Poland than the country spends on refugees. Ukrayina.pl. Retrieved from: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29091034,1059-1082-1088-1072-1111-1085-1094-1110-1087-1083-1072-1090-1103-1090-1100.html> [in Ukrainian].
7. Kostyuchenko, V.M. (2015). Analysis of IMF influence levers on Ukraine's economic sovereignty. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 7, 823–827 [in Ukrainian].

YEFREMOVA KATERYNA

PhD, Senior Researcher, Deputy Director in charge of scientific work of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

DETERMINANTS OF THE INFLUENCE ON ECONOMIC SOVEREIGNTY IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

Problem setting. The Russian invasion of Ukraine caused heavy casualties, significant displacement of the population, and extensive damage to infrastructure. The impact on economic activity is enormous: real GDP has fallen sharply, inflation has risen, trade has been significantly disrupted, and the budget deficit has risen to unprecedented levels. All this directly affected the realization of the economic sovereignty of Ukraine.

Analysis of recent researches and publications. During the last decade, domestic authors devoted a lot of attention to the study of the legal nature of economic sovereignty and the factors influencing it. However, the works of E. M. Bilousov, I. V. Yakovyuk, O. B. Vasylyshyn, A. Yu. Tkrenko, M. M. Khapatniukovskii, B. V. Derevyanka, and V. M. Kostyuchenko deserve special attention.

At the same time, the problem of ensuring economic sovereignty in the conditions of martial law and in the post-war period is only raised in scientific research, which determines its relevance.

The target of the research is to find out the significance of external determinants of influence on the processes of ensuring the economic sovereignty of Ukraine in a special period, as well as to substantiate the priority directions of the state's economic policy to reduce the negative factors of influence on economic sovereignty in order to realize the national interests of post-war economic recovery.

Article's main body. The article is devoted to the issues of determining exogenous determinants of influence on economic sovereignty in a special period. The author proposes to consider the system of determinants of influence on economic sovereignty not only at the national level, but first of all, taking into account the imbalances that threaten the stability of the world level due to the regional and sectoral economic interdependence of states. The author offers a classification of such factors based on the constituent parts of economic sovereignty. In the study, special attention was paid to some determinants, in particular, the cooperation of the state with international financial institutions, the migration processes of the working population and the relocation of business outside the country.

Conclusions and prospects for the development. The author draws attention to the fact that international measures for financial support of Ukraine (financing of the collective West) on the terms of long-term crediting contribute to the achievement of macroeconomic stability, timely and immediate restoration of infrastructure and support of the competitiveness of the Ukrainian economy, but do not solve all the deep problems and do not reduce the total amount of public debt, which in the future will be a lever of influence on the economic sovereignty of the country.

It is concluded that, in Ukraine during the war period and for some time after, there will be a temporary limitation of the realization of economic sovereignty, which requires the country's authorities to take decisive actions to develop a balanced economic strategy for the recovery of Ukraine in order to minimize the impact of exogenous determinants of influence.

Key words: economic sovereignty, economic security of the state, martial law, migration processes, business relocation, IMF, EU, restoration of Ukraine.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Єфремова К. В. Детермінанти впливу на економічний суверенітет у воєнний та повоєнний час. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 7–12.

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У науковій роботі досліджені окремі актуальні правові аспекти інформаційного забезпечення інноваційної діяльності. Підтверджено, що інформаційне забезпечення інноваційного процесу повинне бути направлено на створення ефективних засобів доступу до інформаційних ресурсів та оптимальне управління ними від започаткування ідеї до комерціалізації результатів інноваційної діяльності. У статті зроблений аналіз норм чинного положення Кабінету Міністрів України «Про Національну електронну науково-інформаційну систему», головною метою якої є збір, формування, збереження, верифікація даних та інформації у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення доступу до них та використання, а також автоматизації процедур та процесів взаємодії суб'єктів та користувачів системи. Встановлено, що Національна електронна науково-інформаційна система функціонує на важливіших принципах науковості, гуманізму, демократії, органічного поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності. Саме через реалізацію вказаних принципів, в тому числі принципу поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності, можливе забезпечення сталого інноваційного розвитку національної економіки. Зазначено, що створення Ukrainian Research Information System є прикладом впровадження найкращих європейських та загальносвітових практик та має на меті стимулювання розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної сфер. У роботі зроблено висновок щодо важливого значення функціонування розглянутої електронної науково-інформаційної системи для належного провадження наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу. Визначено, що ефективність інноваційної діяльності повинна забезпечуватися за допомогою відповідних ресурсів (в тому числі інформаційних) та визначатися саме рівнем відповідного інформаційного забезпечення.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний процес, інформаційне забезпечення, інформаційні ресурси.

Постановка проблеми. Слід погодитись, що першочерговим завданням організації інформаційного забезпечення інноваційної діяльності є формування інформаційних ресурсів, склад яких має бути орієнтованим на встановлення інформаційних зв'язків між учасниками (суб'єктами) інноваційної сфери, які здійснюють діяльність на всіх етапах інноваційного процесу, з метою забезпечення взаємозв'язку між запитом і пропозицією інноваційної продукції національного виробництва. При чому, інформаційне забезпечення має бути орієнтованим на створення ефективних засобів доступу до інформаційних ресурсів та оптимальне управління ними від зародження ідеї до комерціалізації результатів інноваційної діяльності [1, с. 151]. В сучасних умовах питання інформаційного забезпечення інноваційної діяльності набувають значної актуальності, вра-

ховуючи сучасні тенденції щодо впровадження та використання новітніх інформаційних технологій (ресурсів).

Отже, загалом інформаційне забезпечення – це наявність інформації, необхідної для управління економічними процесами, що міститься у базах даних інформаційних систем [2, с. 260]. До того ж, інформаційне забезпечення інновацій також може розглядатися як сукупність законних, своєчасних, ефективних, цілеспрямованих і захищених процесів збирання, сприйняття, зберігання, переробки, передавання, надання, отримання і використання релевантної інформації для розв'язання завдань правового регулювання інноваційної діяльності, при чому, інноваційні процеси активно впливають на розроблення наукової доктрини, яка визначає трансформацію української правової науки, її зближення з правовим

полем провідних країн, ураховуючи національні наукові традиції [3, с. 46].

Метою статті є дослідження актуальних правових аспектів інформаційного забезпечення інноваційного процесу, в тому числі дослідження питань формування та використання інформаційних ресурсів в сфері інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення інноваційного процесу та інноваційної діяльності (в тому числі інформаційного), розглядалися у працях багатьох науковців. Так, С. В. Глібоко [4] розглядав питання функціонального забезпечення інноваційного процесу. Дослідження механізму трансферу технологій та його реалізації в інноваційному процесі проводилися О. В. Розгон [5]. Крім того, Ю. В. Пасмор розглядали проблеми інформаційного забезпечення інновацій. Однак, на сьогодні існує не велика кількість наукових досліджень, які б комплексно охоплювали питання інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, тому дана тема є актуальною та потребує додаткових досліджень [3].

Виклад основного матеріалу. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 року № 1067 було затверджено Положення про Національну електронну науково-інформаційну систему, яке регламентує мету, завдання, функції, засади роботи та використання, структуру, учасників та користувачів, умови надання і припинення доступу до Національної електронної науково-інформаційної системи [6]. Зазначений нормативно-правовий акт має логічно побудовану структуру відповідно до наступних розділів:

- Загальна частина (яка складається із глосарію термінів);
- Мета, завдання, функції та принципи функціонування системи;
- Загальні засади роботи та використання системи (містить важливіші норми щодо основних засад порядку роботи та використання системи);
- Структура системи (має норми щодо опису основних складових системи);
- Припинення доступу до системи (містить норми щодо порядку прийняття рішення про припинення доступу до системи та відновлення доступу до системи).

До того ж вказана постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 року № 1067 на законодавчому рівні закріплює Перелік пріоритетних інформаційних ресурсів Національної електронної науково-інформаційної системи [7], що складається із відповідних інформаційних ресурсів системи та певних суб'єктів системи. Так, до вказаного переліку входять: 1) Єдина державна електронна база з питань освіти; 2) Національний репозитарій академічних текстів; 3) Відкритий український індекс наукового

цитування OUCI; 4) Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави; 5) Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання; 6) Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань; 7) ORCID (Open Researcher and Contributor ID); 8) DOI register (Digital Object Identifier); 9) ROR (Research Organization Registry); 10) система Державної атестації наукових установ; 11) система Державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності; 12) система державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій; 13) Державний реєстр України винаходів; 14) Державний реєстр свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір; 15) Державний реєстр України корисних моделей; 16) електронна система реєстрації технологій.

Перелічені інформаційні ресурси є пріоритетними та актуальними щодо провадження інноваційної, наукової та науково-технічної діяльності.

Слід зазначити, що головною метою функціонування Національної електронної науково-інформаційної системи (Ukrainian Research Information System) є збір, формування, збереження, верифікація даних та інформації у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення доступу до них та використання, а також автоматизації процедур та процесів взаємодії суб'єктів та користувачів системи.

Згідно з понятійним апаратом положення про Національну електронну науково-інформаційну систему, сукупність даних про наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність вчених, наукових установ та закладів вищої освіти, що міститься в системі складає базу даних системи. Наукові, науково-дослідні установи та заклади вищої освіти, суб'єкти інноваційної діяльності та інші юридичні особи, діяльність яких пов'язана з проведенням наукових, науково-технічних робіт та/або інноваційної діяльності визначені як суб'єкти системи. Враховуючи зміст наведених термінів, доцільним вбачається включення до головної мети функціонування Національної електронної науково-інформаційної системи і сфери інноваційної діяльності.

Завданнями системи у положенні про Національну електронну науково-інформаційну систему визначені наступні:

- збір, збереження та оновлення даних, наявних в інформаційних ресурсах системи про сферу науки;
- забезпечення формування та збереження необхідних даних та інформації;
- нормалізація схеми бази даних та верифікація даних;
- автоматизація процесів збору, формування та збереження даних та інформації;

- автоматизація процесів взаємодії суб'єктів та користувачів системи;
- спрощення та автоматизація процедур, пов'язаних із заповненням анкет, заявок, звітів та інших документів, пов'язаних із фаховою діяльністю суб'єктів та користувачів системи;
- спрощення доступу до відкритої інформації про сферу науки;
- сприяння інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та європейський дослідницький простір;
- забезпечення широкого представлення на міжнародному рівні результатів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності українських вчених;
- сприяння розробленню скоординованих програм досліджень;
- сприяння колективному використанню дослідницької інфраструктури та комплексному управлінню науковими результатами.

Слід зазначити, що власником системи, а також володільцем інформації, що сформована і збережена у центральній базі даних системи є держава в особі Міністерства освіти і науки України (яке для забезпечення належної роботи системи розробляє відповідні нормативно-правові акти). Окрім цього, власник системи визначає технічного адміністратора системи та держателя системи. При чому, власник інформаційного ресурсу системи за власним бажанням може передати права володіння інформацією власнику системи. До того ж, безпосередній доступ користувачів Національної електронної науково-інформаційної системи до даних та інформації, що в ній міститься, здійснюється через офіційний веб-ресурс системи [8].

Необхідно також визначити, що Національна електронна науково-інформаційна система функціонує на важливіших принципах науковості, гуманізму, демократії, органічного поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності. Саме через реалізацію принципу поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності можливе формування сталого інноваційного розвитку національної економіки.

Таким чином, впровадження Національної електронної науково-інформаційної системи має забезпечити спрощення доступу до інформації у сфері наукової та інноваційної діяльності, поліпшення опрацювання звітної документації; покращення представлення результатів національних наукових досліджень; полегшення пошуку нових технологій тощо.

Створення Ukrainian Research Information System є прикладом впровадження найкращих європейських та загальносвітових практик та має на меті стимулювання належного функціонування та розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної сфер.

Варто також зазначити, що згідно з даними з офіційного сайту Міністерства освіти і науки України [9], за ініціативою міжнародної некомерційної асоціації «EuroCRIS», науково-інформаційну систему «Ukrainian Research Information System» було внесено до міжнародного каталогу дослідницьких інформаційних систем «DRIS», головною метою якого є збір інформації щодо впровадження систем «CRIS» (Current Research Information System) в європейському дослідницькому просторі [10].

Висновки. У результаті розгляду актуальних правових питань інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, зокрема процесу законодавчого впровадження та особливостей функціонування Національної електронної науково-інформаційної системи, доцільно зробити висновок щодо важливого значення цієї системи для належного здійснення наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу. Крім того, необхідно підкреслити, що інформаційна інфраструктура має забезпечувати формування та втілення нових інформаційних ресурсів та відповідного доступу до них користувачів. Отже, головним завданням процесу організації інформаційного забезпечення інноваційної діяльності має бути формування інформаційних ресурсів. Тобто, ефективність інноваційної діяльності повинна забезпечуватися за допомогою відповідних ресурсів (інформаційних в тому числі) та визначатися саме рівнем відповідного інформаційного забезпечення. До того ж розвиток наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вимагає наявності сучасної актуальної інформаційної бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
2. Шквір В. Д., Загородній А. Г., Височан О. С. Інформаційні системи і технології в обліку: навчальний посібник. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2003. 268 с.
3. Пасмор Ю. В. Проблеми інформаційного забезпечення інновацій: соціально-комунікаційний аспект. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 42–47. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/153>.
4. Глібо С. В. Питання функціонального забезпечення інноваційного процесу: господарсько-правовий аспект. *Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів* : зб. матеріалів круглого столу

- (м. Харків, 8 черв. 2018 р.). Харків : Право, 2018. 166 с. С. 42–45. URL: <https://ndipzir.org.ua/conference/2018/07/materials.pdf#page=42>.
5. Розгон О. В. Механізм трансферу технологій і його реалізація в інноваційному процесі. *Право та інновації*. 2022. № 1 (37). С. 22–30. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-1(37)-3. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/813/638>.
 6. Положення про Національну електронну науково-інформаційну систему: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1067. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-2022-%D0%BF#Text>.
 7. Перелік пріоритетних інформаційних ресурсів Національної електронної науково-інформаційної системи: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1067. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-2022-%D0%BF#Text>.
 8. Офіційний веб-ресурс науково-інформаційної системи «Ukrainian Research Information System». URL: <https://nauka.gov.ua/>.
 9. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/nacionalnu-elektronnu-naukovo-innovacijnu-sistemu-uris-vneseno-do-yevropejskogo-katalogu-doslidnickih-informacijnih-sistem-driss>.
 10. Каталог дослідницьких інформаційних систем «DRIS». URL: <https://dspacecris.eurocris.org/cris/dris/dris02269>.

REFERENCES

1. Heiets V.M. et al. (Eds.). (2015). *Innovative Ukraine 2020: National Report*. Kyiv: NAS of Ukraine [in Ukrainian].
2. Shkvir, V.D., Zahorodnii, A.H. & Vysochan, O.S. (2003). *Information systems and technologies in accounting: a textbook*. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University [in Ukrainian].
3. Pasmor, Yu.V. (2012). Problems of information support of innovations: social and communication aspect. *Topical issues of innovative development*, 2, 42–47. Retrieved from: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/153> [in Ukrainian].
4. Hlibko, S.V. (2018). Issues of functional support of the innovation process: economic and legal aspect. *Legal science and innovative activity in the conditions of European integration processes: Proceedings of the Round Table* (pp. 42–45). Kharkiv: Law. Retrieved from: <https://ndipzir.org.ua/conference/2018/07/materials.pdf#page=42> [in Ukrainian].
5. Rozghon, O.V. (2022). The mechanism of technology transfer and its implementation in the innovation process. *Law and innovation*, 1(37), 22–30. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-1(37)-3. Retrieved from: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/813/638> [in Ukrainian].
6. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Regulations on the National Electronic Scientific and Information System, No. 1067 (2022, September 27). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-2022-%D0%BF#text> [in Ukrainian].
7. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on List of Priority Information Resources of the National Electronic Scientific and Information System, No. 1067 (2022, September 27). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1067-2022-%D0%BF#text> [in Ukrainian].
8. The official web resource of the Ukrainian Research Information System Scientific and Information System. Retrieved from: <https://nauka.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Official site of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/nacionalnu-elektronnu-naukovo-innovacijnu-sistemu-uris-vneseno-do-yevropejskogo-katalogu-doslidnickih-informacijnih-sistem-driss>.
10. DRIS research information systems. Retrieved from: <https://dspacecris.eurocris.org/cris/dris/dris02269>.

PODREZ-RIAPOLOVA IRYNA

PhD, acting Head of the scientific department of legal support of branch innovative development of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

CURRENT LEGAL ASPECTS OF INFORMATION SECURITY OF INNOVATIVE ACTIVITIES

Problem setting. It should be agreed that the primary task of the organization of information provision of innovative activity is the formation of information resources, the composition of which should be oriented towards the establishment

of information links between participants (subjects) of the innovation sphere, which carry out activities at all stages of the innovation process, in order to ensure mutual relations the connection between demand and supply of innovative products of national production. Moreover, information provision should be oriented towards the creation of effective means of access to information resources and their optimal management from the birth of an idea to the commercialization of the results of innovative activity.

In today's conditions, the issue of information support for innovative activities is gaining considerable relevance, taking into account modern trends in the introduction and use of the latest information technologies (resources).

Analysis of recent researches and publications. The issue of ensuring the innovation process and innovative activity (including information) was considered in the works of many scientists. Thus, S.V. Hlibko considered the issue of functional support of the innovation process. The study of the technology transfer mechanism and its implementation in the innovation process was conducted by O.V. Rozghon. In addition, Yu. V. Pasmor considered the problems of information provision of innovations. However, today there is not a large number of scientific studies that would comprehensively cover the issue of information provision of innovative activities, therefore this topic is relevant and requires additional research.

Target of the research is to study the current legal aspects of information support of the innovation process, including the study of issues of formation and use of information resources in the field of innovation activity.

Article's main body. In the scientific work, some relevant legal aspects of information provision of innovative activities are investigated. The article analyzes the norms of the current regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine «About the Ukrainian Research Information System», the main purpose of which is the collection, formation, preservation, verification of data and information in the field of scientific and scientific and technical activities, ensuring access to them and their use as well as automation of procedures and processes of interaction between subjects and users of the system. It has been established that the Ukrainian Research Information System functions on the more important principles of scientificity, humanism, democracy, organic combination of educational, scientific and innovative activities. It is through the implementation of the specified principles, including the principle of combining educational, scientific and innovative activities, that it is possible to ensure sustainable innovative development of the national economy. It is noted that the creation of the Ukrainian Research Information System is an example of the implementation of the best European and global practices and aims to stimulate the development of scientific, scientific and technical and innovative spheres.

Conclusions and prospects for the development. As a result of consideration of current legal issues of information support of innovative activity, in particular the process of legislative implementation and the peculiarities of the functioning of the Ukrainian Research Information System, it is appropriate to draw a conclusion regarding the importance of this system for the proper implementation of scientific, scientific and technical, innovative activities and infrastructural support of the innovative process. In addition, it should be emphasized that the information infrastructure should ensure the formation and implementation of new information resources and appropriate access to them by users. Therefore, the main task of the process of organizing the information support of innovative activity should be the formation of innovative resources. That is, the effectiveness of innovative activity must be ensured with the help of appropriate resources (including information) and determined precisely by the level of appropriate information support. In addition, the development of scientific, scientific-technical and innovative activities requires the availability of a modern and up-to-date information base.

Key words: innovative activity, innovative process, information support, information resources.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Подрез-Ряполова І. В. Актуальні правові аспекти інформаційного забезпечення інноваційної діяльності. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 13–17.

РОЗРОБКА ДОРОЖНЬОЇ КАРТИ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР: ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ

Наукова робота присвячена дослідженню правового забезпечення та практики розробки та прийняття Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур на підставі аналізу досвіду Швейцарської Конфедерації.

Зазначається, що дослідницькі інфраструктури сприяють досягненню вагомих результатів у фундаментальних наукових дослідженнях та розвитку передових технологій у Європейському дослідницькому просторі. Оскільки у Швейцарії триває підготовка Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур на 2023 рік, метою якої є підготовка та визначення пріоритетів майбутніх і довгострокових інвестицій у дослідницькі інфраструктури, огляд нових проектів (включаючи суттєві оновлення існуючих) та оновлення інформації про проекти, представлених у попередніх Дорожніх картах, то зазначається, що процес складання Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур Швейцарії проходить в декілька етапів. Звертається увага на те, що Дорожня карта дослідницьких інфраструктур Швейцарії не містить рішень щодо фінансування, натомість вона слугує інструментом стратегічного планування, детально описуючи довгострокові потреби в національних дослідницьких інфраструктурах та важливість участі Швейцарії в міжнародних інфраструктурних об'єктах і мережах. Водночас, у Швейцарії розбудова та підтримка дослідницької інфраструктури на національному рівні є обов'язком вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ у межах Ради Швейцарських федеральних технологічних інститутів. На міжнародному рівні федеральний уряд країни будує та керує великомасштабними дослідницькими інфраструктурами у співпраці з іншими країнами (міжнародні інфраструктури).

Ключові слова: дослідницькі інфраструктури, Європейський дослідницький простір, науково-дослідна діяльність, Дорожня карта дослідницьких інфраструктур Швейцарської Конфедерації.

Постановка проблеми. Дослідницькі інфраструктури (RIs) сприяють досягненню вагомих результатів у фундаментальних наукових дослідженнях та розвитку передових технологій у Європейському дослідницькому просторі (ERA). Вагоме значення науково-дослідницької інфраструктури, з точки зору вдосконалення національних дослідницьких та інноваційних систем, знайшло своє відображення у низці важливих заходів, вжитих країнами ЄС за останній період.

Так, Швейцарією був прийнятий Федеральний закон про сприяння науковій та інноваційній діяльності (RIPA) від 14 грудня 2012 року, відповідно до ст. 28 якого, Швейцарська Конфедерація підтримує міжнародне співробітництво в галузі досліджень та інновацій, задля кращого позиціонування країни, як місця для досліджень та інновацій, сприяння швейцарському сектору вищої освіти та інтересам бізнесу, суспільства та навколишнього середовища. У контексті загальних цілей політики міжнародних досліджень та інновацій Швейцарії, це може сприяти на-

ступному: а) участі в розробці та експлуатації міжнародних дослідницьких установ та міжнародно координованих дослідницьких інфраструктур; б) участі в міжнародних програмах і проектах, що сприяють дослідженням та інноваціям; в) участі в міжнародних організаціях та органах у плануванні, реалізації, функціонуванні та розвитку R&D; г) подальшому двосторонньому та багатосторонньому співробітництву в галузі досліджень та інновацій [1]. Внаслідок чого, досвід розбудови науково-інноваційної системи Швейцарії, як однієї з найбільш інноваційних країн Європи, є вкрай цікавим та актуальним.

Метою статті є аналіз розбудови Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур Швейцарській Конфедерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні аспекти розвитку інноваційних систем та дослідницьких інфраструктур країн Європейського Союзу та України є темою для досліджень деяких учених [2; 3; 4 та ін.]. Ці роботи були присвячені оцінці стану інноваційної сфери в Україні та ЄС, у

тому числі у сфері розвитку дослідницьких інфраструктур. Водночас, залишається актуальним проведення аналізу розбудови Дорожніх карт дослідницьких інфраструктур інших країн, зокрема, Швейцарії.

Виклад основного матеріалу. Дослідницькі інфраструктури з кожним роком відіграють дедалі більшу роль у застосуванні знань та технологій. Дослідницькі інфраструктури, на основі визначення Європейського стратегічного форуму дослідницьких інфраструктур (ESFRI), означають засоби, ресурси та послуги, включаючи основне наукове обладнання (або набори приладів); ресурси, засновані на знаннях (колекції, архіви та наукові дані); електронні інфраструктури (дані та обчислювальні системи, та комунікаційні мережі) [5].

Дослідницькі інфраструктури є основою для проведення науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності. Вони мають сприяти важливим розробкам у галузі досліджень («наукова додана вартість»); широко використовуватися дослідниками (національне значення); бути доступними для національних та міжнародних дослідницьких спільнот; стимулювати фундаментальні дослідження та технологічні інновації, розвивати спеціалізовані галузі та/або відкривати нові наукові межі [5].

Дорожня карта дослідницьких інфраструктур відображає підхід до формування політики держави щодо дослідницьких інфраструктур. Вона використовується для реєстрації нових запланованих дослідницьких інфраструктур або капітального оновлення вже існуючих дослідницьких інфраструктур на національному рівні. Останнім часом потреба в ефективних і доступних дослідницьких інфраструктурах зросла в усіх областях науки. Проекти національного чи міжнародного значення вимагають середньо- та довгострокового планування, для гарантії того, що фінансові ресурси використовуються якомога ефективно, а також оптимально позиціонувати науку та інновації конкретної країни на міжнародній арені. Усі ці аспекти увійшли до мети Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур Швейцарії 2019 року.

Для проведення сучасних наукових досліджень зростає потреба у широкомасштабній дослідницькій інфраструктурі. Наукові досягнення та поточні наукові дослідження вимагають більш передових технологій, більш складного обладнання та потужніших обчислювальних центрів. Так, у Швейцарії триває підготовка Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур на 2023 рік, метою якої є підготовка та визначення пріоритетів майбутніх і довгострокових інвестицій у дослідницькі інфраструктури, огляд нових проектів, та оновлення інформації про проекти, представлених у Дорожніх картах 2019 та 2015 років. Цей процес розпочався з підготовчого етапу,

який призвів до публікації тематичних дорожніх карт дослідницьких спільнот Швейцарською академією наук (SCNAT). Це новий етап процесу, у порівнянні з попередніми виданнями швейцарської дорожньої карти, метою якого є інформування осіб, які приймають рішення (наприклад, керівництва університетів) щодо потреб різних наукових спільнот у нових дослідницьких інфраструктурах. Незалежно від того, чи це високопродуктивні комп'ютери, засоби, чи бази даних, дослідницька інфраструктура є дороговартісною, тому для Швейцарії є дуже важливим координувати розбудову та розвиток цих інфраструктур на національному та міжнародному рівнях, та обрати незамінні з них для передових досліджень у найближчому майбутньому [6].

Державний секретаріат з питань освіти, досліджень та інновацій Швейцарії (SERI) кожні чотири роки переглядає швейцарську дорожню карту дослідницьких інфраструктур, процес складання якої проходить в три етапи [5].

На першому етапі йде відбір відповідних інфраструктурних проектів на основі стратегічного і фінансового планування. Згідно з рекомендаціями SERI, цей етап тривав з березня по грудень 2021 року, але національні проекти були обрані раніше.

Далі відібрані проекти матимуть право на другий етап, під час якого Швейцарський національний науковий фонд (SNSF), як орган Конфедерації, який фінансує дослідження в усіх навчальних дисциплінах, що представлені в дослідницькому центрі вищої освіти, проведе науковий огляд запропонованих нових національних інфраструктурних проектів. Критеріями огляду будуть якість проекту та його доступність, національне та міжнародне наукове значення та майбутній потенціал, наукова доцільність. Фонд уповноважений SERI на наукову оцінку проектів, відібраних швейцарськими університетами та Радою Швейцарських федеральних технологічних інститутів (ETH Board). Зовнішні рецензенти та комісія з оцінки, які є експертами в областях запропонованих проектів, розглядатимуть пропозиції. Пропозиції отримають рейтинг А-В-С, і будуть відібрані для продовження лише пропозиції з рейтингом "А". Разом з тим, незалежно від наукової оцінки, зовнішні рецензенти та експертна група прокоментують (без пов'язаного рейтингу) правдоподібність інвестицій та операційних витрат для запропонованого проекту.

На останньому третьому етапі швейцарські університети та Рада ETH Board забезпечуватимуть фінансову життєздатність проектів та їхню реалізацію кантональними університетами та науково-дослідними інститутами. Таким чином, кантональні університети, які відповідають за фінансування та будівництво, зможуть забезпечити дослідницькі спільноти необхідною дослідницькою інфраструкту-

рою. Лише проекти, які успішно пройдуть всі три етапи відбору та розгляду, відображатимуться у швейцарській Дорожній карті. Метою цього процесу є вибір саме пріоритетних інфраструктурних проєктів.

Дорожня карта дослідницьких інфраструктур Швейцарії на 2023 рік також включатиме міжнародний компонент для вивчення важливості участі Швейцарії в європейських інфраструктурних мережах. У більшості випадків ці інфраструктури вже включені у Дорожню карту Європейського стратегічного форуму з дослідницьких інфраструктур (ESFRI), а це означає, що їхня наукова якість вже доведена. Водночас для забезпечення досконалості досліджень, необхідні постійні інвестиції. Швейцарська дорожня карта дослідницьких інфраструктур не містить рішень щодо фінансування, натомість вона слугує інструментом стратегічного планування (для ERI Dispatch), детально описуючи довгострокові потреби в національних дослідницьких інфраструктурах і важливість участі Швейцарії в міжнародних інфраструктурних об'єктах і мережах [7].

У Швейцарії розбудова та підтримка дослідницької інфраструктури на національному рівні є обов'язком вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ у межах Ради Швейцарських федеральних технологічних інститутів (ETH Board). На міжнародному рівні федеральний уряд будує та керує великомасштабними дослідницькими інфраструктурами у співпраці з іншими країнами (міжнародні інфраструктури). Що стосується різновидів дослідницької інфраструктури у Швейцарії, то розрізняють два типи міжнародних дослідницьких інфраструктур [1]: 1. Міжнародні дослідницькі установи, які буду-

ють та утримують централізовані об'єкти, доступні для зовнішніх користувачів, які бажають проводити наукові експерименти. Типовим прикладом є CERN, розташований у Швейцарії. 2. Міжнародно координовані дослідницькі інфраструктури — це мережі національних «вузлів», які об'єднуються та координують послуги чи інфраструктури. До прикладів можна віднести Європейську систему спостереження за геопластинами EPOS (багатодисциплінарна розподілена дослідницька інфраструктура в Європі, яка сприяє інтегрованому використанню даних у галузі наук про Землю) та Європейську мережу інфраструктури клінічних досліджень ECRIN. Міжнародні дослідницькі інфраструктури створюють потужний науково-технічний імпульс, який має резонанс у всьому світі. Цілеспрямована участь Швейцарії в міжнародних інфраструктурах є надійним способом зміцнити свої позиції у сфері досліджень та інновацій. З цієї причини Швейцарська Конфедерація підтримує інтеграцію швейцарських досліджень до міжнародної співпраці шляхом приєднання до міжнародних дослідницьких організацій на основі міжнародних договорів.

Висновки. Інноваційний розвиток та розбудова Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур Швейцарії має становити значний інтерес для української наукової спільноти. Разом з тим, для України у вітчизняній площині важливим кроком стало схвалення Кабінетом міністрів України Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року, а також затвердження Дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Federal Act on the Promotion of Research and Innovation. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2013/786/en#art_19
2. Глібко С. В., Розгон О. В., Георгієвський Ю. В. та ін. Правове забезпечення ефективності інноваційного процесу в Україні: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 365 с.
3. Глібко С. В. Забезпечення ефективності та доступності дослідницької інфраструктури в Україні. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 6: Інноваційний процес в умовах глобальних викликів : за матеріалами круглого столу (м. Харків, 5 жовтня 2021 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 30–39.
4. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. НАН України. 2015. 336 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-2020++.pdf>.
5. Factsheet on the Swiss National Roadmap for Research Infrastructures 2023 for national projects. URL: <https://www.snf.ch/media/en/h1pV8gvwGEuuHNKI/snf-factsheet-roadmap-en.pdf>.
6. Swiss Roadmap for Research Infrastructures 2023. URL: <https://www.snf.ch/en/fvnejfErYvg7ShsD/funding/infrastructures/roadmap>.
7. Girardin C. Preparations for 2023 Swiss Roadmap for Research Infrastructures now under way. URL: <https://www.sbf.admin.ch/sbf/en/home/services/publications/data-base-publications/s-n-2021-3/s-n-2021-3d.html>.

REFERENCES

1. Federal Act on the Promotion of Research and Innovation. Retrieved from: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2013/786/en#art_19 [in English].
2. Hlibko, S. V., Rozghon, O. V. & Heorhiievskyi, Yu. V. et al. (2021). *Legal support for the effectiveness of the innovation process in Ukraine*. S. V. Hlibka, O. V. Rozghon (Eds.). Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Hlibko, S. V. (2021). Ensuring the efficiency and accessibility of research infrastructure in Ukraine. *Issue 6: Innovative process in global calls: Proceedings of the Round Table*, (2021, October 5), pp. 30–39. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Heiets, V. M. et al. (Eds.). (2015). *Innovative Ukraine 2020: National Report*. NAN Ukrainy. Retrieved from: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-2020++.pdf> [in Ukrainian].
5. Factsheet on the Swiss National Roadmap for Research Infrastructures 2023 for national projects. Retrieved from: <https://www.snf.ch/media/en/h1pV8gvwGEuuHNKI/snf-factsheet-roadmap-en.pdf> [in English].
6. Swiss Roadmap for Research Infrastructures 2023. Retrieved from: <https://www.snf.ch/en/fvnejfErYvg7ShsD/funding/infrastructures/roadmap> [in English].
7. Girardin C. Preparations for 2023 Swiss Roadmap for Research Infrastructures now under way. Retrieved from: <https://www.sbf.admin.ch/sbf/en/home/services/publications/data-base-publications/s-n-2021-3/s-n-2021-3d.html> [in English].

HOLOVASHCHENKO OLHA

PhD in Law, Senior Researcher, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

DEVELOPMENT OF THE ROAD MAP OF RESEARCH INFRASTRUCTURES: EXPERIENCE OF SWITZERLAND

Problem setting. The research is devoted to the analysis of legal support and the practice of developing and adopting a road map of research infrastructures, based on the analysis of the experience of the Swiss Confederation.

Analysis of resent researches and publications. Today, aspects of the development of innovation systems and research infrastructures of the European Union are a topic for research of many domestic researchers. At the same time, the analysis of the development of Roadmaps of research infrastructures of other countries, in particular, Switzerland remains relevant.

Target of the research is to analyze the development of the Roadmap of research infrastructures of the Swiss Confederation.

Article's main body. Research infrastructures means a research facility necessary for conducting comprehensive research and development with high financial and technology demands, approved by the Government and established to be also used by other research organizations.

Research Infrastructures are facilities, resources and services, including: major scientific equipment (or sets of instruments); knowledge-based resources such as collections, archives and scientific data; e-infrastructures, such as data and computing systems and communication networks.

The Swiss Roadmap for Research Infrastructures is a planning tool for research infrastructures. SERI produces the Swiss Roadmap for Research Infrastructures every four years. At Swiss level, the 2023 Roadmap will present the new national infrastructure projects that Swiss cantonal universities and research institutes within the ETH Domain intend to build between 2025 and 2028. In addition, the report will include information on the status of the national infrastructure projects covered in the 2015 and 2019 editions. At international level, the 2023 Roadmap will show the international infrastructures that Switzerland is already involved in and which new participations are planned. Only projects that have successfully passed all three selection and review phases will appear on the Swiss Roadmap. The aim of this process is to select priority infrastructure projects.

Conclusions and prospects for the development. The innovative development and the Roadmap of Swiss research infrastructures should be of significant interest to the Ukrainian scientific community. At the same time, an important step

for Ukraine was the approval by the Cabinet of Ministers of the Concept of the State Targeted Program for the Development of Research Infrastructures in Ukraine for the period until 2026, as well as the approval of the Roadmap for the integration of the scientific and innovative system of Ukraine into the European Research Area.

Key words: Research Infrastructures, European Research Area, research activity, Road Map of Research Infrastructures of the Swiss Confederation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Головащенко О. С. Розробка Дорожньої карти дослідницьких інфраструктур: досвід Швейцарії. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 18–22.

АНДРІЙЧУК БОГДАН ІГОРОВИЧ

аспірант юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

САМЧУК-КОЛОДЯЖНА

ЗІНАІДА ФЕДОРІВНА

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки

УДК 347(477):616-08

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-4

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ПЕРЕДОВОЇ ТЕРАПІЇ У КОНТЕКСТІ ЗМІН СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Наближення українського законодавства до законодавчої бази Європейського Союзу дозволяє вдосконалювати системи забезпечення виробництва інноваційних лікарських засобів, зокрема лікарських засобів передової терапії. Це у свою чергу потребує належно оновленої законодавчої бази, яка має відповідати європейським стандартам. Прийняття настанови СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 в Україні знаменувало собою новий етап регулювання виробничої практики лікарських засобів передової терапії. Однак, ефективність реалізації положень даного документу на пряму залежить від рівня узгодженості вітчизняних стандартів виробничої практики даної категорії лікарських засобів із стандартами Європейського Союзу. Саме тому постає необхідність здійснення аналізу сучасного стану вітчизняної системи нормативно-правового регулювання у сфері виробничої практики лікарських засобів передової терапії.

Загальна характеристика нормативно-правового регулювання суспільних відносин, які складаються у сфері виробничої практики лікарських засобів ставали предметом розгляду таких вчених правників як: О. Г. Алексєєв, О. Я. Андрійчук, С. В. Васильєв, В. М. Пашкова та інші. Однак, в сучасній юридичній літературі та у працях даних науковців зокрема, не піднімалися питання, пов'язані з виробничою практикою лікарських засобів передової терапії для використання людиною.

Метою даного дослідження є аналіз українського законодавства та законодавства ЄС, що регулює виробничу практику лікарських засобів прогресивної терапії. В ході розвитку правового визначення АТМР змінювали назву від «високотехнологічні (біотехнологічні) лікарські засоби» на «лікарські засоби передової терапії». Виробнича практика останніх уперше була врегульована СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2013, що був прийнятий на основі Додатку 2 Тому 4 EudraLex 2013 року. Згодом у зв'язку з прийняттям європейської настанови щодо GMP для АТМР у 2018 році була створена в Україні настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 як частина СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020.

У СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 вперше згадано комбіновані лікарські засоби для передової терапії (комбіновані АТМР) як окрему підгрупу АТМР, передбачені окремі заходи для виробництва комбінованих АТМР, а також надано вичерпний перелік усіх інших видів АТМР, що відповідає положенням Регламенту (ЄС) № 1394/2007. Попри те, що вітчизняна настанова є належним чином гармонізована з європейськими стандартами у відповідній сфері виробництва є необхідність прийняття допоміжних нормативних актів, покликаних на реалізацію окремих положень СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020.

Ключові слова: лікарські засоби передової терапії, виробнича практика, лікарські засоби, EudraLex, гармонізація, імплементація.

Постановка проблеми. Після прийняття настанови СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 в Україні розпочався наступний етап вдосконалення системи забезпечення виробництва інноваційних лікарських засобів, зокрема лікарських засобів передової терапії [1].

Основним чинником побудови ефективної системи виробництва лікарських засобів передової терапії на рівні держави є забезпечення якості відповідно до нових європейських стандартів готової продукції на всіх етапах виробництва – від моменту

надходження вихідної сировини і пакувальних матеріалів на підприємство до відвантаження готової продукції на склад. Запорукою належного механізму регулювання у вищенаведеній сфері є нормативно-правові акти, що гармонізовані з європейським законодавством.

Тому аналіз сучасного стану розвитку вітчизняної системи нормативно-правового регулювання у сфері виробничої практики лікарських засобів передової терапії є одним з актуальних і необхідних завдань для визначення рівня відповідності імплементації стандартів Європейського Союзу з урахуванням українських умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового регулювання виробництва та обігу лікарських засобів в Україні були розглянуті у працях таких українських науковців, зокрема: створення та використання лікарських засобів в рамках сучасного стану правового регулювання фармацевтичного сектору України вивчали О. Г. Алексєєв [2], та О. Я. Андрійчук [3]; правове забезпечення імплементації законодавства ЄС щодо створення лікарських засобів досліджували С.В. Васильєв [4], В. М. Пашков [5] та ін.

Однак, у названих дослідженнях, не розглянуто особливості виробництва лікарських засобів передової терапії. Крім того, в сучасній юридичній літературі не було виявлено праць, пов'язаних з аналізом змін, які вводяться в дію настановою СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 в частині виробничої практики лікарських засобів передової терапії [1].

Мета статті – здійснення аналізу правового регулювання виробничої практики лікарських засобів прогресивної терапії в Україні відповідно до чинного вітчизняного законодавства та законодавства ЄС.

Виклад основного матеріалу. Лікарські засоби для передової терапії (advanced therapy medicinal products, ATMP) відповідно до Регламенту 1394/2007/ЄС складаються з наступних лікарських засобів для використання людиною, а саме: лікарські засоби генної терапії, лікарські засоби для лікування соматичними клітинами, засоби тканинної інженерії, комбіновані лікарські засоби для передової терапії [6].

До 2020 року в українському законодавстві використовувалась дефініція «високотехнологічні (біотехнологічні) лікарські засоби», на яких у 2013 році вперше поширило свою дію українське законодавство у сфері забезпечення якості лікарських засобів в рамках настанови «Лікарські засоби. Належна виробнича практика СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2013» № 617 від 18.07.2013 (настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2013) [7].

Однак, згодом у 2020 році розпочався докорінно новий етап регулювання виробничої практики лікарських засобів передової терапії, що пов'язаний з

прийняттям наступної настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 (СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020). Останньою високотехнологічні (біотехнологічні) лікарські засоби були замінені на «лікарські засоби передової терапії» (ATMP), що є більш точним перекладом міжнародного терміну [1].

До частини 4 СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 було включено Настанову СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 «Лікарські засоби. Спеціальні правила належної виробничої практики лікарських засобів передової терапії» (Настанову СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020), що гармонізовано з настановою Європейської Комісії «Правила належної виробничої практики лікарських засобів передової терапії» (Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products), яку було введено в дію Європейською Комісією у 2018 році [8, 9].

Вищенаведена настанова Європейської Комісії стала новим самостійним документом, який регламентував здійснення GMP виключно для ATMP в рамках Тому 4 «Європейські правила з належної виробничої практики лікарських засобів для людини та застосування у ветеринарії» EudraLex (EudraLex), однак приналежність до ATMP останнього потрібно розкрити більш детально [10].

Історично, регулювання виробництва ATMP в рамках європейського законодавчого процесу була напряму пов'язана з правовим визначенням усіх чотирьох категорій останніх, що було остаточно закріплено прийняттям Регламенту 1394/2007/ЄС, який набув чинності 30 грудня 2008 року [6]. З того часу розпочалася активна робота по впровадженню нової категорії біологічних лікарських засобів (таких як ATMP) до Тому 4 EudraLex.

Дане оновлення здійснювалося відповідно до вимог статті 5 Регламенту 1394/2007/ЄС, де зазначалось, що Європейська Комісія (The European Commission) після консультацій з Агентством (the European Medicines Agency) повинна розробити специфічні для лікарських засобів передової терапії настанови відповідно до принципів належної виробничої практики [6]. Крім того, даний процес мав бути узгоджений з положеннями Директиви 2009/120/ЄС, якою вимагалось встановлення детальних науково-технічних вимог до окремих категорій ATMP [11].

У середині 2012 року Європейською комісією було запропоновано проект зміненого Додатку 2 Тому 4 EudraLex, якого було введено в дію 31.01.2013 р [12]. Дане нововведення містило в собі поряд із загальними правилами здійснення належної виробничої практики лікарських засобів також і спеціальні норми, які стосувалися виробництва ATMP.

Повертаючись до настанов СТ-Н МОЗУ, у зв'язку з вищенаведеними подіями варто відмітити, що вітчизняний законодавець в доволі короткий строк

(менше 6 місяців з моменту набуття чинності зміненого Додатком 2 Тому 4 EudraLex) зумів адаптувати українські стандарти щодо забезпечення якості лікарських засобів при їхній розробці, виробництві та контролі із вищевказаним міжнародним документом, увівши в дію настанову СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2013 [7].

Отже, з 2013 року АТМР охоплювалися Додатком 2 Тому 4 EudraLex, однак з того часу з'явилася тенденція по подальшому виокремленню АТМР як специфічного предмету правового регулювання Тому 4 EudraLex, якому потрібно було виділити окреме місце за межі стандартних правил належної виробничої практики лікарських засобів.

Так, через 5 років Європейська комісія здійснила новий перегляд Додатку 2 Тому 4 EudraLex, вилучила відповідні положення, що стосувалися АТМР, згрупувавши останні у новій настанові «Правила належної виробничої практики лікарських засобів передової терапії» (GMP для АТМР), яка була введена в дію 26.06.2018 р. З набуттям чинності цього документа положення чинного Додатку 2 Тому 4 EudraLex більше не застосовувався з питань належної виробничої практики для АТМР [10].

Українська імплементація європейської настанови щодо GMP для АТМР була здійснена через 2 роки [9]. Зміни вітчизняного аналогу Додатка 2 Тому 4 EudraLex (створення настанови СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020), що відбувалися шляхом вилучення зі сфери правового регулювання АТМР, були завершені 04.05.2020, а викремлення та набуття чинності окремої настанови СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020: 24.12.2020 року [8].

Важливим нововведенням з українського боку, як ми зазначали раніше, стала заміна терміну «високотехнологічних (біотехнологічних) лікарських засобів (ВЛЗ)» на «лікарські засоби передової терапії», що являє собою набагато більш дослівний переклад міжнародного поняття АТМР (advanced therapy medicinal products). У той же час, даний термін не був імплементований у Порядок № 426, що залишається чинним починаючи з редакції 2020 року та продовжує використовувати попередній термін ВЛЗ [13].

У порівнянні з попередніми настановами у настанові СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 при вживанні поняття «біологічних лікарських препаратів» було видалено посилання на Директиву 2003/63/ЄС і натомість законодавець вирішив користуватись терміном наведеним у Додатку I до Директиви 2001/83/ЄС (третій абзац пункту 3.2.1.1(b) частини I). На відмінну від Директиви 2003/63/ЄС остання мала більш ширшу характеристику АТМР (відповідно до ст. 2 Регламенту (ЄС) № 1394/2007) як підкатегорії біологічних лікарських препаратів. Однак, все ж це не повністю дозволяє відмежувати лікарські препарати,

що отримані за допомогою окремих біотехнологічних процесів (які визначенні нечинним Регламентом Ради ЄС № 2309/93) та АТМР між собою [14].

Також, у настанові СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 було зазначення на використання окремих посилань для визначення лікарських засобів передової терапії, а саме:

- частина IV Додатка 1 до Директиви 2001/83/ЄС [15];
- настанова Європейської Комісії «Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products» Тому 4 EudraLex [9];
- настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 «Лікарські засоби. Спеціальні правила належної виробничої практики щодо лікарських засобів передової терапії», що входить до частини 4 настанови СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 [8].

Отже, АТМР, які раніше стисло характеризувалися як лікарські засоби, що отримують за допомогою виробничих процесів, пов'язаних з різними одержаними шляхом переносу генів біомолекулами та/або біологічно модифікованими клітинами, що є діючими речовинами або частинами діючих речовин, тепер можуть бути описані з урахуванням вищевказаних міжнародних документів наступним чином:

1) відповідно до частини IV Додатка 1 до Директиви 2001/83/ЄС є пряме посилання на використання пункту (а) статті 2(1) Регламенту (ЄС) № 1394/2007 при визначенні підкатегорій АТМР [15].

2) згідно настанови Європейської Комісії «Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products» термін «АТМР» слід розуміти як такий, що стосується двох категорій лікарських засобів передової терапії: ті, які отримали реєстраційну ліцензію («авторизовані АТМР» (authorised ATMPs)), і ті, які тестуються або використовуються як зразок у клінічному дослідженні («дослідні АТМР» (investigational ATMPs)) [9]. Також у Глосарії даної настанови зазначено, що АТМР включає в себе лікарські засоби для генної терапії, лікарські засоби для лікування соматичними клітинами та продукти тканинної інженерії, як визначено у статті 2 Регламенту АТМР (Регламенту (ЄС) № 1394/2007). Тобто знову є пряме посилання на документ першоджерело дефініцій з АТМР [6].

3) згідно з настановою СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 у розділі «Терміни та визначення понять» при визначенні терміна 1 «Лікарський засіб передової терапії» («Advanced Therapy Medicinal Product» – «АТМР») автори скористались посиланням на ст. 2 Регламенту (ЄС) № 1394/2007. Однак, замість одного посилання на ст. 2 Регламенту щодо АТМР були наведені дослівні визначення, що стосуються цього терміна та впливають з даної статті. У національних примітках до тексту, зазначалось, що визначення з документа є

більш інформативними, ніж одне посилання на даний документ, настанова стає завдяки цьому більш зручною для користування. Необхідно додати, що метод «розгорнутих посилань» був успішно імплементований і до інших понять [8].

Настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 стала першою настановою МОЗУ у сфері виробництва лікарських засобів, де було згадано комбіновані лікарські засоби для передової терапії (комбіновані АТМР) як окрему підгрупу АТМР, а також надано вичерпний перелік усіх інших видів АТМР, що відповідає положенням Регламенту (ЄС) № 1394/2007. Таким чином, дана настанова посідає таке ж чільне місце у правовій характеристиці АТМР як і Порядок № 426 у редакції 2015 року [13]. Враховуючи специфіку комбінованих АТМР, український законодавець виділяє для здійснення окремих процедур стосовно розробки та стратегії контролю якості останніх, що полягає у таких відповідних заходах:

- підбір використовуваних у процесі виробництва матеріалів, що можуть мати критичний вплив на якість комбінованих АТМР (частина 6.26. Розділу 6. Документація СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020);

- перевірка того, що виробництво та випробування серії здійснені з дотриманням відповідних вимог щодо безпеки та функціональних характеристик, встановлених у чинному законодавстві України стосовно медичних пристроїв, а також, що вони є адекватними для використання в комбінованих лікарських засобах передової терапії (частина 11.27. (а) Розділу 11. Уповноважена особа та випуск серії СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020);

- контроль сировини, вихідних матеріалів, медичних пристроїв, використовуваних у комбінованих лікарських засобах передової терапії (частина 12.12 Розділу 12. Контроль якості СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020) [8].

Як і настанова Європейської Комісії «Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced

Therapy Medicinal Products» настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 теж розділила в межах свого регулювання АТМР на зареєстровані лікарські засоби передової терапії та досліджувані лікарські засоби передової терапії, до яких відносять випробовувані препарати або препарати порівняння у клінічних дослідженнях.

Висновки. Отже, відповідно до розвитку правового визначення АТМР в українському законодавстві, ми маємо відмітити, що у СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2013 на відмінну від інших редакцій було вперше виділено таку категорію лікарських засобів як «високотехнологічні (біотехнологічні) лікарські засоби». Настанова СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 є першою настановою МОЗУ у сфері виробництва лікарських засобів, де було вжито поняття «лікарські засоби передової терапії» замість «високотехнологічні (біотехнологічні) лікарські засоби». Також, у СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020 вперше згадано комбіновані лікарські засоби для передової терапії (комбіновані АТМР) як окрему підгрупу АТМР, передбачені окремі заходи для виробництва комбінованих АТМР, а також надано вичерпний перелік усіх інших видів АТМР, що відповідає положенням Регламенту (ЄС) № 1394/2007.

Загалом вітчизняна настанова є належним чином гармонізована з європейськими стандартами у відповідній сфері виробництва та є цілком важливим документом для ефективної організації виробництва лікарських засобів передової терапії відповідно до принципів і правил GMP, а також для аудиту, інспектування, сертифікації виробничих дільниць на відповідність GMP та ліцензування виробництва лікарських засобів передової терапії. Однак, вважаємо за необхідне також прийняття допоміжних нормативних актів, спеціалізовані норми яких будуть покликані на детальнішу регламентацію окремих положень СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020 загального характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лікарські засоби. Належна виробнича практика. Настанова Міністерства охорони здоров'я України СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2020, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 16 лютого 2009 року № 95 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 04 травня 2020 року № 1023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1023282-20#Text>.
2. Алексеев О. Г. Фармацевтичний сектор України: сучасний стан правового регулювання. *Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики*. 2020. № 1 (32). С. 115–121.
3. Андрійчук О. Я. Застосування фармакологічних препаратів у фізичній терапії. *Сучасні досягнення спортивної медицини, фізичної реабілітації, фізичного виховання та валеології*: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 4-5 жовтня 2018 р.). Одеса: Поліграф, 2018. С. 3–4.
4. Васильев С. В. Правові засади державного управління створенням інноваційних лікарських засобів: європейський досвід. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. №1(16). С. 47–53.
5. Пашков В. М. Правове забезпечення імплементації законодавства ЄС щодо обігу лікарських засобів. *Медичне право*. 2016. № 2 (18). С. 55–62.

6. Regulation (EC) No 1394/2007 of the European Parliament and of the Council on advanced therapy medicinal products and amending Directive 2001/83/EC and Regulation (EC) No 726/2004. 13.11.2007. № 32007R1394. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007R1394>.
7. Лікарські засоби. Належна виробнича практика. Настанова Міністерства охорони здоров'я України СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2013, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 16 лютого 2009 року № 95 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 18.07.2013 року № 617). URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=090X70DB3A>.
8. Лікарські засоби. Спеціальні правила належної виробничої практики лікарських засобів передової терапії. Настанова Міністерства охорони здоров'я України СТ-Н МОЗУ 42-4.9:2020, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.12.2020 р. № 3019. URL: <https://compendium.com.ua/uk/clinical-guidelines-uk/standartizatsiya-farmatsevtichnoyi-produktsiyi-tom-3/st-n-mozu-42-4-9-2020>.
9. Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products. Volume 4 - Guidelines for good manufacturing practices for medicinal products for human and veterinary use. The rules governing medicinal products in the European Union (EudraLex). 22.05.2018. № C(2017) 7694. URL: https://health.ec.europa.eu/system/files/2017-11/2017_11_22_guidelines_gmp_for_atmps_0.pdf.
10. Volume 4 – Guidelines for good manufacturing practices for medicinal products for human and veterinary use. The rules governing medicinal products in the European Union (EudraLex). URL: https://health.ec.europa.eu/medicinal-products/eudralex/eudralex-volume-4_en.
11. Commission Directive 2009/120/EC amending Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council on the Community code relating to medicinal products for human use as regards advanced therapy medicinal products. 14.09.2009. № 32009L0120. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0120>.
12. Annex 2 Manufacture of Biological active substances and Medicinal Products for Human Use. Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products. Volume 4 - Guidelines for good manufacturing practices for medicinal products for human and veterinary use. The rules governing medicinal products in the European Union (EudraLex). 31.01.2013. № SANCO/AM/sl/ddg1.d.6(2012)860362. URL: <https://www.yinopharma-heparin.com/wp-content/uploads/2017/09/Annex-2-to-GMP.pdf>.
13. Порядок проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 26.08.2005 № 426 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 23.07.2015 № 460). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05#Text>.
14. Council Regulation (EEC) No 2309/93 laying down Community procedures for the authorization and supervision of medicinal products for human and veterinary use and establishing a European Agency for the Evaluation of Medicinal Products. 22.07.1993. № 31993R2309. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31993R2309>.
15. Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council on the Community code relating to medicinal products for human use. 06.11.2001. № 02001L0083-20220101. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02001L0083-20220101>.

REFERENCES

1. Medicines. Proper production practice. The Ministry of Health of Ukraine Guidelines of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0: 2020, approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine No. 95, (2009, February 16). In the version of the Order of the Ministry of Health of Ukraine, No. 1023 (2020, May 04). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1023282-20#Text> [in Ukrainian].
2. Aleksiev, O.H. (2020). Pharmaceutical sector of Ukraine: the current state of legal regulation. *Aktualni pytannia farmatsevtichnoi i medychnoi nauky ta praktyky*, 1 (32), 115–121 [in Ukrainian].
3. Andriichuk, O.Ya. (2018). The use of pharmacological drugs in physical therapy. *Suchasni dosiahnennia sportyvnoi medytsyny, fizychnoi reabilitatsii, fizychnoho vykhovannia ta valeolohii : materialy XIX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 3–4). Odesa: Polihraf [in Ukrainian].
4. Vasyliiev, S.V. (2021). Legal principles of public administration of innovative medicines: European experience. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, 1(16), 47–53 [in Ukrainian].
5. Pashkov, V.M. (2016). Legal support for the implementation of EU legislation on the circulation of medicinal products. *Medychno pravo*, 2 (18), 55–62 [in Ukrainian].

6. Regulation (EC) No 1394/2007 of the European Parliament and of the Council on advanced therapy medicinal products and amending Directive 2001/83/EC and Regulation (EC) No 726/2004. 13.11.2007. № 32007R1394. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007R1394> [in English].
7. Medicines. Proper production practice. The Ministry of Health of Ukraine Guidelines of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0: 2013, approved by the Order of the Ministry of Health of Ukraine of, No. 95 (2009, February 16). In the version of the Order of the Ministry of Health of Ukraine, No. 617 (2013, 18 July). Retrieved from: <http://consultant.parus.ua/?doc=090X70DB3A> [in Ukrainian].
8. Medicines. Special rules of proper production practice of advanced therapy. Ministry of Health of Ukraine Station 42-4.9: 2020. Approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine dated, No. 3019 (2020, December 24). Retrieved from: <https://compendium.com.ua/uk/clinical-guidelines-uk/standartizatsiya-farmatsevtichnoyi-produktsiyi-tom-3/st-n-mozu-42-4-9-2020> [in Ukrainian].
9. Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products. Volume 4 - Guidelines for good manufacturing practices for medicinal products for human and veterinary use. The rules governing medicinal products in the European Union (EudraLex). 22.05.2018. # C(2017) 7694. Retrieved from: https://health.ec.europa.eu/system/files/2017-11/2017_11_22_guidelines_gmp_for_atmps_0.pdf [in English].
10. Volume 4 – Guidelines for good manufacturing practices for medicinal products for human and veterinary use. The rules governing medicinal products in the European Union (EudraLex). URL: https://health.ec.europa.eu/medicinal-products/eudralex/eudralex-volume-4_en [in English].
11. Commission Directive 2009/120/EC amending Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council on the Community code relating to medicinal products for human use as regards advanced therapy medicinal products. 14.09.2009. # 32009L0120. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0120> [in English].
12. Annex 2 Manufacture of Biological active substances and Medicinal Products for Human Use. Guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products. Volume 4 - Guidelines for good manufacturing practices for medicinal products for human and veterinary use. The rules governing medicinal products in the European Union (EudraLex). 31.01.2013. # SANCO/AM/sl/ddg1.d.6(2012)860362. Retrieved from: <https://www.yinopharma-heparin.com/wp-content/uploads/2017/09/Annex-2-to-GMP.pdf> [in English].
13. Order of the Ministry of Health of Ukraine on The procedure for examination of registration materials for medicinal products submitted for state registration (re-registration), as well as examination of materials on changes to registration materials during the registration certificate, No. 426 (2005, August 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05#Text> [in Ukrainian].
14. Council Regulation (EEC) No 2309/93 laying down Community procedures for the authorization and supervision of medicinal products for human and veterinary use and establishing a European Agency for the Evaluation of Medicinal Products. 22.07.1993. #31993R2309. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31993R2309> [in English].
15. Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council on the Community code relating to medicinal products for human use. 06.11.2001. # 02001L0083-20220101. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02001L0083-20220101> [in English].

ANDRIICHUK BOHDAN

Postgraduate student at the Faculty of Law of Lesya Ukrainka Volyn National University

SAMCHUK-KOLODIAZHNA ZINAIDA

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Civil Law Disciplines of Lesya Ukrainka Volyn National University

**LEGAL REGULATION OF THE MANUFACTURING PRACTICE
FOR ADVANCED THERAPY MEDICINAL PRODUCTS IN THE CONTEXT OF CHANGES
IN THE CURRENT LEGISLATION OF UKRAINE**

Problem setting. The approximation of Ukrainian legislation to the European Union (EU) legislative framework allows for the improvement of systems for the production of innovative medicinal products, particularly advanced therapy medicinal products (ATMP). This, in turn, requires a properly updated legislative framework that must meet EU standards. The adoption of the guideline of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0:2020 marked a new stage in the regulation of the production practice of ATMP in Ukraine.

However, the effectiveness of implementing the provisions of this Ukrainian guideline directly depends on the level of consistency of the domestic standards of ATMP manufacturing practice with the standards of the European Union. That is why analysis is necessary to be carried out to define the current state of the Ukrainian system of legal regulation in the field of manufacturing practice of ATMP.

Analysis of recent researches and publications. The general characteristics of legal regulation of public relations, which are formed in the manufacturing practice of medicinal products, became the subject of consideration by such researchers as O. G. Alekseev, O. Ya. Andriichuk, S.V. Vasiliev, V. M. Pashkova and others. However, in modern legal literature, issues related to the manufacturing practice of ATMP for human use were not raised.

The target of the research is to analyse of Ukrainian and EU legislation regulating the manufacturing practice of ATMP.

Article's main body. The regulation of ATMP production within the framework of the European legislative process was directly related to all four categories of the latter, which was finally defined and fixed by the adoption of Regulation 1394/2007/EC of the European Parliament and of the Council, which entered into force on December 30, 2008. Since that time, active work had begun on the introduction of a new category of biological medicinal products (such as ATMP) to Volume 4 of EudraLex, which ended with the implementation on January 31, 2013, of the amended Appendix 2 of Volume 4 of EudraLex, which contained, along with the general rules for implementing good manufacturing practices of medicinal products as well as special regulations related to the manufacturing of ATMP.

Subsequently, in connection with the update of manufacturing practice standards and as a result of the adoption of the guidelines on Good Manufacturing Practice specific to Advanced Therapy Medicinal Products (European guideline on GMP for ATMP) in 2018, the provisions of Annex 2 Therefore 4 of EudraLex were changed and no longer applied on ATMP.

Following the development of the legal definition of ATMP in Ukrainian legislation, we should note that in the guideline of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0:2013, in contrast to the previous editions, such a category of medicinal products as «high-technology (biotechnological) medicinal products» was used for the first time. The Ukrainian implementation of the European guideline on GMP for ATMP was carried out in 2020. The guideline of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0:2020 was created with a separate guideline 42-4.9:2020 as a part of it. The ATMP was used instead of «high-technology (biotechnological) medicinal products» in the guideline 42-4.9:2020.

Conclusions and prospects for the development. During the development of the legal definition of ATMP in Ukrainian legislation, the term was changed from «high-tech (biotechnological) medicinal products» to «advanced therapy medicinal products». The manufacturing practice of the ATMP was first regulated by the guideline of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0:2013, which was based on Appendix 2 Volume 4 of EudraLex in 2013.

Then, due to the adoption of the European guideline on GMP for ATMP in 2018, the next Ukrainian guideline was created in Ukraine, namely 42-4.9:2020 as part of the guideline of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0:2020. The guideline 42-4.9:2020 for the first time introduced combined ATMPs as a separate subgroup of ATMP, provided separate measures for the production of combined ATMPs, and also indicated an exhaustive list of all other types of ATMPs that comply with the provisions of Regulation 1394/2007/EC of the European Parliament and of the Council.

Although the domestic guidelines are properly harmonized with European standards of ATMP manufacturing, there is a need to adopt auxiliary normative acts designed to implement certain provisions of the guideline of the Ministry of Health of Ukraine 42-4.0:2020.

Key words: advanced therapy medicinal products, manufacturing practice, medicinal products, EudraLex, harmonization, implementation, standards.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Андрійчук Б. І., Самчук-Колодяжна З. Ф. Правове регулювання виробничої практики лікарських засобів передової терапії у контексті змін сучасного законодавства України. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 23–29.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОЇ ПРАКТИКИ, ЛІКАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЛІКАРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті здійснено комплексне господарсько-правове дослідження актуальних проблем правового регулювання медичної практики, лікарської діяльності та лікарського самоврядування, що гостро постали в результаті здійснення медичної реформи в Україні. Обґрунтовано необхідність вдосконалення поняття медичної допомоги шляхом визначення конкретних категорій спеціалістів, що охоплюються поняттям «медичні працівники». Відмічається, що Основи законодавства України про охорону здоров'я визначають поняття медичної допомоги шляхом об'єднання всіх осіб, які її безпосередньо надають, в загальну групу медичних працівників, які не поділені на професійні групи (лікар, медсестра /медбрат тощо). В результаті суб'єктність цих осіб знівельовано, їх статус не визначено. Підготовка національного законодавства про самоврядування в сфері охорони здоров'я надзвичайно актуалізує питання виокремлення суб'єктів, задіяних в наданні медичної допомоги. Адже світовий досвід свідчить – держави розбудовують самоврядування відповідно до професійного поділу медичних працівників – лікарське, медсестринське, фармацевтичне тощо.

Досліджується феномен лікарського самоврядування, історія його появи та розвитку, досвід функціонування його організацій в світі. Проаналізовано законопроектний досвід впровадження лікарського самоврядування в Україні, обґрунтовано висновок, що ефективне самоврядування неможливе без надання лікарю більшої свободи для власної професійної реалізації, ніж передбачено чинним законодавством.

Доводиться, що правовий механізм ліцензування медичної практики не є дієвим інструментом контролю якості медичної допомоги та застосування санкцій до суб'єктів, які порушують встановлені державою вимоги. Обґрунтовується необхідність переходу від ліцензування медичної практики до декларування її провадження не тільки в період воєнного стану, а в якості загального засобу державного регулювання медичної практики.

В межах дослідження проаналізовано стан сучасного законодавства та закордонний досвід регулювання господарської діяльності в медичній сфері (медичної практики) та лікарської діяльності. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення законодавства у вказаній сфері.

Ключові слова: медична практика, лікарська діяльність, лікарське самоврядування, наглядові ради медичних підприємств.

Постановка проблеми. Тридцять років назад (19.11.1992 р.) Верховна Рада України ухвалила Основи законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи) [1], які заклали підвалини правового механізму функціонування вітчизняної медичної системи. Наразі медична система переживає складний процес трансформації. Це вимагає нових законодавчих рішень щодо правового регулювання медичної практики, лікарської діяльності та лікарського самоврядування.

Метою дослідження є аналіз чинного законодавства, що регулює медичну практику та лікарську діяльність в Україні та розробка пропозицій щодо вирішення його актуальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці досліджували різноманітні питання функціонування медичної системи України. Серед досліджень останнього часу слід виділити колективну монографію «Єдиний медичний простір України: правовий вимір» 2022 року [15]. В цій роботі досліджуються різноманітні питання функціонування медичної системи України після початку її реформування в 2017 року. Втім, проблеми правового регулювання медичної практики, лікарської діяльності і лікарського самоврядування в монографії не розглядаються. Питаннями лікарського самоврядування займалися П. Мазур, М.М. Тищук [6], С. Тернова [7], але вони не пов'язували успішність його впрова-

дження в Україні з лібералізацією правового регулювання медичної практики та статусу лікаря.

Виклад основного матеріалу. 1. *Медична практика та лікарська діяльність.* Системний аналіз Основ, Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики дає підстави для висновку, що медична практика – це вид господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, яка провадиться закладами охорони здоров'я та фізичними особами-підприємцями з метою надання медичної допомоги та медичного обслуговування на підставі ліцензії. [1, ст. 17; 2. ст. 7; 5, п. 4]. В свою чергу, під медичною допомогою Основи розуміють діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямовану на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [1, ст. 3].

Отже, при визначенні поняття медичної допомоги законодавець всіх осіб, які її безпосередньо надають, об'єднує в загальну групу медичних працівників, не розділяючи на професійні групи (лікар, медсестра /медбрат тощо). В результаті суб'єктність цих осіб знівельовано, їх статус не визначено. Відповідно, чинне законодавство не містить і понять лікарська діяльність, діяльність медсестер /медбратів. Наразі в зв'язку з активною підготовкою національного законодавства про самоврядування в сфері охорони здоров'я гостро постає питання про необхідність виокремлення суб'єктів, задіяних в наданні медичної допомоги, адже світовий досвід свідчить – держави розбудовують самоврядування відповідно до професійного поділу медичних працівників – лікарське, медсестринське, фармацевтичне.

Окрім цього, функціонування лікарського самоврядування безпосередньо пов'язано з впровадження реєстру лікарів та індивідуальних свідоцтв на право здійснення лікарської діяльності. Це прозорі інструменти управління кадровим ресурсом в сфері охорони здоров'я, швидкої мобілізації наявних спеціалістів в умовах війни та інших надзвичайних ситуацій, відкрите та достовірне джерело інформації про лікарів, що сприятиме поінформованому вибору пацієнтом свого лікуючого лікаря або спеціаліста для отримання кваліфікованої медичної допомоги. Без визначення поняття та статусу лікаря, правових форм його професійної реалізації запровадження цих інструментів неможливе. Гармонізація статусу українського лікаря з найкращими європейськими практиками, визначення його реальної правосуб'єктності, зокрема, делікт здатності, позитивно вплине на відносини лікаря та пацієнта та сприятиме підвищенню якості та безпеки медичної послуги.

2. *Лікарське професійне самоврядування* – це потужний інститут, що бере на себе частину державних функцій щодо регулювання лікарської діяльності. Питанню його впровадження в Україні особливої актуальності надав Указ Президента України від 18.06.2021 року «Про заходи щодо підвищення конкурентоспроможності закладів охорони здоров'я та забезпечення додаткових гарантій для медичних працівників», яким Кабінету Міністрів України було доручено розробити з урахуванням кращих міжнародних практик концепцію розвитку медичного самоврядування як ефективної системи здійснення професійної діяльності, захисту прав та інтересів медичних працівників [4].

Базовою компетенцією лікарського самоврядування є, по-перше, здійснення допуску до лікарської діяльності (надання фахівцю відповідного свідоцтва та/або внесення його даних до спеціального реєстру), а, по-друге, контроль відповідності лікарської діяльності законним вимогам та дотримання лікарем норм лікарської етики. Для цього в органах самоврядування є відповідні інструменти: спеціальні комітети та комісії узагальнюють інформацію про помилки чи недбальство лікарів, оцінюють якість медичної допомоги, рівень кваліфікації, забезпечують безперервний професійний розвиток лікарів, можуть застосувати і такі жорсткі санкції як припинення лікарської практики (тимчасово чи назавжди). Організації лікарського самоврядування діють практично у всіх розвинених країнах. І тільки в країнах колишнього Радянського Союзу, зокрема й в Україні, лікарське самоврядування досі не запроваджено [6].

Слід відзначити, що законодавча робота в цьому напрямку йде вже давно. Декілька законопроектів з питань самоврядування в медичній сфері вже були предметом розгляду Верховної Ради України, але законами вони не стали через активний супротив громадськості. Це стосується законопроектів 2445 [8], 2445-2 [9], 2445-д [10]. В вересні 2022 року на своєму сайті МОЗ України оприлюднило нову редакцію проекту закону України «Про самоврядування у сфері охорони здоров'я в Україні», який фактично, знову повторює основні положення знятих з розгляду законопроектів [11]. Зокрема, ним пропонується створення п'яти незалежних органів самоврядування для різних представників медичної та фармацевтичної сфери (Палата лікарів сімейної медицини, Палата лікарів-спеціалістів, Палата стоматологів, Палата сестер медичних/братів медичних, Палата фармацевтів). Тобто, безпосередньо лікарська спільнота має бути поділена між трьома незалежними органами самоврядування. Особливо неприродним є поділ лікарів сімейної медицини та лікарів-спеціалістів, він призведе до утруднення або унеможливлення обміну інформацією, ускладнення перепрофілювання ліка-

рів та розробки (погодження) різноманітних медичних настанов, збільшенню управлінського апарату тощо. Ніде у світі не «змішують» самоврядування різних професій (нехай і дотичних до охорони здоров'я) в одній організації та одному законі. Окремо діють закони про самоврядування лікарів, окремо – медичних сестер, окремо – фармацевтів. [7]. Вони детально й прописують процедури, які є різними для різних медичних професій. Тому вважаємо підхід, визначений в вищевказаному законопроекті, помилковим і неефективним.

3. Правові форми професійної реалізації лікаря. Справжнє дієве лікарське самоврядування в Україні неможливе без надання лікарям більшої свободи для власної професійної реалізації. У всьому демократичному світі лікар є представником вільної професії, має різноманітні варіанти власної професійної реалізації, сам визначає своє навантаження та рівень свого доходу, може здійснювати діяльність на підставі професійної ліцензії без додаткових формальностей та прив'язок до робочих місць. Такі лікарі усвідомлено та відповідально ставляться до функціонування професійного органу самоврядування. Натомість, в Україні основна частина лікарів є найманими працівниками з регульованим державою навантаженням і заробітною платою. Для їх усвідомленого та відповідального ставлення до створення та діяльності органу професійного самоврядування, і, перш за все, до кандидатур осіб, що обиратимуться на керівні посади таких організацій, необхідна суттєва демократизація статусу лікарів, надання їм можливості працювати в різних правових формах, необхідне спрощення державного регулювання медичної практики. Натомість, законопроект, оприлюднений на сайті МОЗ [11], взагалі не торкається цих питань.

Впровадження в Україні лікарського самоврядування – це свідчення розвитку національної медичної системи в напрямку європейської практики та стандартів. Втім, лікарську спільноту треба готувати до появи такої організації. А це можливо лише в випадку спрощення державного регулювання медичної практики та надання лікарю економічної свободи, тобто можливості працювати не лише в якості найманого працівника або ФОП (як сьогодні), але й додаткового на підставі договору підряду або як самозайнятої особи.

4. Заміна ліцензування медичної практики декларуванням її провадження.

Національною економічною стратегією на період до 2030 року задекларовано стратегічний курс економічної політики щодо розбудови комфортного регуляторного середовища. В період воєнного стану в Україні це питання ще більше актуалізувалось, адже створення максимально зручних умов для ведення бізнесу допомагає підприємцям відновити роботу,

що була призупинена через бойові дії, або ж розпочати нову власну справу там, де вони вважатимуть за доцільне.

Для реалізації своєї економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку держава застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Очевидно, що для кожного виду господарської діяльності має застосовуватись найбільш ефективний з них. Для регулювання медичної практики держава застосовує такий засіб регулювання як ліцензування. [3, ст. 12, 14; 2, ст. 7]. Механізм отримання такої ліцензії врегульовано Ліцензійними умовами [5]. Його аналіз свідчить, що фактично ліцензування здійснюється шляхом бюрократичної перевірки поданих заявником документів. Такий підхід забезпечує лише формальний контроль відповідності матеріально-технічної бази, освітнього і кваліфікаційного рівня медичного персоналу заявника встановленим вимогам. При цьому самі вимоги часто застарілі, не кореспондують з вимогами, що висуває Національна служба здоров'я України (НСЗУ) при щорічному контрактуванні суб'єктів медичної практики. В результаті, ліцензування не забезпечує реальну оцінку умов надання заявником медичної допомоги та кваліфікаційного рівня його медичних працівників, і, відповідно, якості медичної послуги. При цьому ліцензія видається безстроково.

Учасниками ринку процедура отримання ліцензії на право здійснення медичної практики характеризується як недостатньо прозора та така, що містить корупційні ризики. Жодних інструкцій чи методичних рекомендацій щодо порядку заповнення Відомостей про стан матеріально-технічної бази та наявність персоналу не існує. Тому на практиці досить часто виникає ситуація, коли бачення заявника щодо того, що саме повинен містити той чи інший розділ Відомостей, не співпадає з баченням експерта Ліцензійної комісії, який розглядає його справу. Заява залишається без розгляду на підставі невідповідності доданих до заяви документів Ліцензійним умовам. З тексту викладених у листі підстав для залишення заяви без розгляду переважно не зрозуміло, які саме допущені помилки та яким саме чином їх потрібно усунути [12].

Все це свідчить про те, що ліцензування не є ефективним засобом державного регулювання медичної практики, не забезпечує належний контроль якості медичної допомоги та притягнення до відповідальності суб'єктів медичної практики, які порушують встановлені державою вимоги.

18.03.2022 року Кабінетом Міністрів України прийнято постанову «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах во-

енного стану» (далі – постанова КМУ № 314) [13], якою ліцензування медичної практики було замінено декларуванням їх провадження, що значно лібералізувало правовий механізм здійснення медичної практики. Адже якщо ліцензія – це документ, яким держава надає суб'єкту господарювання право провадження певного виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [2, ст. 1], і який може бути і не виданий органом ліцензування, то декларацією про провадження господарської діяльності сам суб'єкт господарювання повідомляє дозвільний орган про свою відповідність вимогам законодавства до цього виду діяльності (у тому числі матеріально-технічної бази, кваліфікації персоналу – якщо це зумовлено особливостями провадження відповідного виду господарської діяльності) та на підставі неї набуває право на провадження заявленого виду господарської діяльності і несе передбачену законом відповідальність.

Постановою КМУ № 314 зменшено до мінімуму перелік відомостей, які вносяться до декларації про провадження медичної практики, передбачена можливість подавати декларацію за вибором суб'єкта господарювання незалежно від задекларованого (зареєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця провадження господарської діяльності, декларація може подаватися як в електронній формі через Єдиний державний веб-портал електронних послуг, зокрема засобами мобільного додатку Порталу Дія (Дія), так і у паперовій формі через центр надання адміністративних послуг.

Таке спрощення державного регулювання медичної практики було досить успішним, оскільки уможливило швидке відкриття закладів охорони здоров'я різних форм власності. Але з невідомих причин через три місяці до вищевказаної постанови КМУ були внесені зміни, в результаті яких можливість декларування медичної практики була скасована, а ліцензування медичної практики повернене [14].

Вважаємо, що заміна ліцензування медичної практики декларуванням її провадження має бути здійснена не тільки в період воєнного стану, а стати загальним правилом регулювання медичної практики. Професійне самоврядування лікарів стане до-

датковим засобом контролю якості лікарської діяльності.

Висновки. Перехід на декларування провадження медичної практики, збільшення правових можливостей для професійної реалізації лікарів, запровадження індивідуального свідоцтва на право здійснення лікарської діяльності приведе до потужного результату, а саме: а) створить правове підґрунтя для мобільності лікарів, врегулює існуючу наразі потребу лікарів працювати в різних місцях, зокрема консультувати/оперувати бійців та цивільних в зоні бойових дій без необхідності брати вимушені відпустки, легально отримуючи за це дохід чи на волонтерських засадах, та без потрапляння в лещата між правовими обмеженнями та морально-професійним покликом; б) уможливить працевлаштування лікарів за договором цивільно-правового характеру, може стати альтернативою реєстрації ФОП; в) відкриє чітко визначений правовий спосіб легалізації доходів лікаря за надання консультаційної та лікувальної медичної допомоги; г) вивільнить лікарів з прямої залежності від закладів охорони здоров'я, та їх керівників, які часто використовують свою владу та повноваження для власних інтересів, а не для ефективного кадрового менеджменту; д) стимулюватиме подальший професійний розвиток та вдосконалення лікарів, які будуть особисто зацікавлені в ефективному та якісному наданні медичної допомоги; е) відкриє справжню конкуренцію між закладами охорони здоров'я за фахових лікарів, які мають професійне визнання та затребувані пацієнтами; ж) сформує об'єктивні передумови для значного підвищення безпеки та якості надання медичної допомоги пацієнтам та ефективного використання обмежених ресурсів в медичній сфері; з) наблизить українських лікарів до правового та професійного статусу лікарів в Європі, створюючи передумови для глибшої інтеграції та обміну досвідом українських лікарів з їх міжнародними колегами, уможливить спільне надання медичної допомоги пацієнтам в Україні, не порушуючи закони або не вигадуючи тимчасові нежиттєздатні альтернативні рішення; к) закладе фундамент для створення ефективного лікарського самоврядування за європейськими стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
2. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
4. Про заходи щодо підвищення конкурентоспроможності закладів охорони здоров'я та забезпечення додаткових гарантій для медичних працівників : Указ Президента України від 18.06.2021 р. №261/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2612021-39229>.

5. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики : постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 р. № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text>.
6. Мазур П., Тищук М. М. Лікарське самоврядування: європейський досвід і кроки до впровадження в Україні. 25.03.2019. URL: <https://health-ua.com/article/41680-lkarske-samovryaduvannya-vropejskij-dosvd-kroki-dovprovadzhennya-vukran>.
7. Тернова С. Лікарське самоврядування: Світовий досвід має стати взірцем для наслідування. 02.03.2020. URL: <https://www.vz.kiev.ua/likarske-samovryaduvannya-svitoviy-dosvid-maye-staty-vzirtsem-dlya-nasliduvannya/>.
8. Проект Закону України «Про самоврядування медичних професій в Україні» 2445 URL:https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67395.
9. Проект Закону України «Про професійне самоврядування медичних професій в Україні» № 2445-2 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XI00858A?an=4>.
10. Проект Закону України «Про самоврядування медичних професій в Україні» URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69359.
11. МОЗ представило законопроект про самоврядування у сфері охорони здоров'я на громадське обговорення. 10.09.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-predstavlylo-zakonoprojekt-pro-samovriadiuvannia-u-sferi-okhorony-zdorovia-na-hromadske-obhovorennia>.
12. Ліцензування медичної практики. Веб-сайт ВЕРИТАС. URL: <https://lcc-veritas.kiev.ua/lisence>.
13. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 18 березня 2022 р. № 314. (Дата оновлення 18.03.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF/ed20220318#Text>.
14. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 18 березня 2022 р. № 314. (Дата оновлення 13.07.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF/ed20220713#Text>.
15. Єдиний медичний простір України : правовий вимір: монографія / за заг. ред. С. Г. Стеценка. Харків: Право, 2022. 672 с.

REFERENCES

1. Law of Ukraine on Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care, No. 2801-XII (1992, November 19). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on Licensing of Types of Economic Activity, No. 222-VIII (2015, March 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on Economic Code of Ukraine, No. 436-IV (2003, January 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].
4. Decree of the President of Ukraine on Measures to Increase the Competitiveness of Health care Institutions and Provide Additional Guarantees for Medical Workers, No. 261/2021 (2021, June 18). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2612021-39229> [in Ukrainian].
5. License conditions for conducting business activities in medical practice: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 285 (2016, April 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Mazur, P. & Tyshchuk, M. M. (2019). Medical self-government: European experience and steps to implement in Ukraine. 03/25/2019. Retrieved from: <https://health-ua.com/article/41680-lkarske-samovryaduvannya-vropejskij-dosvd-kroki-dovprovadzhennya-vukran> [in Ukrainian].
7. Ternova, S. (2020). Medical Self -Government: World experience should become a model for imitation. 02.03.2020. Retrieved from: <https://www.vz.kiev.ua/likarske-samovryaduvannya-svitoviy-dosvid-maye-staty-vzirtsem-dlya-nasliduvannya/> [in Ukrainian].
8. Draft Law of Ukraine «On Self -Government of Medical Professions in Ukraine», No. 2445. Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67395 [in Ukrainian].
9. Draft Law of Ukraine «On Professional Self-Government of Medical Professions in Ukraine» No. 2445-2. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/XI00858A?an=4> [in Ukrainian].
10. Draft Law of Ukraine «On Self-Government of Medical Professions in Ukraine», No. 2445-d. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69359 [in Ukrainian].

11. The Ministry of Health presented a bill on self-government in the field of health care for public discussion. 09/10/2022. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-predstavylo-zakonoproekt-pro-samovriaduvannia-u-sferi-okhorony-zdorovia-na-hromadske-obhovorennia> [in Ukrainian].
12. Licensing of medical practice. Website VERITAS. Retrieved from: <https://lcc-veritas.kiev.ua/lisence> [in Ukrainian].
13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of ensuring business activities in martial law, No. 314 (2022, March 18). (Update Date 18.03.2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF/ed20220318#Text> [in Ukrainian].
14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of ensuring business activities in martial law, No. 314 (2022, March 18). (Update date 13.07.2022). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF/ed20220713#Text> [in Ukrainian].
15. Stetsenko S. H. (Ed.). (2022). *The Single Medical Space of Ukraine: Legal Dimension*. Kharkiv: Law [in Ukrainian].

SELIVANOVA IRYNA

PhD, Associate Professor, Researcher of the Scientific and Research institute of providing legal framework for the innovative development of NALS of Ukraine, Adviser of the ILF law firm

CURRENT ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL REGULATION OF MEDICAL PRACTICE, MEDICAL ACTIVITIES AND MEDICAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE

Problem setting. The foundations of Ukrainian legislation on health care, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on November 19, 1992, laid the foundations of the legal mechanism for the functioning of the national medical system. Currently, the medical system is going through a complex process of transformation, and this requires new legislative decisions on the issues of medical practice, medical activity, and medical self-governance.

Target of the research is to analyze the current legislation regulating medical practice and medical activity in Ukraine and to develop proposals for solving its current problems.

Analysis of recent researches and publications. Ukrainian scientists studied various issues of the functioning of the medical system of Ukraine. Among recent studies, the collective monograph “The Unified Medical Space of Ukraine: Legal Dimension” of 2022 should be singled out [22]. This work examines various issues of the functioning of the medical system of Ukraine after the beginning of its reform in 2017. However, the problems of legal regulation of medical practice, medical activity and medical self-governance are not considered in the monograph P. Mazur, M. M. Tyshchuk [6], S. Ternova [7] dealt with issues of medical self-governance, but they did not connect the success of its implementation in Ukraine with the liberalization of legal regulation of medical practice and the status of a doctor.

Article’s main body. Medical care is an integral part of the concept of medical practice. When defining the concept of medical care, the legislator unites all persons who directly provide it into a general group of medical workers, without dividing into professional groups (doctor, nurse / medical brother, etc.). As a result, the subjectivity of these persons is nullified, their status is not defined. The current legislation does not contain the concepts of medical activity, activity of medical nurses/medical brothers. On the other hand, in connection with the active work on the preparation of national legislation on self-governance in the field of health care, the question of the need to separate subjects involved in the provision of medical care is acutely emerging. After all, world experience shows that states develop self-government in accordance with the professional division of medical workers - medical, nursing, pharmaceutical.

Real effective medical self-government in Ukraine is impossible without giving doctors more freedom for their own professional realization. In the entire democratic world, a doctor is a representative of a free profession, has various options for his own professional realization, determines his own workload and level of income, can carry out activities on the basis of a professional license without additional formalities and attachment to workplaces. On the other hand, in Ukraine, the majority of doctors are salaried employees with state-regulated workload and wages.

The conclusion is substantiated that the medical community can be prepared for the introduction of medical self-government only in case of simplification of state regulation of medical practice and provision of economic freedom to the doctor, i.e. the opportunity to work not only as an employee or self-employed person (as today), but also on the basis of civil law contract (subcontract) or as a self-employed person.

The legal mechanism for licensing medical practice is not an effective tool for monitoring the quality of medical care and bringing to justice entities that violate the requirements established by the state. The conclusion is substantiated that replacing the licensing of medical practice with the declaration of its proceedings should become a general rule of regulation of medical practice.

Conclusions and prospects for the development. The transition to the declaration of medical practice, the increase of legal opportunities for the professional implementation of doctors, the introduction of medical self-government and the individual certificate for the right to practice medicine will be a powerful impetus for the development of the domestic medical system in the direction of European standards of medical practice and medical activity.

Key words: medical practice, medical activity, medical self-governance, supervisory boards of medical enterprises.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Селіванова І. А. Актуальні питання вдосконалення правового регулювання медичної практики, лікарської діяльності та лікарського самоврядування в Україні. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 30–36.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЯКОВІЮК ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0002-8070-1645

ЄФРЕМОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

НОВІКОВ ЄВГЕН АНДРІЙОВИЧ

кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

УДК 341.7

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-6

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Питання енергетичної безпеки є одним із наріжних каменів енергетичної політики США, Європейського Союзу та багатьох інших держав, зокрема України. Російсько-українські конфлікти, що почалися з 2006 р., у фазах свого найбільшого загострення (2014 та 2022 роки) суттєво впливають на постачання газу, які мають вкрай негативний вплив на функціонування ЄС та перешкоджають реалізації курсу на глобальний енергетичний перехід до низьковуглецевої економіки. Концепція енергетичної безпеки досліджувалась різними авторами і, хоча щодо її змісту немає єдиної думки (на неї впливають такі фактори як глобалізація, енергетична і геополітична нестабільність, взаємозалежність між енергетичною безпекою та змінами клімату, а також волатильність цін), вона має важливе значення як для окремої держави, так і регіонів, зокрема Європи. Оптимальною слід вважати розширену концепцію енергетичної безпеки, яка базується на трьох аспектах: суверенітет, надійність та стійкість.

Газова криза, яка на перший погляд є суто політичним питанням, насправді завжди також включає й економічний елемент, оскільки завдає економічної шкоди іншим країнам. Через російсько-українську війну і її наслідки перед європейськими країнами постав виклик щодо того, як переосмислити парадигму енергетичної безпеки у зв'язку із необхідністю звільнитися від енергетичної залежності від Москви і при цьому не підірвати імператив енергетичного переходу на всьому континенті.

Стаття є внеском у дослідницький порядок денний з питань критичної енергетичної безпеки, а також літературу, спрямовану на дослідження взаємозв'язку між енергетикою та національною ідентичністю.

Ключові слова: економічна безпека, суверенітет, енергетична політика, енергетичне домінування, енергетична незалежність, ресурсний націоналізм, енергетична справедливість.

Постановка проблеми. Енергія є основним ресурсом, а отже виступає, як об'єкт стратегічного інтересу і політики. У сучасному енергетичному управлінні існує багато невизначеностей, оскільки на нього впливає чимало політичних позицій, які по-різному підходять до вирішення питання, як краще досягти бажаного майбутнього та уникнути небажаного розвитку подій на енергетичному ринку¹. Енергетичний перехід слід визнати одним з головних чинників тиску, який дедалі більше ускладнює і реструктуризує шляхи енергозабезпечення. Зрушення, які він породжує, є не тільки чисто технічними, але й соціальними, концептуальними і політичними. Очевидно, що енергетичне забезпечення певним чином пов'язане з національною ідентичністю, позицією держави, яку вона займає в міжнародних відносинах, а також технологічним розвитком. Однак, оскільки енергетичні ринги та ланцюги поставок ресурсів стають все більш глобальними, національні підходи до забезпечення енергетичної безпеки (безпеки постачання) різною мірою реагують на міжнародні події, зокрема на російську агресію стосовно України.

У 2022 р. перед європейцями особливо гостро постало два питання, що викликають занепокоєння, – збереження глобального енергетичного переходу, орієнтованого на використання відновлюваних джерел енергії, і звільнення від залежності від російських енергоносіїв². В нових геополітичних і гео економічних умовах ще нещодавно домінуюче уявлення про енергетичну безпеку як про питання надійності енергопостачання та генерації, яке дозволяло звузити ризики та управління ними до техніко-економіч-

ного фокусу³, а отже виключало необхідність зважати на можливі соціальні та політичні невизначеності, більш не вважається адекватним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі енергетична безпека, як і енергетичний суверенітет, визначаються по-різному, оскільки серед дослідників немає чіткого консенсусу з приводу цих явищ, проте існують деякі домінуючі підходи. Протягом останнього десятиліття вітчизняні автори присвятили чимало уваги дослідженню конфліктності забезпечення енергетичної безпеки України в умовах необхідності здійснювати геополітичний вибір (В. Лойко, О. Новосад, В. Сабадаш, Ю. Свірчевська, О. Суходоля, І. Щуров). Разом з тим, проблема забезпечення енергетичної безпеки в умовах воєнного стану та повоєнний період тільки піднімається у наукових дослідженнях (В. Бараннік, В. Димов, К. Єфремова, О. Климчук, Є. Новіков, І. Перезовова, С. Садигов, І. Яковюк), що обумовлює її актуальність.

Мета статті – на основі аналізу проблем функціонування національних систем енергетичної безпеки, а також сучасних загроз життєво важливим національним інтересам у цій сфері визначити пріоритетні напрямки енергетичної політики для підвищення енергетичної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Нестійкість сучасного світового порядку зумовлена відсутністю єдиного розуміння глобальної ролі та місця енергетичної складової у підтримці мінімально необхідного енергетичного балансу у світі. Не дивно, що, починаючи з 2000-х років, набув поширення термін «енергетичний суверенітет», який використовується як гасло певними партіями, організаціями і рухами, які прагнуть повернути собі право приймати рішення щодо енергії, яку розуміють як природне надбання та основу життя для всіх без виключення. Загалом концепція енергетичного суверенітету розглядається переважно як політичний проект, що відстоює право вирішувати, як експлуатувати джерела енергії; скільки, як, ким, де і для кого її виробляти; за якими принципами розподіляти; з боку кого здійснювати контроль. При цьому наголос робиться на необхідності узгодження енергетичної безпеки з екологічною в рамках національної безпеки держави. Тому у науковій літературі країн Заходу набув поширення політично більш нейтральний термін «енергетична безпека», який пов'язують з управлінням ризиками, яке варіюється залежно від часових рамок, системи, що розглядається, або національного контексту.

Керівним принципом Організації Об'єднаних Націй для довгострокового глобального розвитку є

¹ Так, якщо такі держави-члени ЄС, як країни Балтії та Польща, рішуче і публічно заявили про скорочення чи навіть припинення своїх енергетичних зв'язків з Росією, то Німеччина, Угорщина та багато інших країни попри санкції ЄС, запроваджені після початку агресії в 2014 р. ставлять під сумнів те, що російські енергоносії несуть в собі проблеми чи ризики для національної і регіональної енергетичної безпеки. Туреччина, Фінляндія, Болгарія та низка інших держав продовжували зміцнювати свої зв'язки з російськими енергетичними ланцюгами та акцентувати увагу на російській енергетиці як на суто економічному питанні. Центр досліджень енергетики і чистого повітря (CREA) стверджує, що в 2022 р. РФ за перші 100 днів війни заробила майже 100 млрд доларів від експорту викопного палива, з яких на Європейський Союз припало 61 % (59 млрд доларів).

² Так, основними напрямками політики Росії на ринку енергоресурсів України, яку вона закріпила у Енергетичній стратегії до 2030 року (розпорядження уряду РФ від 13.11.2009 р., № 1715-р) і послідовно реалізовувала через ПАТ «Газпром» з початку 2000-х рр., було: отримання контролю над газотранспортною системою України, її газовими сховищами і покладами газу на Чорноморському шельфі, поглинання «Газпромом» НАК «Нафтогаз України», недопущення перетворення Європейського Союзу на ключового гравця на енергетичному ринку України.

³ Домінування техніко-економічних рішень в процесі енергетичного управління породжують тенденцію нехтування невизначеністю на користь економічного зростання та індустріального розвитку.

вимога реалізації концепції сталого розвитку («розвиток, що забезпечує задоволення потреб нинішнього покоління і не підриває при цьому можливості задоволення потреб майбутніх поколінь»). Забезпечити сталий розвиток неможливо без досягнення основних цілей: економічного та соціального прогресу та охорони навколишнього середовища. Важливу роль у цьому процесі відіграє забезпечення енергетичної безпеки і незалежності, а у підсумку – енергетичного суверенітету окремих регіонів і національних держав [1].

Таке бачення проблеми пов'язано з тим, що енергетичні ресурси – це кров сучасної економіки¹. «Якщо одна сторона використовує парадигму торгівлі, а інша – парадигму влади... тоді неважко побачити, хто переможе», – зазначав Р. Сікорський з приводу контролю Росії над постачанням газу до Європи. «Ми хочемо купувати енергію, але ми не хочемо монополій, ми не хочемо шантажу» [2]. Зважаючи на це, енергетична незалежність розглядається як невід'ємна складова економічного суверенітету кожної держави. Такий висновок випливає, зокрема, з аналізу статті 194(2) Договору про функціонування Європейського Союзу, яка надає державам-членам ЄС право визначати умови експлуатації своїх енергетичних ресурсів, вибір між різними джерелами енергії та загальну структуру свого енергопостачання [3]. Такий підхід пов'язаний з принципом постійного суверенітету над природними ресурсами, який є основоположним у міжнародного права і відображає потребу держав-членів зберігати незалежний політичний контроль над секторами, що мають тісний зв'язок з національною безпекою [3, С. 993]. Саме тому держави-члени з політичних міркувань не бажають передавати повноваження щодо прийняття рішень в енергетичному секторі інститутам Європейського Союзу.

Не в останню чергу це зумовлено важливістю енергетики для національної безпеки [4], яка тісно пов'язана з іншими проблемами енергетичної політики, такими як забезпечення рівного доступу до сучасних джерел енергії та пом'якшення наслідків зміни клімату тощо [5].

Забезпечення енергетичної безпеки є прерогативою держави. Однак зміст енергетичної політики, яку вона проводить, залежить від енергетичної парадигми, а також наявних можливостей використати заходи законодавчого, дипломатичного², військово-

го³ та іншого характеру, для усунення або принаймні мінімізації існуючих і потенціальних загроз та викликів.

Поняття «енергетичний суверенітет» як і «енергетична політика», «енергетична незалежність» та «енергетична безпека» належить до комплексних, динамічних категорій. Однією з перших до формування енергетичної політики вдалися США. Відмінною особливістю енергетичної парадигми, яку виробили Сполучені Штати, є постійне зростання споживання паливних вуглеводів. Дана парадигма обумовила специфіку американської моделі економіки (з часом вона стала зразком і для інших країн, які використовували американський досвід при формуванні власних національних економічних моделей): опора на дешеві джерела енергії як умова забезпечення економічного зростання, збільшення споживання паливних вуглеводів, світове лідерство у виробництві та імпорті енергоносіїв.

На різних етапах розвитку зміст енергетичної політики США визначався по-різному. Становлення енергетичної політики Сполучених Штатів припадає на період Другої світової війни. В основу цієї політики було покладено концепцію «енергетичного домінування». Для цього у Вашингтона були всі підстави: вони займали 1-е місце у світі за доведеними запасами вугілля, 7-е місце – природного газу, 13-те місце – нафти, а також спиралися на передовий рівень техніки і обладнання, інноваційні розробки.

Починаючи з 1970-х років, головна увага США та інших провідних країн світу приділялася досягненню енергетичної незалежності. Це було обумовлено виникненням і посиленням дисбалансу рівнів внутрішнього виробництва та споживання основних енергоносіїв, що зумовлювало зростання їхнього імпорту. Концепція енергетичної незалежності була

активізацією нафтового імпорту з розвинених західних країн (Канада, Великобританія та Норвегія) або з держав, залучених до сфери американських національних інтересів (Мексика, Еквадор, Колумбія). Слід визнати, що енергетична політика США далеко не завжди базується на економічних засадах. Досить часто вона зорієнтована на досягнення геостратегічних цілей, які часом можуть суперечити економічним цілям.

³ Оскільки виробництво енергії відбувається інколи в гарячих точках світу США є потенційним суб'єктом захисту енергопостачання європейським і та іншим союзникам в різних частинах світу. Стосовно НАТО, то йому належить важлива роль у захисті критично важливої інфраструктури в рамках більш широкого завдання – забезпечення енергопостачання.

Енергетичні аспекти військової стратегії США в період президентства Дж. Буша старшого передбачали посилення військової присутності в країнах Перської затоки та інших багатих енергоресурсами країнах. Однак, використання збройних сил для прямого контролю над найбільшими енергетичними запасами цього регіону виявилось непродуктивним і в цілому не сприяло забезпеченню енергетичної безпеки США.

¹ Energy Security in the 21 st Century; Facts, Choices, and Challenge. Institute for 21 st Century Energy. US Chamber of Commerce, 2008.

² Наприклад, важливим компонентом трансформації енергетичної стратегії США на початку XXI ст. є диверсифікація постачання енергоносіїв. Цей процес, з одного боку, супроводжується відмовою від співпраці в енергетичній сфері з нестабільними та недемократичними країнами, а з іншого –

стрижнем енергетичної стратегії адміністрації президентів США від Р. Ніксона до Б. Обама [6].

Коригування в означений період зовнішньоекономічного енергетичного курсу США залежало від можливості забезпечення імпорту дешевих закордонних енергоносіїв. Без цього було неможливо проведення політики, націленої на забезпечення стійкого економічного зростання. Однак, реалізація політики енергетичної незалежності зіткнулась з суттєвими проблемами внаслідок зниження виробництва основних енергетичних ресурсів на території США, а також зростання їх споживання. В наслідок систематичного скорочення видобутку основних первинних енергоресурсів США вимушені сьогодні імпортувати приблизно 30 % енергоносіїв проти 5–7 % в 1960–1970-х рр. Показово, що за останні десятиліття обсяги імпорту сирої нафти та газу продовжували зростати всупереч зростанню цін на них. Слід зазначити, що ситуація в інших провідних країнах OECD є ще гіршою. У цілому, починаючи з 1970-х років, США демонстрували один із найшвидших темпів зростання залежності від імпорту енергетичної сировини, що вказує на наявність серйозних проблем у здійсненні концепції енергетичної незалежності. І лише в періоди спаду американської економічної активності цей показник демонстрував тенденцію до незначного зменшення. Як наслідок, дана концепція була піддана критиці і визнана недосконалою на початку XXI ст.

Поступово досить «рихла» концепція енергетичної незалежності поступилася місцем концепції енергетичної безпеки як більш всебічній і такій, що враховує нові виклики і загрози [7]. Контроль над видобувними ресурсами «лежить в основі сучасного економічного і соціального розвитку» [8]. США і Європейський Союз дедалі більше хвилювали прояви «ресурсного націоналізму» [9], який почав формуватися з середини XX ст. Ресурсний націоналізм слід розглядати як антипод економічної лібералізації [10]. Сьогодні міжнародне приватне право очевидно не справляється з обмеженням ресурсного націоналізму. Спроби СОТ долучитись до ресурсної політики країн-членів є недостатніми [12]. Ресурсний націоналізм заважає формуванню західної моделі енергетичного менеджменту (Вашингтонський консенсус); він є одним з факторів, що лежать в основі відсутності глобального регулювання природних ресурсів.

Ресурсний націоналізм передбачає посилення з боку держави контролю над природними ресурсами в межах їхньої юрисдикції (основний пакет у капіталі видобувної компанії належить державі, існує обмеження на іноземні інвестиції у цій сфері) у видобувних країнах (насамперед у Росії, Венесуелі та країнах Перської Затоки). Це дає можливість краї-

нам-виробникам лобювати свої інтереси на світовій та регіональній аренах. Відповідно, у країн-споживачів виникають побоювання, що енергетичні важелі можуть бути використані з геополітичною метою [13]. Справедливість цих побоювань продемонструвала енергетичні кризи 2021 і 2022 років.

Зовнішня енергетична політика США за часів президента Д. Трампа зазнала чергової модернізації – її головною ідеєю стало повернення до концепції «енергетичного домінування»¹, що передбачало:

- використання сланцевих газу² і нафти для задоволення внутрішніх потреб в енергетичних ресурсах і створення передумов для переходу до експорту викопного палива [14]. Успіх вирішення цього завдання залежить від здатності США подолати негативний вплив на навколишнє середовище від поширення нових технологій з використання нетрадиційних резервів газу та нафти. Основним конкурентом США у використанні потенціалу «сланцевої революції» є Китай, запаси сланцевого газу якого вдвічі більші, ніж у США. На сьогодні повільний розвиток цієї сфери газовидобутку в Китаї обумовлений відносною нестачею обладнання, досвіду та необхідних засобів (насамперед води) для вилучення ресурсів;

- збільшення видобутку нафти на важкодоступних родовищах на території США;

- використання глобальних резервів нафти для підризу можливості ОПЕК контролювати ціни на сиру нафту;

- експорт США іншим країнам своєї високотехнологічної продукції та стандартів у сфері інноваційної енергетики;

- експорт США до Європи скрапленого газу (набув особливої актуальності на фоні російсько-української війни)³;

- правове регулювання розвитку механізмів енергозбереження для скорочення сукупного енергоспоживання та енергоспоживання на душу населення відповідно до принципів сталого розвитку як на федеральному рівні, так і на рівні штатів. Разом з тим слід зазначити, що розрізненість підходів штатів до енергозбереження не сприяє виробленню єдиної федеральної політики енергозбереження;

- стимулювання використання відновлюваних джерел енергії.

¹ Під час Другої світової війни США були головним постачальником нафти в світі.

² Видобуток сланцевого газу дозволила США майже наполовину збільшити щорічний приріст усіх обсягів природного газу в період між 2007 та 2011 роками.

³ У 2022 р. експорт американського ЗПГ зріс на 12% порівняно з другим півріччям 2021 р., унаслідок чого США стали його найбільшим експортером у світі. У першій половині 2022 р. держави-члени Європейського Союзу та Великобританія імпортували зі США на 63 % більше ЗПГ.

Проте, в основу енергетичних стратегій останніх двох адміністрацій президентів США був покладений імператив досягнення енергетичної самодостатності, тобто незалежність від зовнішніх постачань енергоносіїв, зокрема вуглеводнів із регіону Близького Сходу. Хоча енергетична незалежність як мета була визначена США після 1973 р. (у зв'язку із застосування країнами ОАПЕК нафтового ембарго щодо країн, які підтримали Ізраїль у «війні Судного дня»), її досягнення Сполученими Штатами стало реальним лише після «сланцевої революції». У сучасних умовах пріоритетом енергетичної політики є економічна (цінова) доступність постачання енергоносіїв та технологічне енергозбереження. Концепція енергетичного суверенітету доповнює концепції енергетичної безпеки та декарбонізації, які були панівними останні десятиліття.

В умовах посилення конкуренції на світових енергетичних ринках можливий розвиток подій, за яких окремі держави можуть вдаватися до позаекономічних, у тому числі силових, способів забезпечення власної енергетичної безпеки.

В умовах розв'язаної проти України агресії припинення постачання газу в Європу через «Північний потік» та загрози Росії припинити постачання енергоносіїв «недружнім» державам є елементом стратегії Москви щодо дестабілізації енергетичної та соціально-політичної ситуації в Європі, що засвідчує використання Росією своєї енергетичної політики в агресивних геополітичних цілях, а також її ненадійність як постачальника енергоресурсів. У відповідь держави-члени ЄС домовилися про заходи боротьби з енергетичною кризою та високими цінами на газ, а також припинення фінансування держави-агресора через закупівлю енергоносіїв. Протягом 2022 р. карта маршрутів постачання природного газу до держав-членів ЄС повністю змінилася¹. Уряди низки європейських держав ухвалили рішення про будівництво LNG-терміналів, що дозволить європейцям збільшити свої потужності з регазифікації на 15 %. Крім того, європейські країни вдалися до скорочення споживання газу та електроенергії, щоб уникнути критичних ситуацій взимку.

Після тривалих переговорів Рада ЄС схвалила рішення щодо встановлення граничної ціни на нафту, що експортується росією, на рівні 60 доларів США за барель. Європейська комісія зі свого боку запропонувала встановити стелю цін на імпортований з росії газ на рівні 275 євро за МВт/год, однак міністри

енергетики держав-членів ЄС відклали ухвалення остаточного рішення (цей крок може завдати трейдерам мільярдні збитки). Ці та інші кроки слугуватимуть стабілізації світових цін на енергоносії за одночасного пом'якшення несприятливих наслідків для енергопостачання третіх країн.

Висновки. Показником ефективності та збалансованості національної енергетичної стратегії є помірна залежність держави від імпорту зарубіжних енергетичних ресурсів. З точки зору економічної безпеки існує потреба у будівництві збалансованої диверсифікованої структури імпорту енергетичних ресурсів для уникнення залежності (диктату) від окремих країн-експортерів. У найближчій перспективі в США, як і в більшості інших держав, збережеться дисбаланс рівнів внутрішнього виробництва та споживання основних енергоносіїв, що зумовлює зростання імпорту енергетичної сировини.

Дисбаланс зовнішньоекономічної стратегії в галузі енергетики у 2021 і 2022 роках став однією з причин гострої енергетичної кризи більшості країн Європи, включаючи Україну. Пов'язані з енергетикою причини кризи полягають у нездатності більшості держав суттєво знизити енергетичне споживання та підвищити інноваційну складову технологічного оновлення паливно-економічного комплексу. Попередження виникнення подібних криз потребує переходу від традиційної парадигми забезпечення економічного зростання шляхом імпорту дешевих енергоносіїв до стратегії енергозбереження та підвищення використання відновлюваних джерел енергії, що відповідає принципам сталого розвитку.

В умовах неминучого посилення конкуренції на світових енергетичних ринках можливий розвиток подій, за яких окремі держави можуть вдаватися до позаекономічних, у тому числі силових, способів забезпечення власної енергетичної безпеки.

Припинення постачання газу через «Північний потік» та загроза Росії припинити постачання енергоносіїв «недружнім» державам є елементом стратегії Москви щодо дестабілізації енергетичної та соціально-політичної ситуації в Європі, що свідчить про ненадійність Росії як постачальника енергоресурсів.

¹ Так, поставки скрапленого газу до Західної Європи збільшилися в середньому на 67 %, тоді як обсяги поставок газу з росії зменшилися на 50 %. Також був запущений новий газопровід Baltic Pipe, який з'єднав Норвегію з Польщею, а в майбутньому стане сполучною ланкою до газопроводу Europipe II, що з'єднає Норвегію та Німеччину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf.
2. Transatlantic Energy Security Situation: Unreliable Supply, Unreasonable Cost. April 30, 2006. URL: <https://www.gmfus.org/news/transatlantic-energy-security-situation-unreliable-supply-unreasonable-cost>.
3. Huhta K. The scope of state sovereignty under article 194(2) TFEU and the evolution of EU competences in the Energy sector. *International and Comparative Law Quarterly*. 2021. No. 70(4). P. 991–1010. DOI:10.1017/S0020589321000269/
4. Cherp A., Jewell J. The Concept of Energy Security: Beyond the Four As. *Energy Policy*. 2014. Vol. 75. P. 415–421.
5. Goldthau A. Governing global energy: existing approaches and discourses. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 2011. No. 3 (4). P. 213–217. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.cosust.2011.06.003>
6. Hakes J. A Declaration of Energy Independence: How Freedom from Foreign Oil Can Improve National Security, *Our Economy, and the Environment*. 2015. Wiley. 260 p.
7. Elkind J. Energy security: Call for a broader agenda. *Energy security: Economics, politics, strategies, and implications*. Pascual C., Elkind J. (Eds.). Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2010. P. 119–148.
8. Bebbington, A. Governing Natural Resources for Inclusive Development. In Hickey, S. et al. *The Politics of Inclusive Development: Interrogating the Evidence*, Oxford: OUP, 2014. P. 86–119.
9. Andreasson S. Varieties of resource nationalism in sub-Saharan Africa's energy and minerals markets. *The Extractive Industries and Society*. 2015. No. 2(2). pp. 310–319.
10. Emel J, Huber M., Makene M. Extracting sovereignty: Capital, territory, and gold mining in Tanzania. *Political Geography*. 2011. No. 30: 70–79.
11. The New Extractivism: A Post-Neoliberal Development Model or Imperialism of the Twenty-First Century? Veltmeyer H., Petras J. (Eds). Zed Books, 2014. 320 p.
12. Wilson J. Understanding resource nationalism: Economic dynamics and political institutions. *Contemporary Politics*, 2015. No. 21(4): 399–416.
13. Click R. W., Weiner R. J. Resource nationalism meets the market: Political risk and the value of petroleum reserves. *Journal of International Business Studies*. 2010. No.41(5). P. 783–803.
14. Dolata P. The end of the energy security paradigm under Obama–Trump and energy security: Revival of an old concept? *Journal of Military and Strategic Studies*. 2017. Issue 3. P. 92–106.

REFERENCES

1. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf [in English].
2. Transatlantic Energy Security Situation: Unreliable Supply, Unreasonable Cost. April 30, 2006. Retrieved from: <https://www.gmfus.org/news/transatlantic-energy-security-situation-unreliable-supply-unreasonable-cost> [in English].
3. Huhta, K. (2021). The scope of state sovereignty under article 194(2) TFEU and the evolution of EU competences in the Energy sector. *International and Comparative Law Quarterly*, 70(4), 991–1010. DOI:10.1017/S0020589321000269 [in English].
4. Cherp, A. & Jewell, J. (2014). The Concept of Energy Security: Beyond the Four As. *Energy Policy*, 75, 415–421 [in English].
5. Goldthau, A. (2011). Governing global energy: existing approaches and discourses. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3(4), 213–217. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.cosust.2011.06.003> [in English].
6. Hakes, J. (2015). A Declaration of Energy Independence: How Freedom from Foreign Oil Can Improve National Security, *Our Economy, and the Environment*. Wiley. 260 p. [in English].
7. Elkind, J. (2010). Energy security: Call for a broader agenda. *Energy security: Economics, politics, strategies, and implications*. C. Pascual, J. Elkind (Eds.). Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 119–148 [in English].
8. Bebbington, A. (2014). Governing Natural Resources for Inclusive Development. Hickey, S. et al. *The Politics of Inclusive Development: Interrogating the Evidence*, Oxford: OUP, 86–119 [in English].
9. Andreasson, S (2015). Varieties of resource nationalism in sub-Saharan Africa's energy and minerals markets. *The Extractive Industries and Society*, 2(2), 310–319 [in English].

10. Emel, J., Huber, M. & Makene, M. (2011). Extracting sovereignty: Capital, territory, and gold mining in Tanzania. *Political Geography*, 30, 70–79 [in English].
11. Veltmeyer, H. & Petras, J. (Eds). (2014). The New Extractivism: A Post-Neoliberal Development Model or Imperialism of the Twenty-First Century? Zed Books [in English].
12. Wilson, J. (2015). Understanding resource nationalism: Economic dynamics and political institutions. *Contemporary Politics*, 21(4), 399–41 [in English].
13. Click, R.W., & Weiner, R.J. (2010). Resource nationalism meets the market: Political risk and the value of petroleum reserves. *Journal of International Business Studies*, 41(5), 783–803 [in English].
14. Dolata, P. (2017). The end of the energy security paradigm under Obama–Trump and energy security: Revival of an old concept? *Journal of Military and Strategic Studies*, 3, 92–106 [in English].

YAKOVIYK IVAN

Doctor of Law (2nd PhD), Head of Department of Research Institute of State Building and Local Self-Government of NALS of Ukraine, Head of the European Union Law Department of Yaroslav Mudryi National Law University

YEFREMOVA KATERYNA

PhD, Senior Researcher, Deputy Director in charge of scientific work of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

NOVIKOV EVGEN

PhD, Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

ENERGY SECURITY IN THE CONTEXT OF GEOPOLITICAL INSTABILITY

Problem setting. Energy is the main resource, and therefore acts as an object of strategic interest and policy. There are many uncertainties in modern energy governance, as it is influenced by many political positions that have different approaches to how best to achieve the desired future and avoid undesirable developments in the energy market. The energy transition should be recognised as one of the main pressures that increasingly complicate and restructure energy supply pathways. The shifts it generates are not only purely technical, but also social, conceptual and political. Obviously, energy supply is in some way linked to national identity, the position a state takes in international relations, and technological development. However, as energy markets and resource supply chains are becoming increasingly global, national approaches to energy security (security of supply) are responding to international developments, in particular the Russian aggression against Ukraine, to varying degrees.

Analysis of recent researches and publications. In the scientific literature, energy security, as well as energy sovereignty, are defined differently, since there is no clear consensus among researchers on these phenomena, but there are some dominant approaches. Over the past decade, domestic authors have devoted a lot of attention to the study of the conflict of ensuring energy security of Ukraine in the context of the need to make geopolitical choices. However, the problem of ensuring energy security in martial law and the post-war period is only being raised in scientific research, which determines its relevance.

The target of the research is to determine the priority directions of energy policy to improve energy security based on the analysis of the problems of functioning of national energy security systems, as well as current threats to vital national interests in this area.

Article's main body. The issue of energy security is one of the cornerstones of the energy policy of modern states. The Russian-Ukrainian conflicts that began in 2006, in the phases of their greatest aggravation (2014 and 2022), significantly affect gas supplies, which have a very negative impact on the functioning of the EU and impede the implementation of the course of the global energy transition to a low-carbon economy. The concept of energy security has been studied by various authors and, although there is no consensus on its content, it is important for both individual states and regions,

in particular Europe. An expanded concept of energy security based on three aspects should be considered optimal: sovereignty, reliability and sustainability.

Conclusions and prospects for the development. An indicator of the effectiveness and balance of the national energy strategy is the moderate dependence of the state on imports of foreign energy resources. From the point of view of economic security, there is a need to build a balanced diversified structure of energy imports to avoid dependence (dictate) on individual exporting countries. The imbalance of foreign economic strategy in the energy sector is one of the reasons for the acute energy crisis in most European countries. The energy-related causes of the crisis are the inability of most states to significantly reduce energy consumption and increase the innovative component of technological renewal of the fuel and economic complex. Prevention of such crises requires a transition from the traditional paradigm of ensuring economic growth through the import of cheap energy to the strategy of energy saving and increasing the use of renewable energy sources, which is in line with the principles of sustainable development.

Key words: economic security, sovereignty, energy policy, energy dominance, energy independence, resource nationalism, energy justice

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Яковюк І. В., Єфремова К. В., Новіков Є. А. Енергетична безпека в умовах геополітичної нестабільності. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 37–44.

КОТЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

студент 1 курсу магістратури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.1

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-7

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ НА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КОНТРОЛЮ ЗА КОНЦЕНТРАЦІЯМИ

Стаття присвячена аналізу підходів та критеріїв, що використовуються Європейською комісією при оцінці угод про концентрацію та поглинання та визначенню впливу такої оцінки на розвиток інноваційних проєктів в межах Внутрішнього ринку Європейського Союзу. Досліджено актуальні зміни у правозастосовній практиці Комісії на прикладі практики Суду Європейського Союзу та рішень Комісії, визначені та окреслені можливі проблеми та виклики перед цією інституцією у найближчому майбутньому.

Визначено критерії, за якими Європейська Комісія оцінює угоди про злиття та концентрацію. Зроблений висновок про те, що багатоманітність методів та критеріїв оцінки угод на наявність порушення антимонопольного права Європейського Союзу спонукає Комісію до використання індивідуального підходу при проведенні кожного окремого розслідування. Визначено суть критерію «позбавлення інновацій» та порядок його застосування при розслідуванні Комісії. Поставлені критичні запитання стосовно ефективності реагування Комісії на новітню практику транснаціональних корпорацій із злиття зі стартапами, що не підпадають під національну чи наднаціональну юрисдикцію. Проведений ретроспективний аналіз застосування реферальної процедури відповідно до ст. 22 Регламенту Ради Європейського Союзу про контроль за злиттям та роз'яснено суть сучасних методик застосування положень цієї статті в новітній практиці. Проаналізовано останні зміни в практиці Комісії, спрямовані на переосмислення Регламенту Ради про контроль за злиттями, та зроблено висновок про те, що зміна підходу до реферальної процедури, яка застосовується відповідно до ст. 22 Регламенту, свідчить про перехідний характер та тимчасовість подібної практики та необхідність більш змістовних реформ з боку наднаціональних інституцій.

На прикладі практики Суду Європейського Союзу та справ щодо угод про злиття, розглянутих Комісією, були визначені та окреслені основні завдання, що стоять перед Європейським Союзом в інформаційну епоху та епоху глобалізації. Беручи до уваги особливості розвитку підприємств, що містять в собі інноваційну складову, обґрунтовано зміну стратегії Єврокомісії при оцінці угод про концентрацію та зроблено прогноз щодо подальшої інтеграції наднаціональних інституцій та національних антимонопольних органів у цій сфері.

Ключові слова: Європейська Комісія, Внутрішній ринок, концентрація, поглинання, інновації, Внутрішній ринок Європейського Союзу, Суд Справедливості Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Реалії інформаційного суспільства та сучасні глобалізаційні тренди в сфері конкуренції суттєво змінили бачення конкуренції на ринку товарів та послуг за останні два десятиріччя. Регламент про контроль за злиттям 139/2004 (eng. EU Merger Regulation), який набув чинності у 2004 році, змінив уявлення про антиконкурентну поведінку суб'єктів господарювання. Починаючи з дати прийняття цього акту наявність домінуючого становища не передбачала *ipso facto* порушення правил конкуренції. На Європейську Комісію (далі – Єврокомісія,

Комісія) було покладено тягар доведення порушення антимонопольного законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС) з боку суб'єктів комерційної діяльності. За загальним правилом Комісія не вимагає попереднього повідомлення та не оцінює угоди про злиття чи концентрацію, якщо вони не підпадають під критерій «Community dimension», визначений у ст. 1 Регламенту 139/2004, який означає те, що якщо угода не має значення для всього Внутрішнього ринку, тобто не впливає на торгівлю та конкуренцію, то вона не підпадає під юрисдикцію Єврокомісії. Серед

критеріїв значущості угоди Регламент виділяє зокрема оборот хоча б двох учасників угоди в межах ЄС, який має становити не менше 250 млн. євро та сукупний світовий оборот учасників, що має становити принаймні 5 млрд. євро. Механізм оцінювання злиття за критерієм значущості угоди в кількісному еквіваленті обороту учасників є відпрацьованим, виваженим, та ретельно дослідженим. Проблема полягає у тому, що прогресія сучасних інноваційних підприємств, так званих «startups», відбувається настільки швидко, що раніше неприйнятні за кількісним критерієм суб'єкти стають корпораціями з багатомільярдними оборотами. Це призвело до суттєвої, навіть революційної зміни в політиці оцінки Єврокомісією угод про злиття. Враховуючи орієнтацію компаній з інноваційним продуктом на інвестиції в майбутні досягнення, Комісія має оцінювати не лише існуючі, а й потенційно можливі фактори впливу угод на конкуренцію навіть після їх укладення, що породжує ряд дискусійних питань стосовно співвідношення практики Єврокомісії із принципом субсидіарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі Європейської Комісії в оцінці угод про злиття та концентрацію, що містять інноваційну складову, було розглянуто у публікаціях таких дослідників та практикуючих юристів, як: Оскар Тьорнгрен (Oskar Törngren), Джозеф Бромфілд (Joseph Bromfield), Меттью Олчак (Matthew Olczak), Томас Беттнер (Thomas Buettner), Джуліо Федеріко (Giulio Federico), Цабольц Лорінц (Szabolcs Lorincz), Кіріакос Фонтукакос (Kyriakos Fountoukakos), Дафні Катрана (Dafni Katrana), Агата Селарі (Agathe Célarié), Массімо Мотта (Massimo Motta), Мартін Пеіц (Martin Peitz). Суттєва частина досліджень була здійснена самою Єврокомісією та опублікована у вигляді записок, керівництв та звітів.

Метою статті є дослідження багатовимірності способів оцінювання угод про злиття з інноваційною складовою Єврокомісією та її роль у формуванні інноваційного середовища в рамках Внутрішнього ринку.

Виклад основного матеріалу. Наразі основним інструментарієм, яким користується Комісія при оцінці впливу горизонтальних та вертикальних угод про злиття, є критерії впливу угоди на конкуренцію, що існують в рамках концепції значної перешкоди ефективній конкуренції (eng. significant impediment of effective competition (SIEC)). Тест SIEC передбачає оцінювання можливих загроз, які може нести угода про злиття, використовуючи такі критерії, як: потенційна шкода від зменшення конкурентного тиску, шкода для добробуту споживачів при зменшенні інтенсивності конкуренції, баланс між ефективними результатами укладення угоди та їх здатність пере-

вершити потенційні ризики [5]. Вищезазначений перелік критеріїв Комісія використовує з розумних побоювань за збереження цілісності структури Внутрішнього ринку, недопущення його поділу. Інша група критеріїв оцінює «баланс сил» на відповідному ринку і те, як концентрація може на нього вплинути. Серед найважливіших критеріїв слід визначити такі: позиція на ринку учасників угоди та їх потенційних конкурентів, доступність альтернатив для дистриб'юторів та споживачів, доступ до ринку для конкурентів після укладення такої угоди, наявність юридичних чи будь-яких інших перешкод для доступу на ринок. Як зазначає Оскар Тьорнгрен у своєму дослідженні злиттів на ринку інформаційних технологій, перелік критеріїв, якими може користуватися Комісія, не є вичерпним. Більше того, Комісія має використовувати всі можливі засоби оцінювання, застосовуючи кожен критерій за мірою необхідності, використовуючи індивідуальний підхід при розгляді кожної окремої угоди. Подекуди справи є настільки унікальними, що для винесення справедливого рішення і для визначення істинного потенціалу впливу того чи іншого злиття на ринок Єврокомісія може вдаватися до найрізноманітніших технік, зокрема і неюридичних, а саме: оцінки впливу угоди на зменшення чи зростання рівня безробіття, врахування характерних рис унікальних та особливо вразливих секторів економіки, наприклад преси, національної безпеки, банківського сектору [10, с. 16–17]. В угодах про злиття, що мають в собі інноваційну складову, міждисциплінарний підхід та методологічний плюралізм при їх оцінці є критично важливим. Яскравим прикладом використання Комісією нестандартних підходів до оцінювання та їх позитивного ефекту є дослідження щодо природи так званої концепції Меверіка (eng. Maverick firm concept) при укладенні угод про злиття. Джозеф Бромфілд (Joseph Bromfield) та Меттью Олчак (Matthew Olczak) розкрили природу такої концепції. Вона полягає у тому, що деякі підприємства на ринку будують свою стратегію з огляду на необхідність протистояння конкретним конкурентам, що сприяє існуванню здорового конкурентного середовища. При усуненні таких конкурентів шляхом концентрації або поглинання може наноситися непоправна шкода, оскільки той суб'єкт, що поглинув конкурента, втрачає стимул до інноваційної діяльності, який раніше забезпечувався необхідністю відповіді на агресивні «атакувальні» стратегії конкурента [1, с. 1]. Характерним прикладом використання концепції Меверік як критерію оцінювання конкурентності злиття є справа T-Mobile Austria/tele.ring, в якій Комісією було зроблено висновки, що навіть лише один ринковий аналіз акцій показав, що компанія tele.ring була не тільки агресивним конкурентом, що здійснював велику кількість

активних конкурентних дій, а й була єдиним таким конкурентом для компанії T-Mobile Austria. Причому Комісія зазначила, що навіть порівняно невелика частка tele.ring на ринку, а саме всього 13%, не є причиною недооцінювати вплив такої компанії на ринок [2, с. 10].

Другою фундаментальною складовою оцінки впливу угод про злиття на конкуренцію є використання Комісією власного методологічного доробку для аналізу та моделювання можливих загроз ефективній конкуренції. Головне місце в даному питанні займають Вказівки Європейської Комісії щодо горизонтальних та вертикальних угод про злиття (eng. The European Commission's Horizontal Merger Guidelines (HMG) and the Non-Horizontal Merger Guidelines (NHMG)). Саме ці документи доповнюють принципи, визначені в Регламенті ЄС щодо злиття, та містять в собі положення щодо угод з інноваційною складовою. Вказівки Єврокомісії щодо антиконкурентних ефектів горизонтальних та негоризонтальних угод містять в собі поняття «позбавлення інновацій» як потенційного негативного наслідку здійснення угод про злиття між підприємством, що вже є значним, і підприємством, яке поки не досягло масштабу Євросоюзу в своїй діяльності, але є власником унікальних розробок та інноваційних ідей, які потенційно можуть сприяти утворенню нового «ринкового гравця», який складе конкуренцію тому підприємству, яке намагається поглинути поки що не значний, проте перспективний проєкт [6]. Вищевказані два документи актуалізують позицію Комісії з питань фактору інновацій в конкуренції та формують фундамент політики Єврокомісії щодо відношення до злиття суб'єктів, які володіють інноваційним потенціалом. Щоб зрозуміти наскільки серйозними є наміри Комісії в даній сфері угод про злиття, варто лише ознайомитися з положеннями Вказівок Комісії щодо оцінки негоризонтальних злиттів, де зазначено, що серед інших критеріїв оцінювання окремо слід виділити та звернути особливу увагу на критерій ефекту на інновації (eng. effect on innovation criteria). Суть цього критерію полягає у тому, що при укладенні угоди про злиття між підприємствами, в якій хоча б одна із сторін володіє інноваційними активами, необхідність детально та змістовного аналізу Комісією виникає не лише за відсутності суттєвої частки на ринку у сторін, а й у тому випадку, якщо можлива частка суб'єкта з інноваційною складовою на майбутньому кластері ринку може скласти менше 30 відсотків [7]. Тобто Комісія, розглядаючи питання щодо впливу таких угод на конкуренцію в межах Внутрішнього ринку, оцінює не лише фактори, що мають або мали місце в певний проміжок часу, а й презюмує обґрунтування своїх рішень на підставі власних аналітичних висновків стосовно

потенційно можливих в майбутньому змін на тому чи іншому ринку. Отже, Комісія розуміє те, що інновації мають властивість стрімкого росту в майбутньому. Із цим ми підходимо до сучасності, коли стало зрозуміло, що потенційні ризики, пов'язані з інноваціями, не завжди можливо оцінювати з позиції сьогодення. Розуміючи це, Комісія мала пристосувати старі механізми до нових, подекуди непередбачуваних реалій.

Минулі прецеденти навчили Комісію тому, що вважати домінуюче положення автоматично таким, що є актом зловживання, та визнавати угоди про злиття неконкурентними лише з цієї підстави є непропорційними і нерозумними діями. Мова зокрема йде про рішення Суду ЄС у справі 399/16 СК Telecoms UK Investments Ltd v European Commission. У цій справі Суд ЄС визнав, що автоматичне визнання угод про злиття за типом «чотири до трьох» лише шляхом підрахування кількості учасників угоди та аналіз їх позиції на ринку і винесення рішення про заборону злиття на цій основі є «порушенням декількох принципів права» [8]. Саме в цьому рішенні вкотре був поставлений наголос на важливість того факту, що після набуття Регламентом Ради про контроль за злиттям між підприємствами чинності, змінилося розуміння концепції покладення тягара доведення антиконкурентної поведінки. Починаючи з 2004 року «burden of proof» покладено на Єврокомісію. Це уточнення є важливим, оскільки відіграло мало не ключову роль у виробленні революційної концепції оцінювання угод про злиття між підприємствами, рід занять яких полягає в розробці та інтеграції інновацій.

Якщо з горизонтальними та вертикальними угодами про злиття та концентрацію між підприємствами, вплив яких оцінюється переважно за допомогою економічного аналізу ринку, позицій сторін на ринку, можливих перешкод у конкуренції при їх поєднанні, ситуація є зрозумілою і практично освоєною, то ера стартапів та інноваційних конгломератів у вигляді транснаціональних корпорацій стала одним з найбільших і найскладніших викликів для Європейської Комісії за останні десятиліття. Візьмемо за приклад умовну компанію А., яка створена з мінімальним статутним капіталом, перебуває під юрисдикцією однієї з держав-членів ЄС і має в якості розробки інноваційний продукт, після виведення на ринок якого компанія А. збільшує свій прибуток та річний обіг в декілька десятків разів або навіть створює новий товарний ринок за допомогою реалізації раніше невідомого виробу, що має унікальні характеристики. Припустимо, що компанія Б., виробник продуктів подібного типу, але такого, що поступається якістю, але не кількістю, діяльність якої вже становить значний вплив на

ринок ЄС, укладе угоду про злиття з підприємством А. та припинить будь-які розробки у цьому напрямку. Чи будуть такі дії позбавленням інновацій за розумінням Комісії? Якщо спиратися на вищенаведені факти, то безумовно будуть, оскільки такі дії перешкоджають розвитку нових продуктів, в результаті чого не відбувається розширення пропозиції на ринку. Нові підприємства, що мають конкурувати з існуючими, не утворюватимуться, що становитиме обмеження конкуренції, що призведе до заборони угоди про злиття. З іншого боку, якщо проаналізувати практику Комісії, то довести значущість такої угоди надзвичайно складно, попри те, що її ефект може здаватися очевидним. У зв'язку з цим виникає проблема: «яким чином ЄС та Комісія мають боротися з антиконкурентними злиттями та концентраціями, що обмежують інновації, якщо такі угоди не лише не підпадають під юрисдикцію Єврокомісії, а й не підпадають під юрисдикцію держав-членів?». До цього питання слід повернутися пізніше після аналізу практики Комісії.

Практика оцінки угод про злиття Комісією та винесення рішень про заборону угод, що можуть зашкодити конкуренції, є доволі чисельною. В ній досить часто використовувалося поняття «позбавлення інновацій». Прикладом комплексного підходу Комісії до оцінки злиттів з інноваційною складовою є справа Pfizer/Hospira, в якій Комісія також визнала злиття таким, що може позбавити населення ЄС інновацій в сфері фармацевтики, оскільки Комісія дійшла висновку, що в результаті цієї угоди розробка нового препарату була б припинена. В результаті, злиття було схвалене з покладенням на компанію Pfizer додаткових зобов'язань [3]. Незважаючи на успішні прецеденти, загальна тенденція викликає занепокоєння. Як зазначають у своєму дослідженні Массімо Мотта (Massimo Motta) та Мартін Пейц (Martin Peitz), аналіз статистики угод про злиття, які були повідомлені Комісії та відмінені, вказує на те, що в період з 2007 по 2017 рік, з 3457 угод заборонені були лише 8. Дослідники на підставі цих даних вираховували коефіцієнт інтервенції Комісії, що становив на 2017 рік складав 7%, і запропонували декілька способів для збільшення застосовності контролю за злиттям, серед яких були перекладення тягара доведення на сторони угоди та реформування системи оцінювання, описаної в Регламенті 139/2004 в цілому [9]. Комісія сприйняла такі можливості і в 2021 році відбувся різкий поворот в політиці контролю за злиттям, який вже назвали маленькою революцією в цій сфері.

Щоб зрозуміти суть цієї революції, необхідно звернутися до ст.22 Регламенту 139/2004. В ній зазначено, що національні антимонопольні органи можуть звернутися до Єврокомісії із запитом на оцін-

ку угоди, яка хоча й не підпадає під юрисдикцію Комісії, але може негативно вплинути на торгівлю між державами-членами та обмежити конкуренцію не лише в межах національної юрисдикції, а й в рамках всього Внутрішнього ринку ЄС [5]. Виникла ця стаття через суто прагматичні міркування. Статтю 22 Регламенту часто називають «данським застереженням» (eng. Dutch clause). Данське законодавство під час прийняття першої редакції Регламенту з контролю за злиттям не мало власного механізму оцінки та контролю за злиттями та концентраціями, через що уряд Данії зробив застереження, що до прийняття відповідного національного права може застосовуватися наднаціональне. До 2021 року Комісія в своїх документах та практиці неодноразово повторювала, що дотримуючись принципу субсидіарності, вона не прийматиме угоди, що не підпадають під її юрисдикцію, до розгляду, обґрунтовуючи це тим, що «такі угоди загалом не є такими, що можуть мати значний вплив на Внутрішній ринок» [4].

Повертаючись до проблемного питання, поставленого вище, його вирішення було виведене несподівано швидко та в несподіваний спосіб. В березні 2021 року Комісія опублікувала нові Вказівки щодо застосування так званого «реферального механізму» (eng. referral mechanism), передбаченого ст.22 Регламенту про контроль за злиттями. Документ запропонував нову інтерпретацію, своєрідне переосмислення «данського застереження» та передбачав, що віднині держави-члени можуть добровільно пропонувати ті чи інші угоди Комісії для оцінювання, оминаючи таким чином етап розслідування на національному рівні. В нових вказівках Комісія зазначає, що для такого оцінювання прийнятними є угоди, які не підпадають під юрисдикцію ані Комісії, ані держав-членів, але впливають на торгівлю між державами-членами, загрожують обмежити конкуренцію в межах держави-члена, що робить відповідний запит до Комісії. Причому таке подання можливе, якщо угода, яка не підпадає під юрисдикцію держави-члена, а точніше її умови і статус сторін на ринку, «не відображає свій справжній або майбутній конкурентний потенціал» [4]. Серед окреслених Комісією прикладів фігурують: стартапи, які тільки увійшли на ринок і знаходяться лише на початковому етапі розвитку; підприємство, що проводить суттєве інноваційне дослідження; потенційно важливий конкурент; підприємство, яке має доступ до надважливих з точки зору конкуренції активів. За цим механізмом наразі розглядається лише декілька угод. Одними з них є угода Facebook/Kustomer, подана урядом Франції на розгляд Комісії у квітні 2021 року. Угода передбачає злиття корпорації Meta (колишня Facebook inc.) та австрійського стартапу Kustomer. Ця справа є вдалим прикладом сучасної практики

транснаціональних корпорацій під назвою «вбивче придбання» (eng. killer acquisition), коли перспективні в майбутньому проекти, що можуть скласти конкуренцію монополістам, придбаються компаніями, що зацікавлені у зупиненні розвитку інноваційних альтернативних сервісів.

Висновки. Варто зазначити, що попри вигідність такої зміни стратегії Комісії без зміни законодавства, дане вирішення не є ані універсальним, ані повноцінним. Сама Комісія зазначає у своїх рекомендаційних актах, що вона залишає простір для розширення дії статті 22 Регламенту про контроль за злиттям, що породжує занепокоєння серед урядів держав-членів, оскільки такі розмиті формулювання становлять загрозу принципу субсидіарності. Тим не менш, наведені приклади судової практики, практики право-

застосування Комісії та варіанти інтерпретації різноманітних критеріїв при визначенні характеру угоди про злиття підтверджують центральну роль Європейської Комісії у сфері контролю концентрацій. Нещодавні зміни в правозастосовній практиці свідчать про те, що Європейський Союз чекає нова хвиля інтеграції, пов'язана з тим, що взаємодія національних та наднаціональних антимонопольних органів сьогодні уявляється одним з небагатьох ефективних засобів протистояння сучасним тенденціям, заданим транснаціональними корпораціями. Тлумачення статті 22 Регламенту Комісією вказує на те, що звернень з боку національних органів антимонопольного контролю в майбутньому ставатиме тільки більше, що змусить Раду переглянути існуючу парадигму контролю за концентраціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bromfield J., Olczak M. The Role of the maverick firm concept in European Commission merger decisions. *Journal of Competition Law & Economics*. 2018. №14(2). pp. 179-192. <https://doi.org/10.1093/joclec/nhy004>.
2. Commission Decision of 26 April 2006 declaring a concentration to be compatible with the common market and the EEA Agreement. Case No COMP/M.3916 – T-MOBILE AUSTRIA/TELE.RING. URL: https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m3916_20060426_20600_en.pdf.
3. Commission Decision of 04/08/2015 declaring a concentration to be compatible with the common market (Case No COMP/M.7559 - PFIZER / HOSPIRA) according to Council Regulation (EC) No 139/2004. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32015M7559>.
4. Communication from the Commission Guidance on the application of the referral mechanism set out in Article 22 of the Merger Regulation to certain categories of cases 2021/C 113/01. URL: https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_2021.113.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2021:113:TOC
5. Council Regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0139>.
6. Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A52004XC0205%2802%29>.
7. Guidelines on the assessment of non-horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings (2008/C 265/07). URL: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XC1018\(03\)&from=DA](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XC1018(03)&from=DA).
8. Judgement of the General Court. 28 May 2020. In Case T399/16. CK Telecoms UK Investments Ltd v European Commission. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=T-399/16>.
9. Motta M., Peitz M. «Challenges for EU Merger Control». Discussion Paper Series – CRC TR 224. Discussion Paper No. 077, Project B 05. University of Bonn and University of Mannheim, Germany, March 2019. URL: <https://www.crcr224.de/en/research-output/discussion-papers/archive/2019/challenges-for-eu-merger-control-massimo-motta-martin-peitz-1>.
10. Törnngren O. Mergers in big data-driven markets – Is the dimension of privacy and protection of personal data something to consider in the merger review? Faculty of Law Stockholm University, 2017. URL: <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1186978/FULLTEXT01.pdf>.

REFERENCES

1. Bromfield, J., & Olczak, M. (2018). The Role of the maverick firm concept in European Commission merger decisions. *Journal of Competition Law & Economics*, 14(2), 179-192. <https://doi.org/10.1093/joclec/nhy004> [in English].
2. Commission Decision of 26 April 2006 declaring a concentration to be compatible with the common market and the EEA Agreement. Case No COMP/M.3916 – T-MOBILE AUSTRIA/TELE.RING. Retrieved from: https://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m3916_20060426_20600_en.pdf [in English].

3. Commission Decision of 04/08/2015 declaring a concentration to be compatible with the common market (Case No COMP/M.7559 - PFIZER / HOSPIRA) according to Council Regulation (EC) No 139/2004. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32015M7559> [in English].
4. Communication from the Commission Guidance on the application of the referral mechanism set out in Article 22 of the Merger Regulation to certain categories of cases 2021/C 113/01. Retrieved from: https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2021.113.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2021:113:TOC [in English].
5. Council Regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0139> [in English].
6. Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A52004XC0205%2802%29> [in English].
7. Guidelines on the assessment of non-horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings (2008/C 265/07). Retrieved from: [https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XC1018\(03\)&from=DA](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008XC1018(03)&from=DA) [in English].
8. Judgement of the General Court. 28 May 2020. In Case T399/16. CK Telecoms UK Investments Ltd v European Commission. Retrieved from: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=T-399/16> [in English].
9. Motta, M. & Peitz, M. (2019) «Challenges for EU Merger Control». *Discussion Paper Series – CRC TR 224. Discussion Paper No. 077, Project B 05*. University of Bonn and University of Mannheim, Germany. Retrieved from: <https://www.crc224.de/en/research-output/discussion-papers/archive/2019/challenges-for-eu-merger-control-massimo-motta-martin-peitz-1> [in English].
10. Törnngren, O. (2017). Mergers in big data-driven markets - Is the dimension of privacy and protection of personal data something to consider in the merger review? Retrieved from: <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1186978/FULLTEXT01.pdf> [in English].

KOTENKO ANDRII

1st year Master's student of the Faculty of international Law
of the Yaroslav Mudryi National Law University

MARYNIV IVANNA

PhD, Associate Professor at the European Union Law Department
of the Yaroslav Mudryi National Law University

INFLUENCE OF THE EUROPEAN COMMISSION ON INNOVATION DEVELOPMENT DURING THE EXECUTION OF MERGER CONTROL

Problem setting. The research focuses on examining the nature of European Commission's evaluation practices, concerning the merger agreements, that are conducted by this body on the basis of the EU Merger Regulation. The modern dimension of informational society has led to revolutionary changes in Commission's policy regarding mergers. The European dimension criteria and quantitative evaluations of an undertaking are the main but not the only tools, provided by the Regulation 139/2004, that define the scope of measures, available to the Commission during the investigation. The problem is, that the modern startups progression pattern leads to the alteration of the nature of the market, where the non-essential undertakings can become extremely essential in a dramatically short period of time. This factors have become an incentive to the European Commission to conduct research not only by taking the past and the present factors into consideration, but also using various methods to evaluate the future outcome of the merger with a company, that falls under the Commission's jurisdiction, which leads to appearance of serious concerns about the integrity of the subsidiarity principle.

Analysis of recent researches and publications. The role of the Commission's evaluation procedure in the merger agreements between the innovative subjects has been researched by the following scientists: Oskar Törnngren, Joseph Bromfield, Matthew Olczak, Thomas Buettner, Giulio Federico, Szabolcs Lorincz, Kyriakos Fountoukakos, Dafni Katrana,

Agathe Célarié, Massimo Motta, Martin Peitz. The issue in question has also been duly revised and studied by the lawyers and responsible staff of the European Commission.

Target of the research is to study a multidimensional nature of merger evaluation, conducted by the EU Commission towards the deals between the undertakings, that contain innovation.

Article's main body. The main instrument, possessed by the Commission and designed to evaluate a substantial threat of a merger to trade via the EU remains the significant impediment of effective competition (SIEC) test, which outlines, that the merger agreement must maintain the balance between competition hindrance and possible benefits and positive commercial outcomes of the deal. In order to make a distinction between lawful and unlawful agreements, the Commission uses a set of criteria and techniques to make sure that the current and the future position of the parties on a relative market will not become object to abuse of the parties. The criteria are not excessive and may encompass both legal and non-legal approaches. The Commission investigates how the position of the parties, their market share, the innovative nature of their product or the difficulty of access to the relevant market can affect the trade within the Internal Market.

One of the most recent techniques, which is being used by the Commission as a response to the emerging power of innovative international corporate structures is the loss of innovation criteria. The European Commission insists on the position, that so-called «acquisition killing» is illegal within the EU competition law framework and has conducted a number of landmark investigations, where the conclusion has been made, that the innovative nature of some companies does not allow them to be a subject of merger because of the objective misgiving about the loss of the innovative product as a result of the merger, which may lead to the stoppage of a valuable research.

The fact that most of the «acquisition killings» do not fit neither into the national nor the supranational jurisdiction is continuing to be a huge challenge for the Commission to tackle. Nevertheless, the recent practice alterations, concerning the use of the referral procedure, set in art.22 of the EU Merger Regulation allows the Commission to create at least a temporary decision of the problem by giving the Member States an incentive of voluntary application submission in case when the national competition authorities can't cope with the issue newly set.

Conclusions and prospects for the development. It's worth noting, that the referral procedure use is neither a complete, nor a permanent decision of the problem. However, these steps from the Commission allow us to think that the new wave of integration concerning competition is still awaiting the EU and its Members. The Commission's practice is a step forward to entering the new era of information economics, where the cooperative activities and mutual strategies of the national governments and the EU institutions are crucial for maintaining the sustainable development principle without hindering subsidiarity.

Key words: the European Commission, Internal market of European Union, merger, innovations, European Court of Justice.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Котенко А. О., Маринів І. І. Вплив Європейської Комісії на розвиток інновацій при здійсненні контролю за концентраціями. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 45–51.

КИРГІЗОВА ВЛАДИСЛАВА СЕРГІЙВНА

студентка 3 курсу міжнародно-правового факультету, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 341.01

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-8

ПРИНЦИП «PACTA SUNT SERVANDA» У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ДОГОВОРАМИ

Стаття висвітлює юридичний зміст та сутність принципу «pacta sunt servanda». Автор займає позицію, згідно з якою обов'язковість міжнародних договорів ґрунтується не лише на погоджувальній природі договірних норм, а й на взаємній зацікавленості сторін у договорі. У статті пояснюється природа принципу «pacta sunt servanda» з позиції «*jus cogens*», що теоретично обґрунтовує значення принципу, як передумови формування механізму забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами. Ґрунтуючись на низці філософсько-правових теорій, найпоширенішими з яких є теорія обіцянки, вольова теорія, а також теорія ефективності, «pacta sunt servanda», як один із принципів договірної права, є загальновизнаним у правовій науці. Вивчення цих теорій-обґрунтувань дозволяє констатувати відсутність історичної наступності між початковим і наступними значеннями принципу, і, навіть, відсутність консенсусного погляду у доктрині. Крім того, різні підстави «pacta sunt servanda» мають різноспрямований і, часом, взаємовиключний характер. Нарешті, жодна з них, опираючись на загальні правові і філософські поняття, не має логічного зв'язку з правовою природою договору.

За таких обставин цілком зрозуміло постає неоднозначність розуміння розглянутого принципу, як законодавцем, так і суб'єктом правозастосування. Усвідомивши необхідність дотримання законів, а також, як і дотримання міжнародних договорів, на рівні особистості, держава повинна усвідомити необхідність і неминучість багаторівневої взаємодії у міжнародній сфері. Тільки розуміння того, що в реалізації спільної волі та співробітництва можна досягти вирішення міжнародних проблем, які нині постали перед міжнародним співтовариством, прийняття можливості взаємодії для досягнення загального інтересу, а не задоволення поточних економічних потреб кожної держави окремо, дозволить вирішити багато глобальних проблем сучасності та вийти на новий рівень розуміння права, як інструмента побудови нової реальності в рамках взаємодії держав. У зв'язку з цим принцип «pacta sunt servanda» набуває дедалі більш глобальних масштабів. Керуючись ним і застосовуючи його до поточних і майбутніх реалій, усвідомлюючи його значимість та необхідність регулювання міжнародних відносин, можна говорити про побудову нового світового порядку, виходячи з вищих моральних цінностей права.

Ключові слова: «pacta sunt servanda», «*jus cogens*», міжнародні договори, зобов'язання держава, забезпечення зобов'язань.

Постановка проблеми. Механізм забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами є комплексним правовим явищем, що включає у свій зміст низку міжнародно-правових інститутів (інститут обов'язковості, інститути, пов'язані з сумлінністю, засоби забезпечення виконання зобов'язань, інститути міжнародних судових органів, інститут відповідальності). Основною передумовою, що сприяла формуванню названого інституційного механізму, є принцип

«pacta sunt servanda» – «договори повинні виконуватися», який сконцентрував у собі уявлення про обов'язковість міжнародних договорів, а згодом – сумлінність їх виконання. Позначаючи обов'язковий характер будь-якої правомірної угоди принцип «pacta sunt servanda» є одним із основних принципів договірної права. Однак його реалізація супроводжується низкою проблем, розв'язання яких обумовлює потребу напрацювання відповідного наукового підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання принципу договірної права «*pacta sunt servanda*» неодноразово привертало увагу наукової спільноти. Окремі його аспекти розглядали, як українські, так і зарубіжні науковці, серед яких: С. І. Афанасенко [1], Д. П. Богатчук [3;4], О. В. Буткевич [5], С. В. Гонзалес Сіністерра [9], З. М. Юдін [7] та інші.

Проте більшість наявних станом на сьогодні досліджень і публікацій мають доволі поверховий характер.

Метою статті є аналіз юридичного змісту та сутності принципу «*pacta sunt servanda*».

Виклад основного матеріалу. Механізм забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами складається з низки елементів – міжнародно-правових інститутів, важливе місце серед яких займає інститут сумлінності виконання міжнародних договорів, що впливає із принципу «*pacta sunt servanda*» [3, с. 180]. З наведеною точкою зору слід погодитися та констатувати, що зазначений принцип є ключовим принципом забезпечення виконання зобов'язань у міжнародному праві.

Як слушно зауважується у літературі [5], принцип «*pacta sunt servanda*» прийнято пов'язувати з цивілістичною наукою та практикою, з іменами правознавців Нового часу – Г. Гроція та С. Пуфендорфа. Насправді ж правило «*pacta sunt servanda*» походить із середньовічного канонічного права, заснованого на християнських текстах. Спочатку основна ідея принципу полягала в тому, що всі обіцянки рівні перед Богом, а відступ від них рівносильний брехні, є гріховним і заслуговує на церковне засудження. Разом з тим, новий погляд на цю проблему було запропоновано у другій половині ХХ ст. у межах економічного аналізу права. Відтоді принцип «*pacta sunt servanda*» став презумпцією, яка гарантує загальний добробут [5, с. 45-47].

Не відступає від ідеї обов'язковості виконання договірних зобов'язань й сучасне значення досліджуваного принципу. Так, відповідно до сучасної наукової концепції принцип «*pacta sunt servanda*» вимагає прямого та лояльного дотримання сторонами того, що було обіцяно [9, с. 207].

У свою чергу обов'язковість та власне юридичне значення міжнародних договорів ґрунтується на визнанні правоздатності однієї держави іншою. Держави повинні визнати одне одного суб'єктами права, а також визнати взаємні права. Інакше жодні зносини між ними неможливі [7, с. 50-52].

Варто відзначити, що ступінь обов'язковості та здійсненості міжнародних договорів, у межах «*pacta sunt servanda*», визначається мірою їх відповідності дійсно розумним потребам держав у їх взаємних відносинах [7, с. 53]. З огляду на це, слід погодитися з концепцією, яка досить далекоглядно

пояснена тим, що здійсненість міжнародних договорів тим краще забезпечується, чим повніше враховано життєві взаємні відносини між сторонами договору. У цьому контексті твердження, що договори найчастіше порушуються саме у зв'язку з тим, що укладені без знання та достатньої поваги взаємних розумних відносин та користі контрагентів, заслуговує на підтримку.

Важливе й таке розуміння обов'язковості міжнародного договору, що узгоджується з погоджувальною природою формування договірних норм. «Обов'язковість» укладених угод (договорів) виражає відносини повинності, «заданість» такої діяльності суб'єктів права, за якої вони повинні чинити саме так, а не інакше. При цьому, зважаючи на те, що способом створення норми міжнародного права є угода (за допомогою узгодження волі), саме угоду необхідно вважати критерієм юридичної обов'язковості міжнародно-правової норми (договірної або звичайної). Як слушно зазначається у літературі, принцип «*pacta sunt servanda*» застосовний до договорів, які, будучи угодою волі сторін, повинні бути виконані [8]. Таким чином, вказаний принцип повною мірою відображає концепцію: те, про що домовилися (дійшли згоди), має дотримуватися.

Утім, така обов'язковість базується не на примусі, а на добросовісності. Тісний зв'язок принципу добросовісності з нормою «*pacta sunt servanda*» – «договори мають дотримуватися», простежується передусім у положеннях Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [6]. Так, згідно зі ст. 26 Конвенції «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» [6].

Принагідно зауважимо, що «принцип добросовісності, в контексті принципу «*pacta sunt servanda*», фактично досягає рівня «*jus cogens*», існування якого, у даний час практично не піддається сумніву. Тобто понадімперативної норми, відхилення від якої є неприпустимим [2, с. 410]. Кодифіковані норми Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року є тому підтвердженням. Зокрема, як зазначає Д. П. Богатчук, «принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань може бути віднесений до імперативних норм «*jus cogens*», відхилення від яких є недопустимим, з огляду на важливість цінностей, яких стосується принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, та оскільки можна зробити висновок, що характерні риси зазначеного принципу відповідають ознакам імперативної норми загального міжнародного права *jus cogens*, визначеним у статті 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів» [4, с. 215].

До імперативних принципів слід зарахувати всі основні загальновизнані принципи сучасного міжнародного права. І принцип «*pacta sunt servanda*» відноситься до їх числа. Слід зазначити, що як фундаментальний принцип, без якого неможливе існування міжнародного права, підтримання миру та міждержавного співробітництва, цей принцип відноситься до імперативних норм сучасного міжнародного права. Правило «*pacta sunt servanda*» лежить в основі всієї структури міжнародного права.

Як зазначає С. І. Афанасенко, поточне становище «*jus cogens*» багато в чому компромісне, доктрина «*jus cogens*» застосовується у правозастосовчій практиці міжнародних судів [1, с. 135]. Питання про віднесення норми до «*jus cogens*», зазвичай, вирішується міжнародними правозастосовними органами у кожному конкретному випадку. Загальновизнано, що до «*jus cogens*» належать міжнародно-правові принципи, пов'язані з охороною основних прав і свобод людини, як, наприклад, неприпустимість тортур чи геноциду. Водночас приналежність до «*jus cogens*» інших міжнародно-правових принципів часто ставиться під сумнів. Іншою стороною «*jus cogens*» є ідея щодо можливості «вертикального» застосування цих норм, тобто поширення дії імперативних норм міжнародного права на норми національного права. Це означає, що якщо норма національного права суперечить загальновизнаній нормі міжнародного права, то перша повинна вважатися нікчемною.

За своєю природою зобов'язання такого роду є найбільш суворими, безумовно обов'язковими до виконання, однак у сучасній правовій реальності, навіть, для них відсутній механізм забезпечення виконання зобов'язання державою (тут знову ж таки базовим принципом залишається добровільність). Як свідчить міжнародна практика, у низці випадків міжнародні суди прямо вказували на те, що порушення державою «*jus cogens*» не тягне за собою припинення імунітету такої держави [1, с. 135]. Тобто фактично, навіть, якщо очевидно, що держава порушила загальновизнану імперативну норму міжнародного права, як, наприклад, норму про заборону тортур, це не призводить до можливості примусового впливу на державу дотримання таких зобов'язань. Разом з тим, за наявності такого недоліку доктрина «*jus cogens*» по суті пропонує конструкцію, яка підходить, якщо не для фактичного забезпечення виконання державою зобов'язання, то для вирішення проблемного питання юридичного оформлення впливу на державу виконувати взяті на себе зобов'язання.

Насамперед, необхідне пряме визнання принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань імперативною нормою міжнародного права у спорах, усі учасники яких погодилися з таким становищем, а також згода з «вертикальною» дією цього принци-

пу. Тобто поширенням дії на національне законодавство, що дозволить мінімізувати, а у деяких випадках, навіть, виключити можливість відмовитися від виконання зобов'язання рішення національного органу. Додатковим посилюючим елементом у конструкції забезпечення зобов'язань держав може стати об'єктивація принципу сумлінності виконання зобов'язань за міжнародними договорами через прийняття міжнародного правового документа, який роз'яснює загальні принципи забезпечення зобов'язань держав. Разом з тим, необхідно визнати, що на сучасному етапі розвитку міжнародно-правових відносин та міжнародного права подібна конструкція представляється значною мірою нереалізованою [1, с. 136].

Грунтуючись на низці філософсько-правових теорій, найпоширенішими з яких є теорія обіцянки, вольова теорія, а також теорія ефективності, «*pacta sunt servanda*», як один із принципів договірного права, є загальновизнаним у правовій науці. Вивчення цих теорій - обґрунтувань дозволяє констатувати відсутність історичної наступності між початковим і наступними значеннями принципу, і, навіть, відсутність консенсусного погляду у доктрині. Крім того, різні підстави «*pacta sunt servanda*» мають різноспрямований і, часом, взаємовиключний характер. Нарешті, жодна з них, опираючись на загальні правові і філософські поняття, не має логічного зв'язку з правовою природою договору. За таких обставин цілком зрозумілою постає неоднозначність розуміння розглянутого принципу, як законодавцем, так і суб'єктом правозастосування.

Висновки. Таким чином, усвідомивши необхідність дотримання законів, а також, як і дотримання міжнародних договорів, на рівні особистості, держава повинна усвідомити необхідність і неминучість багаторівневої взаємодії у міжнародній сфері. Тільки розуміння того, що в реалізації спільної волі та співробітництва можна досягти вирішення міжнародних проблем, які нині постають перед міжнародним співтовариством, прийняття можливості взаємодії для досягнення загального інтересу, а не задоволення поточних економічних потреб кожної держави окремо, дозволить вирішити багато глобальних проблем сучасності та вийти на новий рівень розуміння права, як інструмента побудови нової реальності в рамках взаємодії держав. У зв'язку з цим, принцип «*pacta sunt servanda*» набуває більш глобальних масштабів. Керуючись ним і застосовуючи його до поточних і майбутніх реалій, усвідомлюючи його значимість та необхідність регулювання міжнародних відносин, можна говорити про побудову нового світового порядку, виходячи з вищих моральних цінностей права. Тільки такий напрямок розвитку, заданий ще багато поколінь тому, зможе допомогти всьому людству по-

долати нерозуміння і вийти на новий рівень побудови міжнародних відносин.

Резюмуючи аналіз різних думок щодо юридичної природи та сутності принципу «pacta sunt servanda», можна зробити такі висновки:

– по-перше, принцип утвердився у сучасному міжнародному праві як *jus cogens*;

– по-друге, імперативний характер принципу виступає однією з основ обов'язковості міжнародних договорів, так само як і погоджувальна природа самих договорних норм. Водночас не можна не брати до уваги зацікавленість держав і користь, що отримується від виконання договорних зобов'язань, в оцінці ступеня обов'язковості міжнародного договору (суб'єктивний показник) та його реальної здійсненності;

– по-третє, принцип *pacta sunt servanda* має істотний виняток у вигляді *clausula rebus sic stantibus*, яке не скасовує, однак, його характер *jus cogens*;

– по-четверте, принцип *pacta sunt servanda* є концентрацією уявлень про обов'язковість виконання міжнародних договорних зобов'язань, що носить універсальний характер, тобто його можна застосувати до будь-яких договорних режимів, незалежно від стану розвитку міжнародного права та міжнародного правопорядку;

– по-п'яте, принцип *pacta sunt servanda* є основою передумовою формування інституційного механізму забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами, що гарантує обов'язковість міжнародних договорів.

Насамкінець, варто відзначити, що принцип договорного права «pacta sunt servanda» потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасенко С. І. «Норми «Jus cogens». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3-4. С. 134–137.
2. Белогубова О. О. Місце принципів справедливості та добросовісності в системі принципів міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №1. С. 409–411.
3. Богатчук Д. П. Нормативне закріплення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та його співвідношення з нормою «pacta sunt servanda». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. №36(2). С. 179–182.
4. Богатчук Д. П. Щодо правової природи принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 214–217.
5. Буткевич О. В. Міжнародне право Стародавнього світу. Київ : Україна, 2004. 863 с.
6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями: Міжнародний документ від 21 березня 1986 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04.
7. Юдін З. М. Система принципів договорного права та сучасний контрактивізм. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 3. С. 50–54.
8. Dos Santos Justo A. O princípio «pacta sunt servanda». *Lusíada. Direito*. 2021. №25/26. P. 31–42.
9. González Sinisterra S. V. La protección reforzada del consumidor en contratos de consumo. *Novum Jus*. 2022. № 16(2). P. 187–215.

REFERENCES

1. Afanasenko, C.I. (2016). «Jus cogens norms». *South Ukrainian legal journal*, 3-4, 134–137 [in Ukrainian].
2. Belogubova, O.O. (2021). The place of the principles of justice and good faith in the system of principles of international law. *Legal scientific electronic journal*, 1, 409–411 [in Ukrainian].
3. Bogatchuk, D.P. (2016). Normative consolidation of the principle of good faith fulfillment of international obligations and its correlation with the norm «pacta sunt servanda». *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 36(2), 179–182 [in Ukrainian].
4. Bogatchuk, D.P. (2018). Regarding the legal nature of the principle of good faith performance of international obligations. *Entrepreneurship, economy and law*, 8, 214–217 [in Ukrainian].
5. Butkevich, O.V. (2004). *International Law of the Ancient World*. Kyiv: Ukraine [in Ukrainian].
6. Dos Santos Justo, A. (2021). O princípio «pacta sunt servanda». *Lusíada. Direit*, 25/26, 31–42 [in Portuguese].
7. González Sinisterra, S. V. (2022). La protección reforzada del consumidor en contratos de consumo. *Novum Jus*, 16(2), 187–215 [in Spanish].
8. Vienna Convention on the Law of International Treaties between States and International Organizations or between International Organizations: International Document (1986, March 21). Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_a04 [in Ukrainian].

9. Yudin, Z.M. (2016). The system of principles of contract law and modern contractivism. *Scientific bulletin of public and private law*, 3, 50–54 [in Ukrainian].

KYRHIZOVA VLADYSLAVA

3d year student of International Law Faculty of the Yaroslav Mudryi National Law

MARYNIV IVANNA

PhD in Law, Associate Professor at the European Union Law Department
of the Yaroslav Mudryi National Law University

THE PRINCIPLE OF PACTA SUNT SERVANDA IN THE MECHANISM FOR ENSURING THE FULFILLMENT OF OBLIGATIONS UNDER INTERNATIONAL AGREEMENTS

Problem setting. The mechanism for ensuring the fulfillment of obligations under international treaties is a complex legal phenomenon that includes a number of international legal institutions (the institution of obligation, institutions related to good faith, means of ensuring the fulfillment of obligations, institutions of international judicial bodies, institution of responsibility). The main premise that contributed to the formation of the mentioned institutional mechanism is the principle «pacta sunt servanda» - «agreements must be fulfilled», which concentrated in itself the idea of the binding nature of international agreements, and later - the conscientiousness of their implementation. Denoting the binding nature of any legal agreement, the principle «pacta sunt servanda» is one of the main principles of contract law. However, its implementation is accompanied by a number of problems, the solution of which requires the development of an appropriate scientific basis.

Analysis of recent researches and publications. The analysis of recent researches and publications shows that the issue of the principle of contractual law «pacta sunt servanda» has repeatedly attracted the attention of the scientific community. Some of its aspects were considered by both Ukrainian and foreign scientists, including: S. I. Afanasenko, D. P. Bogatchuk, O. V. Butkevich, S. V. Gonzalez Sinisterra, Z. M. Yudin and others. However, most of the research and publications available today are rather superficial in nature.

Target of the research is to analyze the legal meaning and essence of the principle «pacta sunt servanda».

Article's main body. The purpose of the article is to analyze the legal meaning and essence of the principle «pacta sunt servanda». The article highlights the legal meaning and essence of the «pacta sunt servanda» principle. The author takes the position that the binding nature of international agreements is based not only on the consensual nature of contractual norms, but also on the mutual interest of the parties in the agreement. The article explains the nature of the principle «pacta sunt servanda» from the standpoint of «jus cogens», which theoretically substantiates the meaning of the principle as a prerequisite for the formation of a mechanism for ensuring the fulfillment of obligations under international treaties. Based on a number of philosophical and legal theories, the most common of which are the theory of promise, the will theory, as well as the theory of efficiency, «pacta sunt servanda», as one of the principles of contract law, is generally recognized in legal science. The study of these theories - justifications allows us to ascertain the absence of historical continuity between the initial and subsequent meanings of the principle, and even the absence of a consensus view in the doctrine.

Conclusions and prospects for the development. Realizing the need to observe laws, as well as observing international treaties, at the individual level, the state must realize the necessity and inevitability of multi-level interaction in the international sphere. Only the understanding that in the implementation of the common will and cooperation it is possible to achieve a solution to the international problems that are currently faced by the international community, accepting the possibility of interaction to achieve the common interest, and not to meet the current economic needs of each state separately, will allow solving many global problems of our time and leaving to a new level of understanding of law as a tool for building a new reality within the framework of the interaction of states. In this regard, the principle of «pacta sunt servanda» is gaining more and more global scope.

Key words: «pacta sunt servanda», «jus cogens», international treaties, obligations of the state, security of obligations.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Киргізова В. С., Маринів І. І. Принцип «pacta sunt servanda» у механізмі забезпечення виконання зобов'язань. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 52–56.

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

VNUKOVA NATALIYA

Doctor of Economics (2nd PhD), Leading researcher of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, Professor of the Department of Customs and Financial Services Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
ORCID 0000-0002-1354-4838

AVANESIAN VIACHESLAV

Magistr of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

UDC 347.734

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-9

FINANCIAL MONITORING OF PAYMENT CARD TRANSACTIONS

The relevance of determining the impact of international standards on the development of financial investigations is determined by the need to build an effective financial monitoring system and improve the effectiveness of coordination of the activities of financial monitoring entities, in particular, at the state level.

The aim of the study is to develop theoretical provisions and practical skills to determine the essence of financial monitoring and development of the direction of financial investigations to counter money-laundering and the financing of terrorism.

It has been established that cash is widespread in criminal money laundering schemes. In the context of a sufficiently large amount of cash in the economy, which is used on a scale taking into account the nature and specifics of their activities, identifying and combatting money-laundering of criminal proceeds using cash is a difficult task.

Given the constant introduction of legislative restrictions and increased control of the financial system by public authorities, intruders are developing new or improving existing money laundering schemes, aiming to give illegal financial transactions the most legal appearance.

At the same time, both at the level of public authorities and at the level of primary financial monitoring entities, new methods and approaches to identifying money laundering schemes are constantly being introduced and improved.

The organization of financial investigations has become more important since the introduction of international FATF standards.

Key words: The State Financial Monitoring Service, «dirty» money, money laundering, Financial Action Task Force, cash.

Problem setting. The relevance of determining the impact of international standards on the development of financial investigations is determined by the need to build an effective financial monitoring system and improve the effectiveness of coordination of the activities of financial monitoring entities, in particular, at the state level.

The object of the research is the economic relations that arise between financial institutions, subjects of state and primary financial monitoring, initiators of financial

transactions and recipients of funds in the processes of prevention and countermeasures against the legalization of proceeds obtained through crime.

The subject of the study is the potential for the formation of professional and personal competencies in the field of financial monitoring and the skills of subjects of primary financial monitoring in relation to payment cards.

The research assumes the need to solve the following tasks:

Consider the regulatory and legal support of financial monitoring in Ukraine in the context, in particular, of the implementation of FATF international standards;

Decide on actions to reduce the risks of money laundering and terrorist financing;

Analyze methods and mechanisms of money laundering and terrorist financing;

Determine the risks of using financial institutions to launder proceeds obtained through crime, which must be taken into account when conducting operations with payment cards.

Analysis of recent researches and publications.

Problems and prospects for the development of the national financial monitoring system in Ukraine are reflected in the works of many scientists, in particular, S.A. Dmitrova [1], N.Ya. Dondika [2], O.I. Zhabynets [3], A.V. Ezhova [3], V.V. Kovalenko [4], I.V. Kolomiets [5], G.M. Krip [6], N.V. Moskalenko [7], S.A. Sinyansky [8] etc.

The basis of the legislative framework in the field of preventing and combating the legalization of proceeds of crime or the financing of terrorism are: FATF International Standards [9], the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to the Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction» [10] and other regulations of state entities of primary financial monitoring.

In modern international financial and economic conditions, characterized by instability of the macroeconomic situation, a high degree of uncertainty and risk, the importance of financial monitoring tools increases significantly. Antilegalization directions of management activities of different subjects are a trend in the development of the economy, not just financial markets.

Financial monitoring is close to the concept of financial control, and is also directly related to financial investigations for financial transactions.

These issues have been actively investigated recently, so they have influenced the choice of the topic of research.

The modern importance of the financial intelligence unit in Ukraine.

The State Financial Monitoring Service of Ukraine is the central executive body authorized to implement state policy in the field of combating money laundering and terrorist financing, whose activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

In accordance with the tasks set, The State Financial Monitoring Service of Ukraine collects, processes and analyses information on financial transactions subject to financial monitoring and other operations related to income laundering [11, 12].

The State Financial Monitoring Service of Ukraine has extensive international cooperation with financial intelligence units of other countries, providing opportunities for the development of financial investigations, during which mutual exchange of information was carried out.

Meanwhile, the State Financial Monitoring Service was established as a financial intelligence unit – a new type of state body designed to counter money laundering and the financing of terrorism, and it does not have a «full cycle» of financial investigation processes to identify the facts of money laundering, but carries out a significant pre-trial part of the stages of countering laundering.

The financial monitoring system consists of two levels – primary and state. The subject of primary financial monitoring must [10]:

To identify, verify the person carrying out a financial transaction subject to financial monitoring;

To ensure the detection and registration of financial transactions that are subject to financial monitoring in accordance with the law;

To provide the Authorized Body (The State Financial Monitoring Service of Ukraine) with information on the financial transaction subject to financial monitoring;

To assist employees of the Authorized Body in the analysis of financial transactions subject to mandatory financial monitoring;

Provide, according to the legislation, additional information at the request of the Authorized Body related to financial transactions that have become the object of financial monitoring, including constituting bank and commercial secrets upon request;

Assist the subjects of state financial monitoring in the analysis of financial transactions subject to financial monitoring, and therefore, the implementation of procedures for preventing and countering money laundering and terrorist financing.

The target of the research. Consideration of the new requirements of the European anti-money laundering legislation regarding the level of control over financial transactions, in particular, with payment cards.

Articles main body. Modern legislation of Ukraine is aimed at ensuring the implementation of the provisions of international standards in the field of countering money laundering and combating the financing of terrorism [9], which was adopted taking into account the proposals to the national legislation of experts of the Group on the Development of Financial Measures to Combat Money Laundering and the Financing of Terrorism (FATF).

Analysis of new legal requirements confirms that the development of the regulatory framework provides for a number of innovations in the work of the financial

monitoring system, both domestic and international counteraction to laundering of “dirty” money.

With regard to the development of financial investigations, the new legislation provides opportunities for a more detailed definition of actions to analyse possible procedures for legalization (laundering) of income, and therefore the development of financial investigation technologies.

Introduction and further development of the national risk assessment of the financial monitoring system, which provides for a system of measures carried out by subjects of state financial monitoring (authorized bodies of state power) with the involvement of other subjects of financial monitoring (if necessary) in order to determine (detection) the risks (threats) of legalization (laundering) of proceeds from crime, provides a significant basis for the organization and conduct of further financial investigations.

The application of a risk-based approach to financial monitoring procedures should strengthen the responsibility of persons to counter potential money laundering by both individuals and business entities.

Improved legislative aspects affect the quality of investigation of crimes on the legalization (laundering) of proceeds of crime, in particular on the jurisdiction of legalization crimes, strengthening of financial control over the activities of public figures, improvement of procedures for suspending financial transactions. Procedure for preventing and countering money laundering.

Significant changes to prevent income legalization are related to the definition and reduction of thresholds for cash transactions and international transfers, as well as the functions of primary financial monitoring entities, to which the obligations not only to identify entities, but also to verify and verify the ultimate beneficial owner have been added.

Analysis of recent researches and publications shows that 1991 adopted the first version of the FATF's Forty Recommendations on an international program to combat the use of the financial system for money laundering.

Then they were revised several times, and in 2012 they already turned into international standards with 40 positions.

Forty recommendations of international standards [13] are the basis of provisions on combating money

laundering, they are constantly being improved and intended for application by all countries. The FATF international recommendations allow States to show some flexibility in their implementation, taking into account the peculiarities of the national legal system, in particular, this applies to Ukraine.

But there are countries that slowly or do not introduce these international standards at all, so according to FATF decisions on their scale they are in certain respects regarding the level of compliance.

Despite its legally optional nature, FATF international standards have had a significant impact on the development of international cooperation and the formation of the foundations of national anti-legalization systems both in FATF member states and in many other countries.

The system of self-assessments and mutual assessments played an important role in the dissemination and effective implementation of international standards.

The revision of international standards takes into account the experience of countries, as well as changes in the methods and methods of laundering funds studied during financial investigations and countering relevant crimes.

FATF international standards cover the following main sections [14]:

Criminal prosecution of persons related to money laundering, including interim measures and confiscation of criminal proceeds;

Measures taken by financial institutions to prevent money laundering;

Institutional activities, including the establishment of financial intelligence units, as well as legal and material support for the activities of law enforcement and supervisory authorities.

International cooperation in the field of countering money laundering, including in the exchange of information between the competent authorities. The key is the first standard – the introduction of a risk-based approach in the anti-legalization sphere.

The main element in combating money-laundering and the financing of terrorism is to ensure that the systems of ongoing countries are monitored for their compliance with the requirements of international standards.

Table 1 presents the structure of international FATF standards [13, 15].

Table 1. Structural components of international standards

Legal systems	International cooperation
Content of the criminal offense of money laundering	Mutual legal assistance
Preventive measures	Extradition
Confiscation	Other forms of international cooperation

FATF international standards	
Measures of subjects of primary financial monitoring to prevent money laundering and terrorist financing	Institutional measures of anti- legalization direction and fight against terrorism
Customer due diligence rules	Development of competent bodies, their powers and resources
Information storage requirements	Transparency of legal entities
Notification of suspicious transactions	Determination of ultimate beneficial owners

Ukraine is constantly under the attention of international organizations on this issue, in particular the Council of Europe. Mutual assessment of the level of development of financial measures to combat money-laundering is a necessary mechanism to ensure the effective implementation of FATF international recommendations by all countries.

As can be seen from Table 1, there are certain prerequisites for the implementation of international standards and measures to implement them directly.

To implement another 40 FATF recommendations in 1995, an informal association of national agencies performing financial intelligence functions was established, which was called the Group of Financial Intelligence Units «Egmont», an international

organization uniting professional practitioners for the development of international cooperation in the field of anti-legalization struggle [16].

The creation of anti-legalization legislation is a matter of national security. Laundering of proceeds of crime is not only a socially dangerous act, but also a systemic threat to financial markets and the national economy as a whole [17].

The primary financial monitoring entity must identify the person carrying out financial transactions. on the basis of the originals provided or duly certified copies of documents.

Table 2 provides a list of documents necessary to identify persons performing monetary transactions, in particular with payment cards [16].

Table 2. List of documents for identification of persons for financial transactions

Identification by residence status	Person's status	
	Individuals	Entities
Resident	Last name, first name, date of birth, series and number of passport (or other identity document), date of issue and the body that issued it, place of residence, identification number according to the State Register of natural persons – taxpayers and other mandatory payments	Name, legal address, documents confirming state registration (including founding documents, information on officials and their powers, etc.), identification code according to the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine, details of the bank in which the account is opened, and the bank account number
Non-resident	Surname, first name, patronymic (if any), date of birth, series and number of passport (or other identity document), date of issue and issuing authority, citizenship, place of residence or temporary stay	The full name, location and details of the bank where the account is opened, and the bank account number. The subject of primary financial monitoring is also provided with a copy of a legalized extract from the trade, bank or court register or a notarized registration certificate of the authorized body of a foreign state on the registration of the relevant legal entity

As can be seen from Table 2, the list of identification features is wide.

If there is a representative of a person in need of identification, the subject of primary financial monitoring is also obliged to identify the person on whose behalf the financial transaction is carried out or is the beneficiary.

Before or after the financial transaction, the primary financial monitoring entity finds out the possibility of classification as a financial transaction subject to financial monitoring. When identifying and studying the

client's financial activities, the most common phenomenon is to interview the client through the preparation of a questionnaire. According to the general rules, the questionnaire (or questionnaire) is an internal document of the subject, which is filled in and signed by an employee authorized to carry out identification [18].

The questionnaire can be formed several times: based on the results of identification and study of the client's financial activities before, during and in the process of customer service. The questionnaire (quirer)

must contain all the necessary information, in particular regarding the notification of the financial transaction submitted to the State Financial Monitoring Committee, in cases established by law.

The subject of primary financial monitoring on the basis of a survey conducted during identification has the right to refuse to carry out a financial transaction. This can happen when signs of a suspicious nature and subject to financial monitoring are identified.

As part of the survey, the primary financial monitoring entity is obliged to carry out risk management taking into account the results of identification, verification and study of the client and financial services provided to the client, analysis of operations carried out by him and their compliance with the financial condition and content of activities.

Assessment of clients' risks by the subject of primary financial monitoring is carried out according to the relevant criteria, in particular by the type of client, the geographical location of the state of registration of the client or the institution through which he transfers (receipt) assets, and the type of goods, services that the client receives from the subject of primary financial monitoring [19].

Based on the analysis of the Criteria for the risk of legalization (laundering) of proceeds of crime or financing of terrorism [20] the client's risk profile is determined.

For a more detailed analysis, it is necessary to find out all the related facts and circumstances. To this end, it is necessary to consider the ways of organizing and stages of the «dirty money» laundering process.

The procedure of money laundering is carefully developed by the participants in crimes, for a more intricate technology it consists of many stages, and each of them can have its own characteristics and distinctive features.

The most common model of the money laundering process is presented by the international organization FATF (Financial Action Task Force). According to it, the legalization process can be divided into three stages (stages): placement, stratification (camouflage) and integration.

Determining the potential risk of laundering criminal proceeds towards the client is an essential part of the financial monitoring system. Each financial institution, in particular the bank, on the basis of its internal criteria, must assess the client to create his risk profile. This process takes place at the stage of its identification through a questionnaire.

In accordance with Article 23 of the Law of Ukraine «On Payment Services» [21, 22], payment service providers, in particular, banks that are subjects of primary financial monitoring (SPFM), are obliged to carry out measures of proper verification of the client in

accordance with the requirements of legislation in the field of prevention and combating the legalization (laundering) of proceeds of crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction.

The result of the general assessment of the client's SPFM risk according to certain criteria on the basis of signs of risk is the establishment of the level of risk.

Banks start the risk assessment process with a questionnaire when establishing a business relationship with the client.

The main regulatory documents for the prevention of money laundering obtained by criminal means, on the basis of which internal regulatory documents and policies JSC have been developed, are the special legislation of Ukraine, the Regulation on the implementation of financial monitoring by institutions [23]; Recommendations of the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF); Wolfsberg Group Standards.

Domestic rules, procedures and policies are updated in accordance with national legislation and best examples of international practice. When conducting transactions with payment cards, all data entered in the questionnaire has the status of bank secrecy and cannot be used or distributed without the knowledge and consent of the client, except in cases provided for by the legislation of Ukraine. It includes personal data: Social status: Address and Contacts: Information about the identification document: It is possible to use a trustee, his personal and identification data is also indicated. Conducting professional activities, belonging to politically significant persons, their family members or related persons. The purpose and nature of future business relations with the bank are determined: Sources and volume of receipt of funds and other valuables to accounts Information on the financial condition on the scale. Information on belonging to U.S. tax residents (In order to comply with the requirements of the United States of America Foreign Account Tax Requirements Act). The questionnaire is signed by hand.

The risk-based approach does not change or mitigate the requirements of current legislation in the field of preventing and combating the legalization (laundering) of proceeds of crime and the financing of terrorism, but is aimed at identifying those who are trying to legalize criminal proceeds or finance terrorism through SPFM and prevent their activities.

Placement is the initial stage of money laundering, during which cash is physically placed in financial institutions (banks, credit unions, pension funds) through non-financial sector institutions (bars, restaurants, hotels, antique and jewelry stores), as well as in institutions related to the entertainment industry, automotive business and retail trade. Consequently, in the process of

placement, illegal income turns into liquid assets, and this is where they are the easiest to identify.

The second stage. Stratification or disguise is a rupture of illegal income and its sources due to the use of financial transactions aimed at transforming these income. Through the third stage – integration, it is the legalization of income.

Some operations are considered as an example of financial investigations.

There are features of transactions with securities that can be used for money laundering [24].

Such legalization mechanisms may involve employees of a financial institution who provide inaccurate information to obtain a loan, so the bank's financial monitoring service should carefully check such operations, strengthen the compliance service [25].

Separately, there are some special schemes of «laundering» of funds at the international level, for example, «hawala» (this is money laundering in the «golden triangle» (Thailand, Burma, Laos) [26].

The State Financial Monitoring Service of Ukraine actively cooperates with leading international organizations and institutions involved in or contributing to financial investigations; FATF, regional organizations such as FATF – Council of Europe Committee of Experts on the Assessment of Measures to Counter Money Laundering and Financing of Terrorism, which constantly monitors the implementation of international standards in Ukraine, the Egmont Group of World Financial Intelligence Units, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OS) and others [27].

The development of international trade between countries, including in Ukraine, plays an important role in the economic development of countries and is a powerful factor in economic growth, while there may be risks of money laundering [28]. They cover a significant part of total international trade, as it is difficult to exchange customs information between countries; there are difficulties associated with the exchange of foreign currency necessary for international trade.

Traditional forms of criminal activity can be sources of illegal income that are legalized through foreign economic transactions, as well as income from misuse of state budget funds and state borrowings [28]. Part of the exported shadow capital may later be returned to the country in the form of foreign investments aimed at supporting and expanding the legal income-generating business. A significant part of such operations are carried out through offshore zones.

A wide range of such operations are export-import operations [29], in particular, the transfer of funds abroad on the basis of fictitious import contracts, export at low prices, export of products unusual for the main

activity of the enterprise under commission contracts («atypical» export), etc.

These schemes most often involve «shell companies», both domestic legal entities and non-resident companies, whose activities are controlled by citizens of Ukraine, and foreigners whose registration is carried out in order to create only the appearance of financial and economic activities [29].

A common mechanism is to conduct export operations at inflated prices using imitation of the production of exported goods [29].

Wide risks are the use of actions to launder criminal proceeds. A significant number of technical shares are being traded on the securities market of Ukraine. They have no value, as they are mainly issued by bankrupt enterprises. Due to the discrepancy in the cost of purchase and sale, stakeholders optimize taxation or manipulate the amount of capital [30].

In Ukraine, two-thirds of the shares of enterprises established in the process of privatization can be considered «technical», while in world practice they consider such shares with no system of securing the issuer's obligations and ultra-high risks.

Changes in the legislation on the existence of shares exclusively in non-documentary form reduced the risk of using them to manipulate capital outflows, but left the possibility of circulation of issuers' shares with signs of fictitiousness. Meanwhile, the National Securities and Stock Market Commission [31] should strengthen control over such shares from the point of view of financial monitoring.

As for the typologies related to money laundering, which should be taken into account by primary financial monitoring entities, the State Financial Monitoring Committee gives another example of securities transactions.

The investigation technique is given in the order of the State Financial Monitoring Committee of December 20, 2007 No. 230 on the Typology of Legalization (Laundering) of Income Received as a Result of Financial Transactions with Illiquid Securities [32].

The technique of investigating money laundering in the securities market is similar to conducting investigations in other areas. But at the same time, the investigation of money laundering in this area requires special methods due to existing specific features, such as: - a significant number of transactions and financial transactions with securities can be concluded very quickly and in a short period of time (or for a large amount); - there is a high probability of «mixing» of clean and dirty funds; - insider operations/manipulation of the securities market and predicate sin are closely connected together. Among the main stages of the investigation are the following: I. obtaining primary («raw») data; II. Suspicion, decision-making to conduct

an investigation; III. Analyses: 3.1. Building schemes of operations, establishing a circle of participants; 3.2. collection of additional information; 3.3. Identification of discrepancies. IV. Preparation of materials confirming suspicions.

Transactions related to the provision of funds under the guise of a loan or repayable financial assistance acquire fairly broad practice, thus creating the appearance of fully legal and ordinary commercial transactions, and thus giving the appearance of legality the sources of funds derived from daily business activities.

The term of agreements on the provision of commercial loans or financial assistance has no time limits, by the time the date of repayment of the debtor's obligations will no longer exist, as the debt holder itself.

Specially authorized body, authorized bodies of state power with the involvement of other subjects (if necessary) take part in the national risk assessment of financial monitoring in accordance with the Law of Ukraine «On Prevention and Combatting the Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction» [10]. The national risk assessment is carried out systematically, but at least every three years. Specially authorized body responsible for conducting national risk assessment.

The national risk assessment is carried out taking into account, inter alia, the requirements of the recommendations and documents of the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), the provisions of reports and recommendations on assessing the risks of money laundering or financing of terrorism by the European Commission, other international analytical reviews, reports and recommendations on issues related to the national risk assessment.

Collection, processing and analysis of information on the results of the activities of financial monitoring entities, other state bodies involved in the work of the system of prevention and counteraction, approval and publication of the results of the national risk assessment and implementation of measures based on its results are carried out in accordance with the procedure established by the Cabinet of Ministers of Ukraine together with the National Bank of Ukraine.

Sources of information necessary for the national risk assessment are, inter alia, comprehensive administrative reporting in the field of prevention and counteraction, analytical reviews and certificates of participants in the national risk assessment, responses of participants in the national risk assessment to the questionnaires of a specially authorized body, Results of selective analysis of court decisions in criminal cases, results of scientific research, results of public

opinion research, as well as reports of the European Commission on the identification, analysis and assessment of risks of legalisation (laundering) of proceeds of crime and/or financing of terrorism at the level of the European Union and recommendations of the European Commission on measures acceptable to eliminate certain risks.

Powers of state bodies to ensure international cooperation in the field of prevention and counteraction and the procedure for their implementation.

Two National Risk Assessments have been conducted in Ukraine, and the third report on the National Risk Assessment in the field of financial monitoring will be completed in 2022.

A specially authorised body, subjects of state financial monitoring, other public authorities and law enforcement agencies prioritise international cooperation taking into account the results of the national risk assessment.

Conclusions. The topic of financial monitoring is extremely relevant, in particular, during martial law. When researching, it is important to focus on financial transactions, in particular, with bank payment cards and cash transactions. For consumers of financial services, it is necessary to form the necessary competences regarding the prevention and countermeasures against the legalization of income obtained through criminal means.

It has been established that cash is widespread in criminal money laundering schemes. In the context of a sufficiently large amount of cash in the economy, which is used on a scale taking into account the nature and specifics of their activities, identifying and combatting money-laundering of criminal proceeds using cash is a difficult task.

Given the constant introduction of legislative restrictions and increased control of the financial system by public authorities, intruders are developing new or improving existing money laundering schemes, aiming to give illegal financial transactions the legal appearance.

At the same time, both at the level of public authorities and at the level of primary financial monitoring entities, new methods and approaches to identifying money laundering schemes are constantly being introduced and improved.

The organization of financial investigations has become more important since the introduction of international FATF standards.

The ability to solve complex tasks and problems in the field of professional activity in financial investigations and in the process of training in financial monitoring is formed through the expansion of awareness of international standards in financial monitoring.

ЛІТЕРАТУРА

1. Димитров С. О. Фінансовий моніторинг у банку: підручник. Суми: Університетська книга, 336 с.
2. Дондик Н.Я. Проблеми боротьби з відмиванням грошових коштів або іншого майна, одержаного незаконним шляхом. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 46–52.
3. Жабинець О. Й. Особливості здійснення в Україні фінансового моніторингу легалізації отриманих злочинним шляхом доходів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.4. С. 282–289.
4. Коваленко В. В., Дмитров С. О., Єжов А. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму: монографія. Суми: УАБС НБУ, 2007. 140 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50029/1/International%20experience%20is%20in%20the%20field%20of%20prevention%20and%20counteraction%20to%20washing%20of%20profits%2c%20got%20%20a%20criminal%20way%2c%20and%20financing%20of%20terrorism.pdf>.
5. Коломієць І. В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення. *Форум права*. 2010. № 1. С. 164–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_26.
6. Кріп Г.М. Аудиторський контроль у системі заходів протидії і легалізації економіки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 1–9.
7. Москаленко Н.В. Фінансовий моніторинг як інструмент економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 1–7.
8. Синяньський С. О. Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів: автореферат дисертації канд. економ. наук: 08.05.01. Київ, 2005.
9. The FATF Recommendations 2012. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>.
10. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
11. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 10.09.2021 р. № 3201/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1210-21>.
12. Про затвердження Типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у 2011 році: Наказ Держфінмоніторингу України від 26.12.2011 р. № 264. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0264827-11#Text>.
13. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). 08.05.2019. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mizhnarodni-organizaci/grupa-z-rozrobki-finsanovix-zaxodiv-borotbi-z-vidmivannyam-groshej-FATF.html>.
14. Recommendations FATF. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf.
15. Vnukova N. M. Conceptual framework for the formation of a risk-based system for combating money laundering, terrorist financing, and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction. N. M. Vnukova, Zh. O. Andriichenko, D. D. Hontar (Eds.). *Problems of Economy*. 2018. № 4 (38). 2018. P. 201–215. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21214>.
16. Electronic Guide to the Discipline: Banking Security. URL: <http://lib.lntu.info/book/fof/bs/2011/11-15/page53.html>.
17. Про затвердження Основних напрямів розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні на період до 2023 року та плану заходів щодо їх реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 р. № 435-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-2021-%D1%80#Text>.
18. Примірні правила проведення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Держфінмоніторинг URL <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0217387-06#Text>
19. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: Наказ Держфінмоніторингу України від 03.08.2010 р. № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0909-10#Text>.

20. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Наказ Міністерство Фінансів України від 08.07.2016 р. № 584. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16#Text>.
21. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
22. Протидія відмиванню коштів та процедури «Знай свого клієнта». Альфа-Банк. URL: <https://alfabank.ua/protidia-vidmivannu-kostiv-ta-proceduri-znaj-svogo-klienta>.
23. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу Постанова Національного банку України від 28.07.2020 р. № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text>.
24. Аркуша Л. І. Інформаційні технології та легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 32. С. 26–30. URL: <http://apdp.in.ua/v32/05.pdf>.
25. Гуржій С. Г., Копиленко О. Л., Янушевич Я. В. та ін. Глава 5: Типові схеми відмивання коштів, набутих злочинним шляхом, та механізми їх виявлення. *Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект*. Київ: Парлам. вид-во, 2005. 216 с. С. 20–27. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/2005-11-11_gl_5.pdf
26. Khomutenko L. I. Anti-legalization of criminally obtained income at the international level: Problems and prospects for the development of the banking system of Ukraine: a collection of studies works. Sumy, 2010. Retrieved from: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/5270>.
27. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text>.
28. Бугаєнко А. В. Ризики використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в системі банківських ризиків. 2010. С. 260–267. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/601/Bugaenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
29. Шепітько В. Ю. Протидія легалізації (відмиванню) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2009. № 3 (9), С. 76–78.
30. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю. Київ : Юрінком Інтер, 2008.
31. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/finmonitoring>.
32. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами: Наказ Держфінмоніторингу № 230 від 20.12.2007 URL <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0230387-07#Text>.

REFERENCES

1. Dimitrov, S.O. Financial monitoring in the bank: tutorial. Sumy: University book [in Ukrainian].
2. Dondyk, N.Ya. (2009). Problems of combating money laundering or other property obtained illegally. *Bulletin of the Zaporizhzhya Law Institute of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 46–52 [in Ukrainian].
3. Zhabynets, O. (2009). Peculiarities of implementation of financial monitoring of legalization of proceeds of crime in Ukraine. *Naukovy visnyk NFU of Ukraine*, 19.4, 282–289 [in Ukrainian].
4. Kovalenko, V.V., Dmytrov, S.O. & Yezhov, A.V. (2007). *International experience in the field of prevention and countermeasures against money laundering and terrorist financing*. Sumy: UABS NBU [in Ukrainian].
5. Kolomiets, I.V. (2010). State financial monitoring in Ukraine: current state and ways of improvement. *Law Forum*, 1, 164–169. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_26 [in Ukrainian].
6. Krip, G.M. (2009). Audit control in the system of countermeasures and legalization of the economy. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 1–9 [in Ukrainian].
7. Moskalenko, N.V. (2009). Financial monitoring as a tool of economic security. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 1–7 [in Ukrainian].
8. Siniansky, S.O. (2005). Improvement of the national system of combating the legalization of criminally obtained income in the context of strengthening integration processes: *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. The FATF Recommendations 2012. Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>.
10. Law of Ukraine on the Prevention and Countermeasures Against the Legalization (Laundering) of Criminal Proceeds, the Financing of Terrorism and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction, No. 361-IX (2019, December 6). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].

11. Order of the Ministry of Justice of Ukraine on the Approval of the Regulation on the Implementation of Financial Monitoring by the Subjects of Primary Financial Monitoring, the State Regulation and Supervision of Whose Activities is Carried Out by the Ministry of Justice of Ukraine, № 3201/5 (2021, September 10). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1210-21> [in Ukrainian].
12. Order of the State Financial Monitoring on the Approval of Typologies of Legalization (laundering) of Proceeds Obtained by Crime in 2011, № 264 (2021, December 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0264827-11#Text> [in Ukrainian].
13. Group for the development of financial measures to combat money laundering (FATF). 08.05.2019. Retrieved from: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mizhnarodni-organizaci/grupa-z-rozrobki-finansovix-zaxodiv-borotbi-z-vidmivannyam-groshej-FATF.html> [in Ukrainian].
14. Recommendations FATF. Retrieved from: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf.
15. Vnukova, N.M. (2018). The conceptual framework for the formation of a risk-based system for combating money laundering, terrorist financing, and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction. N. M. Vnukova, Zh. O. Andriichenko, D. D. Hontar (Eds.). *Problems of Economy*, 4 (38), 201–215. Retrieved from: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21214>.
16. Electronic Guide to the Discipline: Banking Security. Retrieved from: <http://lib.lntu.info/book/fof/bs/2011/11-15/page53.html>.
17. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Approval of the Main Directions of the Development of the System of Prevention and Countermeasures Against the Legalization (Laundering) of Proceeds Obtained Through Crime, the Financing of Terrorism and The Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction in Ukraine for the Period Until 2023 and the Plan of Measures for Their Implementation, No. 435-p (2021, May 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
18. Exemplary rules for conducting financial monitoring by subjects of primary financial monitoring, state regulation and supervision of the activities of which is carried out by the State Financial Monitoring Office URL <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0217387-06#Text> [in Ukrainian].
19. Order of the State Financial Monitoring Office on the Approval of the Risk Criteria for the Legalization (laundering) of Proceeds Obtained Through Crime or the Financing of Terrorism, № 126 (2010, August 3). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0909-10> [in Ukrainian].
20. Order of the Ministry of Finance of Ukraine on the Approval of the Risk Criteria for the Legalization (Laundering) of Proceeds Obtained Through Crime, or the Financing of Terrorism and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction, No. 584 (2016, August 7). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16> [in Ukrainian].
21. Law of Ukraine on Payment Services, No. 1591-IX (2021, June 30). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> [in Ukrainian].
22. Anti-money laundering and “Know Your Client” “Alfabank” procedure Retrieved from: <https://alfabank.ua/protidia-vidmivannu-kostiv-ta-proceduri-znaj-svogo-klienta> [in Ukrainian].
23. Resolution of the National Bank of Ukraine on the Approval of the Regulation on Implementation of Financial Monitoring by Institutions, No. 107 (2020, July 07). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text> [in Ukrainian].
24. Arkusha, L. I. (2007). Information technologies and legalization of proceeds of crime // Actual problems of the state and law. *Actual problems of the state and law*, 32, 26–30. Retrieved from: <http://apdp.in.ua/v32/05.pdf> [in Ukrainian].
25. Gourjii, S.G., Kopylenko, O.L. & Yanushkevich, Ya.V. et al. Chapter 5: Typical schemes for laundering funds acquired through crime and their detection mechanisms: a guide. *Combating money laundering: legal, organizational and practical aspects*. Kyiv: «Parlam», 2005, 20–27. Retrieved from: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/2005-11-11_gl_5.pdf [in Ukrainian].
26. Khomutenko, L.I. (2010). Anti-legalization of criminally obtained income at the international level: Problems and prospects for the development of the banking system of Ukraine: a collection of studies works. Sumy. Retrieved from: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/5270> [in Ukrainian].
27. On the approval of the Regulation on the State Financial Monitoring Service of Ukraine: Resolution of the CMU, No. 537 (2015, July 29) (as amended). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

28. Bygaenko, A.V. (2010). Risks of using banks for the purpose of legalizing criminal income or financing terrorism in the system of banking risks. *Scientific periodical KNEU*, 1, 260–267. Retrieved from: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/601/Bygaenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
29. Shepitko, V.U. (2009). Countermeasures against legalization (laundering) of money obtained by crime. *Small encyclopedia of a notary*, 3(9) (№ 3), 76–78 [in Ukrainian].
30. Savchenko, L.A. (2008). *Legal problems of financial control in Ukraine: monograph*. Irpin: Academy of the State Tax Service of Ukraine. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
31. National Securities and Stock Market Commission. Retrieved from: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/finmonitoring> [in Ukrainian].
32. Typologies of legalization (laundering) of income obtained as a result of financial transactions with illiquid securities: Order of the State Financial Supervision Authority No. 230 dated 12.20.2007. URL <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0230387-07#Text> [in Ukrainian].

ВНУКОВА НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

доктор економічних наук, професор,
провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН
України, професор Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

АВАНЕСЯН В'ЯЧЕСЛАВ АНДРІЙОВИЧ

Магістр Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ОПЕРАЦІЙ З ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ

Постановка проблеми. У сучасних міжнародних фінансово-економічних умовах, що характеризуються не-стабільністю макроекономічної ситуації, високим ступенем невизначеності та ризику, значення інструментів фінансового моніторингу значно зростає. Антилегалізаційні напрямки господарської діяльності різних суб'єктів є тенденцією розвитку економіки, а не тільки фінансових ринків. Фінансовий моніторинг близький до поняття фінансового контролю, а також безпосередньо пов'язаний з фінансовими розслідуваннями фінансових операцій. Ці питання останнім часом активно досліджуються, тому вплинули на вибір теми дослідження.

Мета статті. Метою статті є розгляд нових вимог європейського законодавства щодо боротьби з відмиванням грошей щодо рівня контролю фінансових операцій, зокрема, з платіжними картками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку національної системи фінансового моніторингу в Україні відображені в працях багатьох науковців, зокрема С.А. Дмитрова, Н.Я. Дондика, О.І. Жабинець, А.В. Єжова, В.В. Коваленко, І.В. Коломієць, Г.М. Крип, Н. В. Москаленко, С.А. Синяньського та ін.

Виклад основного матеріалу. Встановлено, що готівка широко поширена в злочинних схемах відмивання грошей. В умовах достатньо великого обсягу готівки в економіці, яка використовується в масштабах з урахуванням характеру та специфіки їх діяльності, виявлення та протидія відмиванню злочинних доходів з використанням готівки є складним завданням.

Основу законодавчої бази у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму складають: міжнародні стандарти FATF, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів від злочинності, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» та інші нормативно-правові акти державних суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Аналіз нових вимог законодавства підтверджує, що розвиток нормативно-правової бази передбачає низку новацій у роботі системи фінансового моніторингу як внутрішнього, так і міжнародного протидії відмиванню «брудних» грошей.

Що стосується розвитку фінансових розслідувань, то нове законодавство надає можливості для більш детального визначення дій щодо аналізу можливих процедур легалізації (відмивання) доходів, а отже, розвитку технологій фінансових розслідувань.

Запровадження та подальший розвиток національної оцінки ризиків системи фінансового моніторингу, яка передбачає систему заходів, що здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу (уповноваженими органами державної влади) із залученням інших суб'єктів фінансового моніторингу (за потреби) з метою визначення (виявлення) ризиків (загроз) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, дає вагоме підґрунтя для організації та проведення подальших фінансових розслідувань.

Застосування ризик-орієнтованого підходу до процедур фінансового моніторингу має посилити відповідальність осіб за протидію можливому відмиванню коштів як фізичними особами, так і суб'єктами господарювання.

Удосконалення законодавчих аспектів впливає на якість розслідування злочинів з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема щодо підслідності злочинів з легалізації, посилення фінансового контролю за діяльністю публічних осіб, удосконалення процедур зупинення фінансових операцій.

Суттєві зміни щодо запобігання легалізації доходів стосуються визначення та зниження порогових значень для операцій з готівкою та міжнародних переказів, а також функцій суб'єктів первинного фінансового моніторингу, на яких покладено обов'язки не лише ідентифікації суб'єктів, а й перевірки та перевірки додано кінцевого бенефіціарного власника.

Висновки. Враховуючи постійне запровадження законодавчих обмежень та посилення контролю за фінансовою системою з боку державних органів, зловмисники розробляють нові або вдосконалюють існуючі схеми відмивання грошей, прагнучи надати незаконним фінансовим операціям максимально законного вигляду. При цьому як на рівні органів державної влади, так і на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу постійно впроваджуються та вдосконалюються нові методи та підходи до виявлення схем легалізації злочинних доходів.

Ключові слова: Держфінмоніторинг, «брудні» гроші, відмивання грошей, група фінансових заходів протидії, грошові кошти.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Vnukova N., Avanesian V. Financial monitoring of payment card transactions. *Law and Innovations*. 2022. № 4 (40). С. 57–68.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено правові норми для визначення заходів державного регулювання діяльності учасників ринку віртуальних активів в Україні. Проаналізовано норми Закону України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX «Про віртуальні активи». Зазначається, що до учасників ринку віртуальних активів законодавець відніс надавачів послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, і користувачів таких послуг. Послуги, пов'язані з обігом віртуальних активів, включають послуги зі зберігання або адміністрування віртуальних активів або ключів віртуальних активів, послуги з обміну віртуальними активами, послуги з передачі віртуальних активів, посередницькі послуги, пов'язані з віртуальними активами.

Автор наголошує, що діяльність постачальників послуг, пов'язана з обігом віртуальних активів, дозволяється лише за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів відповідного виду. Крім того, встановлено розмір плати за видачу дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, для резидентів і нерезидентів України та зазначено, що видача такого дозволу здійснюється відповідно до у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. При цьому незрозуміло, що саме мав на увазі законодавець під «дозволом».

Враховуючи, що за такий дозвіл надавачі послуг, пов'язані з обігом віртуальних активів, повинні будуть заплатити певну суму, автор припускає, що це буде «державний дозвіл на право надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів» і для його отримання надавачі послуг повинні будуть відповідати певним умовам, встановленим відповідним державним органом. Це свідчить про те, що український законодавець запроваджує ліцензування надавачів послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, хоча чомусь не вживає термін «ліцензування». Цей факт також підтверджується встановленими цим Законом вимогами до осіб, які планують провадити діяльність з надання таких послуг, які за своєю суттю є «ліцензійними умовами». Вимоги до порядку отримання «дозволу» аналогічні вимогам до порядку отримання ліцензій, закріплених у Законі України від 02.03.2015 № 222-III «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Підкреслено, що діяльність постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів відповідного виду. Підсумовано, що український законодавець при формуванні заходів державного регулювання діяльності учасників ринку віртуальних активів застосував ліцензування, скориставшись позитивним зарубіжним досвідом.

Ключові слова: блокчейн, віртуальні активи, правове регулювання, заборона обігу віртуальних активів, біткоїн.

Постановка проблеми. Виклики, перед якими опинився світ з появою в 2009 році технології блокчейн і віртуальних активів, які виникли на підставі цієї технології, на сучасному етапі певним чином взяті під контроль окремими країнами, що дозволили їх обіг на власній території і розробляли «правила гри» з їх обігу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем правового регулювання у сфері віртуальних активів присвячували свої дослідження С. Гончаренко [1, с. 152-157], А. Овчаренко [2, с. 200-202], Н. Архирейська, О. Кучкова [3], В. Корнєєв [4, с. 40-46], О. Лизунова [5, с. 196-199], О. Кудь, М. Кучерявенко, Є. Смичок [6, с. 33], В. Рядінська [7,

с. 152-157], А. Проценко [8, с. 130-134], В. Полатай [9, с. 155- 162] тощо.

Розроблення у 2015 році Групою розробки фінансових заходів по боротьбі з відмиванням грошей – ФАТФ (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)) Керівництва по ризик-орієнтованому підходу до віртуальних валют [10] та Методології оцінки дотримання рекомендацій ФАТФ і ефективності протидії відмивання грошей, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення від 22 лютого 2013 року [11] обумовили на прямі розвитку нормативно-правового врегулювання обігу віртуальних активів у різних країнах. У Японії в 2017 році було внесено зміни до Закону про

валютне регулювання [12]; в Швейцарії – до Законів про фінансові послуги (FinSA), Про колективні інвестиції (CISA), Про фондові біржі (SESTA), Про інфраструктуру фінансового ринку (FMIA) [13]; у Республіці Мальта в 2017 році – до Законів Про інноваційні технології та послуги, Про віртуальні фінансові активи, Про Мальтійське управління цифрових технологій [14]; в Канаді – до Закону про доходи від злочинної діяльності (відмивання грошей) (PCMLTFA) та фінансування тероризму, Правил про доходи від злочинної діяльності (відмивання грошей) та Положення про фінансування тероризму (PCMLTFR) [15] тощо.

Аналіз правових норм нормативних актів різних країн, якими врегульовуються відносини у сфері обігу віртуальних активів переконує, що на сучасному етапі вже розроблений підхід до державного регулювання в зазначеній сфері, а саме урядом встановлюються вимоги щодо реєстрації учасників ринку у сфері віртуальних активів (при цьому, серед умов реєстрації повинна бути вимога щодо розміру статутного капіталу) та отримання ліцензії, щодо ідентифікації клієнтів та надання інформації про послуги та ризики, пов'язані з операціями з такими активами, щодо подання постачальниками послуг у сфері віртуальних активів фінансової звітності та інформації про підозрілі транзакції тощо.

В Україні спроби розробити нормативно-правовий акт, яким би врегульовувалися відносини у сфері обігу віртуальних активів, зазнавши низки невдач (законопроекти: від 6 жовтня 2017 року № 7183 «Про обіг криптовалюти в Україні» [16], від 10 жовтня 2017 року № 7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні» [17], від 30 жовтня 2017 року № 7246 «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» [18], від 14 вересня 2018 року № 9083 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» [19]), завершилися прийняттям 17 лютого 2022 року Закону України № 2074-IX «Про віртуальні активи» (надалі – Закон № 2074-IX) [20], яким легалізується обіг на території України таких активів (хоча поки що він не набув чинності). При цьому, законодавець передбачив низку заходів державного регулювання у зазначеній сфері.

Метою статті є аналіз норм Закону № 2074-IX для визначення заходів державного регулювання діяльності учасників ринку віртуальних активів, які вирішив застосувати український законодавець у сфері обігу таких активів.

Виклад основного матеріалу. До учасників ринку віртуальних активів відповідно до Закону № 2074-IX відносяться постачальники послуг, пов'язаних з

обігом віртуальних активів, та користувачі такими послугами. До послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів відносяться послуги зі зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів, послуги з обміну віртуальних активів, послуги з переказу віртуальних активів, посередницькі послуги, пов'язані з віртуальними активами.

Засоби державного регулювання застосовуються до постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів з метою захисту прав та інтересів користувачів такими послугами. В частині 1 статті 16 Закону № 2074-IX державне регулювання ринку віртуальних активів визначається як здійснення державою в особі Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національного банку України комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком віртуальних активів, регулювання правил функціонування постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, а також заходів щодо запобігання і протидії зловживанням і порушенням на ринку віртуальних активів [20].

Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону № 2074-IX, діяльність постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, допускається виключно за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів відповідного виду [20]. У ст. 19 цього нормативного акту закріплюється розмір плати за видачу дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, для резидентів та нерезидентів України і зазначається, що видача такого дозволу здійснюється у встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку порядку [20]. Натепер такий порядок ще не розроблений.

Не зовсім зрозуміло, що саме мав на увазі законодавець під «дозволом». Враховуючи, що за такий дозвіл постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, повинні будуть сплатити певну грошову суму, можна припустити, що він буде являти собою документ, що засвідчуватиме дозвіл держави на право надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, постачальником. При цьому, для того, щоб отримати такий дозвіл, постачальники послуг повинні будуть відповідати певним, встановленим відповідним державним органом, умовам. Фактично, можна говорити, що український законодавець запроваджує ліцензування постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, хоча чомусь не використовує термін «ліцензування». Так, в Законі України від 2 березня 2015 року № 222-III «Про ліцензування видів господарської діяльності», ліцензування визначається як засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспіль-

ства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища (пункт 6 статті 1), а ліцензія – як дозвіл суб'єкту господарювання на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню (пункт 5 статті 1) [21]. Вимога щодо отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів встановлюється законодавцем з метою упорядкування, контролю, нагляду за ринком віртуальних активів, що запроваджується для забезпечення безпеки та захисту прав та законних інтересів користувачів послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, отже відноситься до заходів державного регулювання у сфері віртуальних активів, і за своєю сутністю фактично є ліцензуванням, хоч і формально не має такої назви.

У п. 4 ст. 19 Закону № 2074-IX встановлюються вимоги до особи, яка планує проводити діяльність з постачання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів (фактично – ліцензійні умови):

засновники, власники істотної участі, кінцеві бенефіціарні власники та керівники постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, повинні мати бездоганну ділову репутацію відповідно до законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

заявник зобов'язаний розкрити інформацію про структуру власності, кінцевих бенефіціарів власника заявника або їх відсутність у порядку та за формою, встановленими Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (форма натепер ще не розроблена);

статутний капітал заявника не може бути сформований за рахунок коштів, джерело яких неможливо підтвердити на підставі офіційних документів або їх копій, засвідчених у встановленому порядку [20]. При цьому, сформовані й вимоги щодо розміру статутного капіталу: для резидентів України – постачальників послуг із зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів він має становити не менше 70 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; для нерезидентів України – постачальників послуг із зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів – не менше 350 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; для резидентів України – постачальників послуг з обміну/переказу/

постачальників посередницьких послуг віртуальних активів – не менше 35 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; для нерезидентів України – постачальників послуг з обміну/переказу/постачальників посередницьких послуг віртуальних активів – не менше 175 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) [20].

Цією ж нормою закріплюються процедура отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, порядок подання заяви про одержання (переоформлення, анулювання) дозволу, вимоги до цієї заяви, документів, що подаються до такої заяви, строк дії дозволу, підстави для його переоформлення, анулювання тощо. Такі ж вимоги до процедури отримання ліцензії закріплено в Законі України від 2 березня 2015 року № 222-III «Про ліцензування видів господарської діяльності» [21].

Ще одним аргументом на користь того, що дозвіл на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, фактично являє собою ліцензію, є п. 16 ст. 19 Закону № 2074-IX, де зазначається, що постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, який є банком, має право надавати послуги, пов'язані з обігом забезпечених віртуальних активів, що забезпечений валютними цінностями, на підставі банківської ліцензії та дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів. Постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, який є небанківською установою, має право надавати послуги, пов'язані з обігом забезпечених віртуальних активів, що забезпечений валютними цінностями, на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій та дозволу на надання послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів [20]. Отже, щодо одних постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, які не є банком чи небанківською установою, законодавець встановлює вимогу щодо отримання дозволу, а щодо постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, які є банком чи небанківською установою, передбачає отримання ліцензії.

Висновки. Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що український законодавець при формуванні заходів державного регулювання діяльності учасників ринку віртуальних активів застосував ліцензування, скориставшись позитивним зарубіжним досвідом. У наступних публікаціях нами буде приділена увага дослідженню ліцензійних вимог до отримання ліцензії як засобу державного регулювання діяльності учасників ринку віртуальних активів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Ю. Інновації в фінансовій сфері: віртуальні активи – поява, розвиток і тенденції правового регулювання. *Держава та регіони. Серія Право*. 2021. № 2. С. 152–157.

2. Овчаренко А. С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202.
3. Архирейська Н. В., Кучкова О. В. Механізм функціонування криптовалют. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-2_0-pages-407_413.pdf.
4. Корнєєв В. Криптовалюти: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1. С. 40–46.
5. Лизунова О. М. Сутність криптовалют та її прорив в економіці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 8. С. 196–199.
6. Кудь О. О., Кучерявенко М. П., Смичок Є. М. Цифрові активи та їх правове регулювання у світі розвитку технології блокчейн : монографія. Харків. Право. 2019. 216 с.
7. Рядінська В. О. Криптовалюта: сучасні підходи до визначення фінансово-правової природи. *Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії*: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу (м. Харків, 18 верес. 2020 року) / за ред. А. В. Стріжкової. Харків. НДІ ПЗІР НАПрН України. 2020. С. 152–157.
8. Проценко А. Т. Правовий статус віртуальних валют: світовий досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 130–134.
9. Овчаренко А. С., Полатай В. Ю. Криптовалюта в системі міжнародного приватного валютного права. Щодо окремих питань оподаткування віртуальних активів в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS) (Право країн Східної Європи)*. 2018. № 4. С. 155–162.
10. Документи ФАТФ. URL: <http://fedsfm.ru/documents/international-fatf>. Дата звернення: 11.01.2020.
11. Information on updates made to the FATF Methodology. Financial Action Task Force. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fatfmethodology.html>.
12. Власти Японії готові обложити операції з биткойном налогом. URL: <http://www.interfax.ru/world/362999>.
13. Loi fédérale de la Confédération suisse sur les services financiers (LSFin) du 15 juin 2018 (Etat le 1er janvier 2020). URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20152661/index.html>.
14. Malta Digital Innovation Authority Act. URL : <https://legislation.mt/eli/cap/592/eng/pdf>.
15. Правовое регулирование криптовалюты в Канаде. URL: https://sb-sb.com/publications/article/pravovoe_regulirovanie_kriptovaljuty_v_kanade/.
16. Про обіг криптовалют в Україні: проект Закону України від 06.10.2017 № 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
17. Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні: проект Закону України від 10.10.2017 № 7183-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.
18. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: проект Закону України від 30.10.2017 № 7246. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62816.
19. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: проект Закону України від 14.09.2018 № 9083. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597.
20. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
21. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

REFERENCES

1. Honcharenko, S.Yu. (2021). Innovations in the financial sector: virtual assets – emergence, development and trends in legal regulation. *Derzhava ta rehiony. Seriya Pravo*, 2, 152–157 [in Ukrainian].
2. Ovcharenko, A.S. (2020). Legal regulation of virtual assets and cryptocurrencies in Ukraine: current state and prospects. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 200–202 [in Ukrainian].
3. Arkhireiska, N.V. & Kuchkova, O.V. (2019). The mechanism of functioning of cryptocurrencies. Retrieved from: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-2_0-pages-407_413.pdf [in Ukrainian].
4. Kornieiev, V. (2018). Cryptocurrencies: the era and scope of financial innovation. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, 1, 40–46 [in Ukrainian].

5. Lyzunova, O.M. (2017). The essence of cryptocurrency and its breakthrough in the economy. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 8, 196–199 [in Ukrainian].
6. Kud, O.O., Kucheriavenko, M.P. & Smychok, Ye.M. (2019). *Digital assets and their legal regulation in the world of blockchain technology development*. Kharkiv. Pravo [in Ukrainian].
7. Riadinska, V.O. (2020). Cryptocurrency: modern approaches to the definition of financial and legal nature. *Tsyfrovii transformatsii Ukrainy 2020: vyklyky ta realii: zb. nauk. pr. NDI PZIR NAPrN Ukrainy № 1 za materialamy kruhloho stolu (m. Kharkiv, 18 veresnia 2020 roku)*, pp. 152–157. A. V. Strizhkovoi (Ed.). Kharkiv. NDI PZIR NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
8. Protsenko, A.T. (2016). Legal status of virtual currencies: world experience and Ukrainian realities. *Pravo i suspilstvo*, 2, 130–134 [in Ukrainian].
9. Cryptocurrency in the system of international private currency law. On certain issues of taxation of virtual assets in Ukraine. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*, 4, 155–162 [in Ukrainian].
10. FATF documents. Retrieved from: <http://fedsfm.ru/documents/international-fatf> [in Russian].
11. Information on updates made to the FATF Methodology. Financial Action Task Force. Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fatfmethodology.html>. [in English].
12. Japanese authorities are ready to tax bitcoin transactions. Retrieved from: <http://www.interfax.ru/world/362999> [in Russian].
13. Loi fédérale de la Confédération suisse sur les services financiers (LSFin) du 15 juin 2018 (Etat le 1er janvier 2020). Retrieved from: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20152661/index.html> [in French].
14. Malta Digital Innovation Authority Act. Retrieved from: <https://legislation.mt/eli/cap/592/eng/pdf> [in English].
15. Legal regulation of cryptocurrency in Canada. Retrieved from: https://sb-sb.com/publications/article/pravovoe_regulirovanie_kriptoaljuty_v_kanade/ [in Russian].
16. Draft Law of Ukraine on the Circulation of Cryptocurrency in Ukraine, № 7183 (2017, October 6). Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 [in Ukrainian].
17. Draft Law of Ukraine on Stimulating the Market of Cryptocurrencies and Their Derivatives in Ukraine, № 7183-1 (2017, October 10). Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710 [in Ukrainian].
18. Draft Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine (regarding stimulation of the market of cryptocurrencies and their derivatives in Ukraine, № 7246 (2017, October 30). Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62816 [in Ukrainian].
19. Draft Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding Taxation of Transactions with Virtual Assets in Ukraine, № 9083 (2018, September 14). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597 [in Ukrainian].
20. Law of Ukraine on Virtual Assets, № 2074-IX (2022, February 17). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>. [in Ukrainian].
21. Law of Ukraine on Licensing of Economic Activities, № 222-III (2015, March 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>. [in Ukrainian].

SAMSIN ROMAN

PhD in Law, advocate

STATE REGULATION IN THE SPHERE OF VIRTUAL ASSETS TURNOVER IN UKRAINE

Problem settings. The article examines the legal provisions for determining the measures of state regulation of the activities of virtual assets market participants which the Ukrainian legislator decided to apply in the sphere of circulation of such assets in Ukraine. The article analyzes the provisions of the Law of Ukraine No. 2074-IX “On Virtual Assets” dated February 17, 2022, which defines the State regulation of the virtual assets market as the implementation by the State, represented by the National Securities and Stock Market Commission and the National Bank of Ukraine, of comprehensive measures to streamline, control and supervise the virtual assets market, regulate the rules of operation of service providers related to the circulation of virtual assets, as well as measures to prevent and counteract abuses and violations in the virtual assets market.

The study of legal regulation problems in the field of virtual assets was carried out such scientists as: S. Honcharenko [1, p. 152-157], A. Ovcharenko [2, p. 200-202], N. Arkhireyska, O. Kuchkova [3], V. Korneev [4, p. 40-46],

O. Lyzunova [5, p. 196-199], O. Kud, M. Kucheryavenko, E. Smychok [6, p. 33], V. Ryadinska [7, p. 152-157], A. Protsenko [8, p. 130-134], V. Polatai [9, p. 155-162] and others.

The target of the research is to analyze the norms of Law No. 2074-IX to determine measures of state regulation of the activities of participants in the virtual assets market, which the Ukrainian legislator decided to apply in the sphere of circulation of such assets.

Article's main body. It is stated that the legislator has classified service providers related to the circulation of virtual assets and users of such services as participants of the virtual assets market. Services related to the circulation of virtual assets include services for the storage or administration of virtual assets or virtual asset keys, services for the exchange of virtual assets, services for the transfer of virtual assets, intermediary services related to virtual assets. The author emphasizes that the activities of service providers related to the circulation of virtual assets are allowed only subject to obtaining a permit for the provision of services related to the circulation of virtual assets of the relevant type. In addition, the amount of the fee for issuing a permit for the provision of services related to the circulation of virtual assets for residents and non-residents of Ukraine is fixed and it is noted that the issuance of such a permit is carried out in accordance with the procedure established by the National Securities and Stock Market Commission. At the same time, it is not clear what exactly the legislator meant by "permission".

Conclusions and prospects for the development. Taking into account that for such a permit providers of services related to the circulation of virtual assets will have to pay a certain amount of money, the author assumes that it will be a "state permit for the right to provide services related to the circulation of virtual assets" and in order to obtain it, service providers will have to meet certain conditions established by the relevant state body. This shows that the Ukrainian legislator introduces licensing of service providers related to the circulation of virtual assets, although for some reason does not use the term "licensing". This fact is also confirmed by the requirements established by this Law for persons who plan to carry out activities for the supply of such services, which are essentially "licensing conditions". The requirements for the procedure of obtaining a "permit" are similar to the requirements for the procedure of obtaining licenses enshrined in the Law of Ukraine No. 222-III "On Licensing of Economic Activities" dated March 2, 2015. It is summarized that the Ukrainian legislator in the formation of measures of state regulation of the activities of virtual assets market participants applied licensing, taking advantage of positive foreign experience.

Key words: blockchain, virtual assets, legal regulation, prohibition of circulation of virtual assets, bitcoin.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Самсін Р. І. Державне регулювання у сфері обігу віртуальних активів в Україні. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 69–74.

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОДНОРАЗОВОГО (СПЕЦІАЛЬНОГО) ДЕКЛАРУВАННЯ АКТИВІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

У статті автором зосереджено увагу на розгляді особливостей подання декларації при реалізації одноразового (спеціального) декларування активів фізичних осіб. Підкреслено, що законодавець розглядає одноразову (спеціальну) декларацію як окремий вид податкових декларацій. Доведено, що перевірка одноразової (спеціальної) добровільної декларації є обов'язковим етапом реалізації податкової амністії. При цьому, за загальним правилом перевірка такої декларації відбувається у виді камеральної перевірки, у виключних випадках - проводиться документальна позапланова невідзна перевірка. Встановлено, що проведення камеральної перевірки в режимі податкової амністії відрізняється від звичайного порядку проведення таких перевірок за низкою характеристик. Зокрема, вони різняться за такими критеріями, як-то: (1) строки проведення; (2) оформлення результатів; (3) прив'язка до збору за декларування; (4) додаткові повноваження контролюючих органів (в межах перевірки достовірності інформації, яка міститься у такій декларації).

Автором акцентовано увагу на актуальності питання стосовно забезпечення безпеки інформації, наданої платниками податків контролюючим органам у податкових деклараціях, а також щодо конфіденційності цієї інформації. Підкреслено, що вищевказане питання набуває важливого значення не лише у контексті використання сучасних цифрових технологій та створенням електронних сервісів у сфері оподаткування, а й у випадку застосування таких правових режимів, як податкова амністія. Це обумовлено тим, що до податкової інформації належить як відкрита інформація, так і інформація з обмеженим доступом. При цьому зазначимо, що загальні засади правового режиму відкритої податкової інформації чітко регламентовано Законом України «Про доступ до публічної інформації», проте правовий режим податкової інформації з обмеженим доступом наразі не знайшов законодавчого закріплення.

Ключові слова: податкова амністія, одноразове (спеціальне) декларування активів фізичних осіб, податкова декларація, податкова перевірка.

Постановка проблеми. Одноразове спеціальне декларування активів фізичних осіб становить собою різновид податкової амністії. При цьому однією з характеристик такого виду податкової амністії є умовність. Зокрема, йдеться про виконання платником податків і зборів (декларантом) таких умов, як подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації та сплата збору за таке декларування. Позначимо, що такий різновид податкової амністії в Україні раніше не застосовувався, а отже, сьогодні існує потреба у детальному аналізі правового механізму такого декларування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що питання правового регулювання податкової амністії вже неодноразово були предметом наукових досліджень (О.О. Дмитрик, І. Є. Криницький, О. В. Макух, В. О. Рядінська та ін.), комплексного дослідження правового регулювання такого виду податкової амністії як одноразове (спеціальне)

декларування активів фізичних осіб проведено не було.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей подання податкової декларації при реалізації одноразового (спеціального) декларування активів фізичних осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 6 підр. 9⁴ розд. XX ПК [1] України декларант, який має намір скористатися одноразовим (спеціальним) добровільним декларуванням щодо належних йому активів фізичної особи, протягом визначеного цим підрозділом періоду одноразового (спеціального) добровільного декларування має право добровільно подати до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, одноразову (спеціальну) добровільну декларацію в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

Показово, що до регламентації такого виду податкової амністії у національному податковому законодавстві не використовувалася категорія «одноразова (спеціальна) добровільна декларація». Традиційно законодавець оперує більш загальною категорією «податкова декларація». Згідно з ч. 1 ст. 46 ПК України [1] податкова декларація, розрахунок, звіт - документ, що подається платником податків (у тому числі відокремленим підрозділом у випадках, визначених цим Кодексом) контролюючим органам у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата грошового зобов'язання, у тому числі податкового зобов'язання або відображаються обсяги операції (операцій), доходів (прибутків), щодо яких податковим та митним законодавством передбачено звільнення платника податку від обов'язку нарахування і сплати податку і збору, чи документ, що свідчить про суми доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платників податків - фізичних осіб, суми утриманого та/або сплаченого податку, а також суми нарахованого єдиного внеску.

Одноразова (спеціальна) добровільна декларація використовується виключно для реалізації процедури добровільного декларування активів фізичних осіб. У ній має обов'язково міститися така інформація, як-то:

відомості про декларанта, достатні для його ідентифікації (прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер облікової картки платника податків або у визначених цим Кодексом випадках - серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України);

відомості про об'єкти декларування, визначені пп. «а» п. 4 підр. 9⁴ розд. XX ПК України, в обсязі, достатньому для ідентифікації кожного з них, зокрема дані про вид, розмір та валюту активу, класифікацію банківських металів. Для грошових активів фізичної особи, розміщених на рахунках у банках або внесених до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ, в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації зазначається найменування та інші відомості про банківську або небанківську фінансову установу (код за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України; якщо така установа є іноземною юридичною особою - зазначається код, присвоєний органом реєстрації юридичних осіб відповідної держави), в якій відкриті відповідні рахунки, на яких зберігаються валютні цінності, або до якої зроблені відповідні внески, та відповідно до законодавства засвідчений документ, що підтверджує наявність задекларованих грошових активів фізичної особи на відповідному рахунку.

Для прав грошової вимоги (у тому числі грошових коштів, позичених декларантом третім особам за договором позики) в одноразовій (спеціальній) до-

бровільній декларації зазначається найменування та інші відомості про юридичну особу - боржника (код за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України; якщо така установа є іноземною юридичною особою - зазначається код, присвоєний органом реєстрації юридичних осіб відповідної держави, або прізвище, ім'я, по батькові та реєстраційний номер облікової картки платника податків (або у визначених цим Кодексом випадках - серія (за наявності) та номер паспорта громадянина України чи відповідний документ, що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства) фізичної особи - боржника, номер та дата документа, що підтверджує право грошової вимоги;

відомості про об'єкти декларування, визначені пп. «б»-«е» п. 4 підр. 9⁴ розд. XX ПК України, із зазначенням інформації, що дає змогу їх ідентифікувати, зокрема про їх місцезнаходження або місце зберігання (крім предметів мистецтва та антикваріату, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, ювелірних виробів, банківських металів, які не розміщені на рахунках, пам'ятних банкнот та монет тощо), вид, назву, рік виробництва (випуску) тощо;

самостійно визначена декларантом у національній валюті база для нарахування збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування. До одноразової (спеціальної) добровільної декларації декларант зобов'язаний додати копії документів, що підтверджують вартість об'єктів декларування, у разі місцезнаходження (реєстрації) активу фізичної особи за межами України та/або у разі декларування валютних цінностей, розміщених на рахунках у банках в Україні, та прав грошової вимоги, визначених пп. «а» п. 4 підр. 9⁴ розд. XX ПК України. У разі місцезнаходження (реєстрації) інших активів фізичної особи в Україні декларант може додати копії документів, що підтверджують вартість об'єктів декларування;

ставка та сума збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування [1, п. 6.1 підр. 9⁴ розд. XX]. З огляду на наведене констатуємо, що одноразова (спеціальна) добровільна декларація є видом податкових декларацій, яка містить специфічні дані необхідні для проведення процедури податкової амністії.

Підкреслимо, що в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації не зазначається інформація про джерела одержання (набуття) декларантом об'єктів декларування. Контролюючому органу забороняється вимагати додаткові документи, крім тих, які були позначені. Також позначимо, що інформація, яка міститься в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації, є податковою інформацією, тобто, це сукупність відомостей і даних, що створені або отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності і необхідні для реалізації покла-

дених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому ПК України [2, ст. 16]. З використанням сучасних цифрових технологій та створенням електронних сервісів постає питання щодо забезпечення безпеки такої інформації та конфіденційності інформації, наданої платниками податків.

На наше переконання, це питання ще більше актуалізується у випадку застосування таких правових режимів, як податкова амністія. Справа в тому, що до податкової інформації належить як відкрита інформація, так і інформація з обмеженим доступом. При цьому зазначимо, що загальні засади правового режиму відкритої податкової інформації чітко регламентовано Законом України «Про доступ до публічної інформації» [3]. Водночас правовий режим податкової інформації з обмеженим доступом наразі не знайшов законодавчого закріплення.

У той же час позначимо, що ПК України містить ряд положень, що безпосередньо визначають правовий режим податкової інформації з обмеженим доступом. Так, ідеться про те, що:

- платник податків має право на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську таємницю та стали відомі під час виконання посадовими особами службових обов'язків, крім випадків, коли це прямо передбачено законами (пп. 17.1.9 п. 17.1 ст. 17 ПК України);

- не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій, покладених на контролюючі органи (пп. 21.1.6 п. 21.1 ст. 21 ПК України);

- документи, що містять комерційну таємницю або є конфіденційними, передаються окремо із зазначенням посадової (службової) особи, що їх отримала. Передача таких документів для їх огляду, вивчення і їх повернення оформляються актом у довільній формі, який підписують посадова (службова) особа контролюючого органу та платник податків (його представник) (п. 85.3 ст. 85 ПК України) та ін. Наведені положення становлять певні основи захисту податкової інформації. Ще раз наголосимо на тому, що вбачаємо захист інформації, поданої у одноразових (спеціальних) добровільних деклараціях в режимі реалізації вкрай важливим, оскільки в сучасних умовах не урегульованим є питання подальших правових наслідків для платників податків, які вирішують скористатися таким «компромісом» від держави у подальшому (особливо після завершення темпоральної дії режиму податкової амністії). Схожими є міркування О. В. Макух, на переконання якої, в цілому застосування податкової амністії у вигляді одно-

разового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб у підсумку може бути позитивним лише для держави, а які наслідки будуть мати місце для платника після закінчення темпоральної дії такого режиму однозначно стверджувати наразі не можна [4, с. 108]. Дійсно, деякі аспекти впровадження аналізованого режиму податкової амністії потребують переосмислення та удосконалення у подальшому.

У п. 6. 2. підр. 9⁴ розд. XX ПК України [1] закріплено, що одноразова (спеціальна) добровільна декларація подається безпосередньо декларантом до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику (Державна податкова служба України), в електронній формі. У цьому контексті зазначимо, що на сучасному етапі розвитку нашої держави в умовах цифровізації та впровадження сучасних технологій в усі сфери суспільного життя є необхідним. Як ми бачимо, ці процеси активізуються й у сфері оподаткування. Наведемо міркування О. О. Дмитрик, яка аналізує електронні сервіси у податковій сфері, зокрема, Електронний кабінет платника податків, й вказує, що призначенням такого сервісу є надання платнику податків можливості реалізувати свої обов'язки та права у сфері оподаткування в режимі on-line. При цьому вчена акцентує увагу на тому, що платник податків без використання клієнтського застосування матиме змогу не лише підготувати, заповнити та надіслати податкову звітність в електронному вигляді, а й виконувати інші функції, що сприяє економії часу, передусім, платників податків, а також створює зручні умови для виконання податкового обов'язку учасниками податкових відносин [5, с. 66]. Підтримуємо наведені міркування. Як вбачається, такий підхід є конструктивним та особливо зручним для учасників податкових відносин в умовах воєнного стану в Україні.

Повертаючись до характеристики процедури подачі одноразової (спеціальної) декларації, також зазначимо, що у період проведення одноразового (спеціального) добровільного декларування декларант має право уточнити інформацію, зазначену у попередньо поданій одноразовій (спеціальній) добровільній декларації, виключно шляхом подання нової одноразової (спеціальної) добровільної декларації у встановленому порядку. При цьому попередньо подана одноразова (спеціальна) добровільна декларація, інформація з якої уточнюється, вважається анульованою. Після завершення періоду проведення одноразового (спеціального) добровільного декларування платник податків має право подати уточнюючий розрахунок до раніше поданої одноразової (спеціальної) добровільної декларації в окремих, дозволених законодавством, випадках. Йдеться, зокрема, про допущення:

а) арифметичних та логічних помилок у одноразовій (спеціальній) добровільній декларації, що не призвели до недоплати суми збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування;

б) допущення арифметичної помилки, що призвела до недоплати суми збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування;

в) арифметичної помилки, що призвела до переплати суми збору з такого добровільного декларування. Підкреслимо, що наведені випадки можливі за результатами проведення перевірки поданих декларацій. Окремо зупинимося ще на цьому аспекті. Відповідно до п. 15 підр. 9⁴ розд. XX ПК України вказані декларації підлягає перевірці у спеціальному порядку [1]. Показово, що йдеться про проведення камеральної перевірки, яку проводять органи Державної податкової служби України. Камеральна перевірка – це вид податкових перевірок, які проводяться у приміщенні контролюючого органу виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків та даних системи електронного адміністрування податку на додану вартість (даних центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, в якому відкриваються рахунки платників у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, даних Єдиного реєстру податкових накладних та даних митних декларацій), а також даних Єдиного реєстру акцизних накладних та даних системи електронного адміністрування реалізації пального та спирту етилового, даних СОД РРО [1, п. 75.1.1 ст. 75].

При цьому предметом камеральної перевірки також може бути своєчасність подання податкових декларацій (розрахунків) та/або своєчасність реєстрації податкових накладних та/або розрахунків коригування до податкових накладних у Єдиному реєстрі податкових накладних, акцизних накладних та/або розрахунків коригування до акцизних накладних у Єдиному реєстрі акцизних накладних, виправлення помилок у податкових накладних та/або своєчасність сплати узгодженої суми податкового (грошового) зобов'язання виключно на підставі даних, що зберігаються (опрацьовуються) у відповідних інформаційних базах, повнота нарахування та своєчасність сплати податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у разі невідповідності резидента Дія Сіті вимогам, визначеним п.п. 2, 3 ч. 1 та п. 10 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні».

Загальний порядок проведення камеральної перевірки регламентовано ст. 76 ПК України. Так, камеральна перевірка проводиться посадовими осо-

бами контролюючого органу без будь-якого спеціального рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) такого органу або направлення на її проведення. При цьому камеральний перевірці підлягає вся податкова звітність суцільним порядком. Згода платника податків на перевірку та його присутність під час проведення камеральної перевірки не обов'язкова.

Відповідно до п. 86.2 ст. 86 ПК України за результатами камеральної перевірки у разі встановлення порушень складається акт у двох примірниках, який підписується посадовими особами такого органу, які проводили перевірку, і після реєстрації у контролюючому органі вручається або надсилається для підписання протягом трьох робочих днів платнику податків у порядку, визначеному ст. 42 цього Кодексу. Зазначимо, що камеральна перевірка податкової декларації або уточнюючого розрахунку може бути проведена лише протягом 30 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку їх подання, а якщо такі документи були надані пізніше, - за днем їх фактичного подання (п. 76.3. ст. 76 ПК України).

Ми розглянули загальні положення щодо проведення камеральної перевірки у звичайному порядку. Далі зупинимося на з'ясуванні положень щодо проведення камеральної перевірки в режимі податкової амністії. По-перше, законодавець встановив інший строк проведення такої перевірки. Він становить 60 календарних днів, що настають за днем подання такої декларації до контролюючого органу.

По-друге, за результатами камеральної перевірки контролюючий орган у випадку виявлення помилок надсилає декларанту повідомлення про це, а також встановлено відповідні строки на усунення таких помилок. Приміром, у разі виявлення центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, за результатами камеральної перевірки арифметичних та логічних помилок у відповідній одноразовій (спеціальній) добровільній декларації, що не призвели до недоплати суми збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування, такий орган направляє протягом 10 календарних днів у порядку, визначеному ст. 42 ПК України, декларанту відповідне повідомлення. За результатами розгляду такого повідомлення декларант має право подати уточнюючу відповідну одноразову (спеціальну) добровільну декларацію протягом 20 календарних днів з дня отримання такого повідомлення.

У випадку виявлення контролюючим органом за результатами камеральної перевірки відповідної одноразової (спеціальної) добровільної декларації арифметичної помилки, що призвела до недоплати суми збору з одноразового (спеціального) добровіль-

ного декларування, декларант, який подав відповідну одноразову (спеціальну) добровільну декларацію, зобов'язаний сплатити суму такої недоплати протягом 10 календарних днів з дня отримання відповідного повідомлення за довільною формою центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та подати уточнюючу відповідну одноразову (спеціальну) добровільну декларацію протягом 20 календарних днів з дня отримання такого повідомлення.

У разі, якщо ж за результатами камеральної перевірки одноразової (спеціальної) добровільної декларації буде виявлено арифметичну помилку, що призвела до переплати суми збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування, декларант, який подав таку декларацію, має право на підставі відповідного повідомлення контролюючого органу подати уточнюючу відповідну одноразову (спеціальну) добровільну декларацію протягом 20 календарних днів з дня отримання такого повідомлення. Повернення надміру сплаченої суми збору здійснюється у порядку, визначеному ст. 43 ПК України.

Показово, що законодавець деталізував повноваження контролюючих органів під час проведення камеральної перевірки декларації платника податків, поданої в режимі податкової амністії. Приміром, з метою підтвердження застосування відповідної ставки збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування органи Державної податкової служби України під час камеральної перевірки відповідної одноразової (спеціальної) добровільної декларації мають право:

перевірити реєстрацію правочинів та/або активів у державних реєстрах, у тому числі шляхом звернення до відповідних державних органів;

звернутися до декларанта із запитом щодо підтвердження наявності у декларанта зазначених у відповідній одноразовій (спеціальній) добровільній декларації майна, майнових і немайнових прав, у разі якщо за результатами перевірки, передбаченої абзацом другим цього підпункту, виявлена розбіжність між задекларованою інформацією та даними державних реєстрів [1, п. 15.2 ст. 15].

Крім того, у разі встановлення контролюючими органами протягом 365 днів з дня подання одноразової (спеціальної) добровільної декларації декларантом порушення ним встановлених пунктами 8 і 9 підр. 9⁴ розд. XX ПК України умов розміщення валютних цінностей у банківських та/або в інших фінансових установах, відсутності відповідного документа, що підтверджує право вимоги (у тому числі відсутності договору позики між декларантом та юридичною особою та/або нотаріального посвідчення договору позики між декларантом та іншою фізичною особою), та/або відсутності копій докумен-

тів, передбачених цим підрозділом, за умови що декларант протягом 15 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту, не надасть пояснення та документальні підтвердження, та/або відповідні копії документів на письмовий запит центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, в якому зазначено виявлену недостовірність даних та/або перелік ненаданих документів, передбачених цим підрозділом, у порядку, визначеному ПК України, проводиться документальна позапланова невідзна перевірка та здійснюється нарахування грошових зобов'язань. При цьому такі валютні цінності та права вимоги (у тому числі грошові кошти, позичені третім особам), що відображені в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації, та/або активи, вартість яких має бути підтверджена документально, у випадках, передбачених вищевказаним підрозділом, оподатковуються за ставкою 18 відсотків. У такому разі органи Державної податкової служби України здійснюють нарахування грошових зобов'язань у встановленому законом порядку [1]. Отже, перевірка одноразової (спеціальної) добровільної декларації є обов'язковим етапом реалізації податкової амністії. При цьому, за загальним правилом перевірка такої декларації відбувається у виді камеральної перевірки, у виключних випадках - проводиться документальна позапланова невідзна перевірка. Результати таких перевірок в режимі податкової амністії впливають на оподаткування відповідних активів декларанта за високою ставкою у загальному порядку.

Тож, як ми бачимо, перевірка спеціальних податкових декларацій – обов'язковий етап реалізації процедури такого виду податкової амністії як одноразове (спеціальне) добровільне декларування активів фізичних осіб. Проведення камеральної перевірки в режимі податкової амністії відрізняється від звичайного порядку проведення таких перевірок за: (1) строками проведення; (2) оформленням результатів; (3) прив'язка до збору за декларування; (4) додаткові повноваження контролюючих органів (в межах перевірки достовірності інформації, яка міститься у такій декларації).

Висновки. На підставі проведеного аналізу зазначимо, що при реалізації такого виду податкової амністії в Україні, як одноразове (спеціальне) добровільне декларування одним з важливих етапів є подання спеціальної добровільної декларації. Підкреслимо, що вищевказана декларація є окремим видом податкових декларацій, яка містить специфічні дані необхідні для проведення процедури податкової амністії. Встановлено, що проведення камеральної перевірки в режимі податкової амністії є обов'язковою процедурою. Встановлено ознаки, за якими камеральна перевірка при проведенні одно-

разового спеціального декларування різняться від звичайного порядку проведення таких перевірок.

Констатовано, що при застосуванні таких правових режимів, як податкова амністія, особливої актуальності набуває питання щодо забезпечення безпеки податкової інформації. Це обумовлено тим, що до податкової інформації належить як відкрита ін-

формація, так і інформація з обмеженим доступом. Загальні засади правового режиму відкритої податкової інформації чітко регламентовано Законом України «Про доступ до публічної інформації» [3]. Водночас правовий режим податкової інформації з обмеженим доступом наразі не знайшов законодавчого закріплення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n18939>.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
4. Макух О. В. Одноразове добровільне декларування в Україні: сутність і наслідки для платників податків. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 2 (17). URL: <https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/makuch17>.
5. Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні : монографія / Є. М. Білоусов, І. В. Борисов та ін.; за ред. С. В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с.

REFERENCES

1. Tax Code of Ukraine, No. 2755-VI (2010, December 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n18939> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on Information, No. 2657-XII (1992, October 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#text> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on Access to Public Information, No. 2939-VI (2011, January 13). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#text> [in Ukrainian].
4. Makukh, O.V. (2021). Lumpual voluntary declaration in Ukraine: essence and consequences for taxpayers. *Law and innovative society*, 2 (17). Retrieved from: <https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/makuch17> [in Ukrainian].
5. Bilousov, E.M. & Borisov, I.V. et. al. (2021). *Concept "Industry 4.0": problems of implementation and individual legal aspects of its implementation in Ukraine*. S. V. Hlibko (Ed.). Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].

KOVALCHUK OLENA

Post-graduate student of the Khmelnytskyi University of Management and Law

PARTICULARS OF SUBMITTING A DECLARATION PERFORMING A ONE-TIME (SPECIAL) DECLARATION OF ASSETS OF INDIVIDUALS

Problem setting. One-time special declaration of assets of individuals is a type of tax amnesty. At the same time, one of the characteristics of this type of tax amnesty is conditionality. In particular, it refers to the fulfillment by the taxpayer of taxes and fees (the declarant) of such conditions as the submission of a one-time (special) voluntary declaration and the payment of a fee for such declaration.

Analysis of recent researches and publications. Despite the fact that the issue of legal regulation of tax amnesty has been the subject of scientific research more than once (O. Dmytryk, I. Krynytskyi, O. Makukh, V. Ryadinska, etc.), a comprehensive study of the legal regulation of such the type of tax amnesty as a one-time (special) declaration of assets of individuals was not carried out.

The target of the research. Within the scope of this publication, we will focus on the specifics of submitting a tax declaration when implementing a one-time (special) declaration of assets of natural persons in Ukraine.

Article's main body. The author focused attention on the consideration of the peculiarities of submitting a declaration when implementing a one-time (special) declaration of assets of individuals. It is emphasized that the legislator considers a one-time (special) declaration as a separate type of tax declaration. It has been proven that the verification of a one-time (special) voluntary declaration is a mandatory stage in the implementation of the tax amnesty. At the same time, according to the general rule, the verification of such a declaration takes place in the form of a camera inspection, in exceptional cases - a documentary unscheduled off-site inspection is carried out. It has been established that the conduct of a camera inspection in the tax amnesty regime differs from the usual procedure for conducting such inspections in a number of characteristics.

Conclusions and prospects for the development. On the basis of the conducted analysis, we note that when implementing this type of tax amnesty in Ukraine, as a one-time (special) voluntary declaration, one of the important stages is the submission of a special voluntary declaration. We emphasize that the above declaration is a separate type of tax declaration, which contains specific data necessary for carrying out the tax amnesty procedure.

Key words: tax amnesty, one-time (special) declaration of assets of individuals, tax declaration, tax audit.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Ковальчук О. К. Особливості подання декларації при реалізації одноразового (спеціального) декларування активів фізичних осіб. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 75–81.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВА

МОШАК ГРИГОРІЙ ГРИГОРОВИЧ

доктор юридичних наук, професор, завідувач навчально-наукової лабораторії правового регулювання судноплавства та захисту вантажів Одеського національного морського університету, Одеського державного інституту внутрішніх справ, Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, професор кафедри цивільного і трудового права Одеського національного морського університету
ORCID 0000-0002-4234-9943

УДК 340.5

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-12

ПОНЯТТЯ ПРАВА ВНУТРІШНЬОГО СУДНОПЛАВСТВА ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ ПИТАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ НІМЕЧЧИНИ І УКРАЇНИ)

У статті розглянуто поняття права внутрішнього судноплавства та пов'язані з ним питання за матеріалами Німеччини та України. Актуальність дослідження поняття права внутрішнього судноплавства обумовлюється його важливістю для науки і практики та недослідженістю в Україні.

Метою дослідження є сприяння вдосконаленню поняття права внутрішнього судноплавства. Використовувалися методи аналізу та порівняння теоретичних понять і правових норм, а також метод соціально-економічної статистики для аргументації пропозицій по досліджуваній темі.

Показано зв'язок між поняттями права внутрішнього судноплавства та внутрішнього водного шляху. Використано німецькомовні твори В. Коріота, Я.-Х. Крумме, Т. Вальдштейна, Г. Голланда. Визначено предмет та спрямованість досліджень українських науковців П.Є. Казанського, А.В. Кулько, А.П. Єфименко, Є.А. Самоїленко та Г.В. Самойленко.

Результати дослідження дозволили сформулювати поняття права внутрішнього судноплавства як сукупність переважно приватноправових норм, котрі регулюють відносини у сфері судноплавного використання внутрішніх водних шляхів. Здійснено аналіз теоретичних і нормативних основ поняття внутрішнього водного шляху та показників рівня соціально-економічного розвитку України і Німеччини, що впливають на стан та розвиток понять і норм права внутрішнього судноплавства. Показано обсяг можливого збільшення перевезень вантажів, котрі у змозі стимулюють вплинути на розвиток основних питань права внутрішнього судноплавства. Пропонується запозичити передовий німецький досвід та тимчасове розв'язання проблеми дефіциту нормативних актів у сфері внутрішнього водного транспорту України.

Ключові слова: поняття, право, внутрішнє судноплавство, судовласник.

Постановка проблеми. Основними проблемними питаннями сучасного права внутрішнього судноплавства в Україні є визначення його поняття. Актуальність розгляду за матеріалами Німеччини і України обумовлюється як їх недослідженістю у вітчизняному праві, так і визначальним німецьким

впливом на розвиток науки права внутрішнього судноплавства та практики застосування законодавства. Раніше в Україні поняття та структура права внутрішнього судноплавства, пов'язане з ним правове положення судовласника не визначалися та у контексті права Німеччини не розглядалися.

Дефіцит наукових та навчальних матеріалів (фахових журнальних видань, коментарів, підручників) щодо більшості правових тем у сфері внутрішнього водного транспорту пов'язаний з тривалою відсутністю власного базового закону чи кодексу про внутрішній водний транспорт. З 1955 р. і до недавнього часу на території України діяв Статут внутрішнього водного транспорту СРСР – попри розпад Радянського Союзу. Закон України від 03.12.2020 р. «Про внутрішній водний транспорт» (діє з 01.01.2022р.) не регулює приватноправові відносини. У ньому публічно-правовими нормами забезпечується функціонування та розвиток внутрішнього водного транспорту, його інфраструктури, розглядаються окремі питання судноплавства на внутрішніх водних шляхах та його безпеки, а також адміністративно-правова відповідальність судновласника за порушення законодавства. Попри те, що приватноправові відносини і цивільно-правова відповідальність утворюють більший за обсягом та розповсюдженістю масив, ніж адміністративно- чи кримінально-правові відносини. Приватноправова відповідальність може виникати без вини чи правопорушення судновласника, зокрема внаслідок погодних умов. Адміністративно-господарська відповідальність судновласника, яку передбачено ст. 74 Закону про внутрішній водний транспорт, є тільки частиною права, що регулює положення судновласника. До того ж слід мати на увазі, що правослухняні судновласники не порушують адміністративне законодавство і в адміністративно-правові відносини можуть ніколи не вступити.

Термінологія Закону про внутрішній водний транспорт, яка має слугувати стандартом для відносин внутрішнього судноплавства, перевантажена технічними вимогами. Вони не тільки не відповідають визначенням, передбаченим європейськими законодавчими актами, а також без достатніх підстав звужують сферу регулювання діяльності внутрішнього водного транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій юридичній літературі відсутні порівняльні дослідження основних питань права внутрішнього судноплавства за матеріалами ФРН і України. Існуючі українські розробки стосуються головним чином міжнародних публічно-правових аспектів права внутрішнього судноплавства і не торкаються його вітчизняних приватноправових складових чи проблем у контексті німецького права. У різний час були здійснені дослідження: історії і теорії міжнародного річкового права [1], публічно-правових аспектів міжнародного права внутрішнього судноплавства [2] і його теоретичної бази [3]; питань вдосконалення міжнародно-правової регламентації навігаційного використання міжнародних рік та міжнародних річкових басейнів Європи; перспектив

вдосконалення договірних механізмів регламентації співробітництва держав з питань судноплавного використання основних міжнародних рік Європи і їх значення для України» [4, 148-153]. Розглянуто судноплавні та екологічні аспекти міжнародно-правового статусу річки Дунай [5], здійснена розвідка правового регулювання судноплавного використання міжнародних рік [6]. В Україні дотепер виконано тільки одне цивілістичне дослідження, що стосувалось лише договору перевезення вантажів у внутрішньому водному сполученні [7]. У Німеччині кількісно переважають дослідження приватноправових відносини і законодавства, що їх регулює; там панує позиція, що саме вони утворюють основу права внутрішнього судноплавства. Узагальнення наявних вітчизняних напрацювань та порівняння результатів з матеріалами із Німеччини, котра має розвинуте приватне право внутрішнього судноплавства, виправдовує себе з точки зору підготовки до можливого запозичення передового досвіду.

Підготовка статті здійснена на базі сучасних німецькомовних джерел та вітчизняних матеріалів – наукової літератури, нормативних актів та практики їх застосування, що торкаються поняття права внутрішнього судноплавства та правового положення судновласника. У статті використано результати аналізу рішень судів України (перелік номерів справ, рішення яких вивчалися – додається) [8].

Дослідження реалізовано у декілька етапів: із великої кількості джерел здійснено вибір і наступний аналіз тільки тих, що віднесені до основних Інститутом права перевезень і дорожнього руху Мангеймського університету (ФРН) – одного із найбільш авторитетних у Європі спеціалізованих закладів; далі виконано коментування перекладеного нами українською мовою закону Німеччини про приватноправові відносини внутрішнього судноплавства та інших джерел; на завершення отримані результати в Україні порівняно з даними німецьких авторів.

Використано систему методів наукового пізнання: загальнонаукових (кількісного і якісного аналізу, синтезу) та спеціально-юридичних (формально-юридичного, порівняльно-правового). На всіх етапах пізнавального процесу використовувався загальнофілософський (універсальний) метод.

Розкриття характерних ознак та окремих аспектів поняття права внутрішнього судноплавства і правового положення судновласника здійснювалось за матеріалами Німеччини і України також за допомогою методу порівняльного аналізу.

Метод соціально-економічної статистики застосовано для пізнання кількісних показників соціально-економічного стану України і Німеччини та його впливу на розвиток понять та статусів у праві внутрішнього судноплавства. Завдяки застосуванню

названого метода з'ясовано параметри соціально-економічної обумовленості правових явищ в Україні і у Німеччині. З певними застереженнями використано метод SWOT-аналізу для виявлення сприятливих і несприятливих умов розвитку інфраструктури ВВТ у контексті соціально-економічних показників стану Німеччини і України.

Формально-юридичний і системно-структурний методи використані для з'ясування та розкриття деталей поняття права внутрішнього судноплавства і правового положення судновласника.

Нормативно-правова база дослідження включає законодавство України, Німеччини та інших держав. Її основу утворюють Водний кодекс України [9], Закон України про внутрішній водний транспорт [10], Конвенція ООН з морського права 1982 р. [11], Постанова Кабінету Міністрів України № 136 від 09.02.2022р. «Про затвердження переліку внутрішніх водних шляхів, що належать до категорії судноплавних» [12], Кодекс торговельного мореплавства України [13], Закон Німеччини про приватноправові відносини внутрішнього судноплавства [14], Закон Німеччини про завдання федерального уряду у сфері внутрішнього судноплавства (BinSchAufgG) [15], Федеральний закон Німеччини про водні шляхи (WaStrG) [16].

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу обґрунтувань визначення поняття права внутрішнього судноплавства та пов'язаного з ним правового положення судновласника в Україні у контексті сучасного німецького права та у підготовці окремих рекомендацій щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Формулювання поняття українського права внутрішнього судноплавства є важливим з точки зору теорії права та правозастосування, з ним пов'язується обсяг регулювання. При вузькому визначенні право внутрішнього судноплавства збіднюється, частина належних до нього відносин може попадати під регулювання норм морського права. Перевезення на р. Дунай мали б регулюватися річковим правом, котре є частиною права внутрішнього судноплавства. Однак український законодавець розповсюдив на цей водний шлях режим морського права. Застосування більш широкого визначення, природно, тягне розширення сфери регулювання відносин внутрішнього судноплавства. До неї попадають ті, котрі належать до внутрішнього судноплавства на межі з морським правом.

Дослідження показало, що поняття «право внутрішнього судноплавства» тісно пов'язане з визначенням термінів внутрішнє судноплавство та внутрішній водний шлях. Діюче законодавство України і право не дають однозначного формулювання поняття внутрішнього судноплавства. Припущення, що судноплавство має назву внутрішнього, тому що

використовує внутрішні водні шляхи, лише частково віддзеркалює суть. Внутрішні водні шляхи дійсно використовують переважно внутрішній водний транспорт, діяльність якого врегульована правом внутрішнього судноплавства. Морські шляхи здебільшого слугують морському судноплавству, котре регламентується морським правом. Однак поділ судноплавства на морське і внутрішнє за зазначеним критерієм (характеристикою використовуваних шляхів) не узгоджується з нормами вітчизняного права та висновками зарубіжних досліджень.

Спеціальний закон України – «Про внутрішній водний транспорт» (далі – Закон про ВВТ) – у понятті «внутрішній водний шлях» (далі – ВВШ) звужує обсяг регулювання правом внутрішнього судноплавства, що існував до введення його в дію. Закон визначає «внутрішні водні шляхи» як поверхневі води та виключає із їх переліку такі об'єкти як акваторії морських портів, судноплавні канали та внутрішні морські води. Названим Законом у ст. 67 Водного кодексу України вносяться зміни, що також обмежують сферу права внутрішнього судноплавства. Передбачені ст. 67 Водного кодексу України (в редакції від 02.10.2021, підстава – 1726-IX) види водних шляхів – річки, озера, водосховища, канали, інші водойми, внутрішні морські води і територіальне море – у новій редакції перетворюються у водні шляхи загального користування, тобто вони втрачають статус внутрішнього водного шляху. Законом про ВВТ видаляються із переліку ВВШ канали. В той же час авторитетні іноземні джерела до переліку річкових і морських судноплавних внутрішніх водних шляхів відносять канали на суші та підхідні канали до морських портів. Зазначені недоліки Закону про ВВТ можна було б усунути шляхом приведення всіх нормативних актів у відповідність до нього. Однак залишиться неузгодженість між визначенням внутрішнього водного шляху у Законі про ВВТ з положеннями Конвенції ООН з морського права 1982 р. У Конвенції ООН з морського права 1982 р. застосовується міжнародно визнане поняття внутрішніх вод. Розміщені на них шляхи отримують підставу вважатися внутрішніми водними.

Із вивчення німецькомовних джерел випливає, що для німецького права визначення поняття права внутрішнього судноплавства та правовий статус суб'єктів належать до важливих питань, однак достатності у їх баченні не існує. Зазначене спостерігаємо на прикладі четвертого, переробленого видання підручника В. Коріота (Korioth, W.) «Право внутрішнього судноплавства» [17, 143], що використовується у перепідготовці адвокатів. Зазначені питання визначили структуру підручника В. Коріота, де розглянуто правовий статус осіб у праві внутрішнього судноплавства та обмеження відпові-

дальності судновласника; права кредитора судна; положення про фрахт, перевезення пасажирів та багажу, правові питання загальної аварії і зіткнення суден. В той же час виявлено обставини, котрі дають підстави для заперечень того, що є право внутрішнього судноплавства (далі – ПВС). Я.-Х. Крумме вважає правом внутрішнього судноплавства частину судноплавного права, котре містить норми публічного і приватного права, що регулюють відносини у сферах морського та внутрішнього водного транспорту (Енциклопедія Габлера) [18]. Наведене визначення, на наш погляд, помилково опирається на Закон про завдання Федерального Уряду ФРН на внутрішніх водних шляхах (BinSchAufgG). Поняття права внутрішнього судноплавства пов'язується Я.-Х. Крумме із регулюванням відносини судноплавства у сфері транспорту. Він та деякі інші дослідники не надають особливої уваги розмежуванню у використанні внутрішніх водних чи морських шляхів.

В «Енциклопедії внутрішніх вод» також не міститься визначення поняття внутрішнього водного шляху, хоч зазначений термін використовується 26 разів. Енциклопедія містить термін «внутрішні водні довкілля», яким охоплюються ... тимчасові калюжі, ставки, озера, внутрішні моря, струмки та річки, повноводні ріки [19]. Британська енциклопедія (Britannica) до внутрішніх водних шляхів відносить канали, всі інші природні або штучні водні шляхи, які використовуються для судноплавства, зрошення сільськогосподарських культур, водопостачання або дренажу [20]. Німецький енциклопедичний словник «Дуден» (Duden) під поняттям внутрішнього водного шляху розуміє шлях, що належить до суші та з усіх боків оточений нею, наприклад, річка, канал тощо. Відсутність концентрації в енциклопедичних тлумаченнях поняття «внутрішнього водного шляху» на транспортних аспектах вимагає його уточнення у законодавстві. У Законі ФРН «Про Федеральні водні шляхи» [21] бачимо акцент не на розмежуванні внутрішнього водного й морського шляхів, а на належності їх до федеральних чи інших водних шляхів. У § 1 зазначеного Закону дається визначення федеральних внутрішніх водних шляхів як таких, що призначені для загального користування. У Переліку внутрішніх водних шляхів (у додадку №1 до Закону) – це річки Ельба, Дунай та інші. Подібним чином визначаються внутрішні водні шляхи § 15 Федерального закону Республіки Австрія 1997 р. «Про внутрішнє судноплавство» [22].

Автори 5го видання «Коментаря до права внутрішнього судноплавства» Т. Вальдштейн і Г. Голланд ширше визначають поняття внутрішнього водного шляху. За їх думкою це шляхи, розміщені на внутрішніх водах. Йдеться про природні струмки, річки, водотоки й ділянки моря, а також штучні вод-

ні шляхи й канали. Автори, розвиваючи думку про основу поняття внутрішнього водного шляху, слушно використовують теорію і норми морського права і стверджують, що у Німеччині з 1998 р. запроваджена однакова загальна відповідальність на водному транспорті. Як наслідок, важлива відмінність, що раніше існувала між морським правом та правом внутрішнього судноплавства, втратила своє значення. Вирішальним фактором є призначення транспортного засобу для використання на внутрішніх водних чи на морських шляхах [23]. Виражена позиція відповідає відомій ідеї про необхідність інтеграції океанського, прибережного та внутрішнього судноплавства [24]. Точка зору Т. Вальдштейна і Г. Голланда та переважної більшості німецьких науковців, котрі визначають внутрішнє судноплавство як судноплавне використання внутрішніх водних шляхів, співпадає з концепцією Закону Німеччини про приватноправові відносини внутрішнього судноплавства та його статусом основного нормативного акту у внутрішньому суднопластві.

Важливою складовою, що впливає на обсяг поняття права внутрішнього судноплавства, є система норм, що визначає цивільно-правове положення судновласника. Закон України про ВВТ вважає судновласником суб'єкта господарювання або фізичну особу, яка експлуатує судно від свого імені незалежно від того, чи є вона власником судна, чи використовує його на інших законних підставах. Недоліком зазначеного поняття є відсутність єдиного критерію, за яким здійснюється поділ судновласників на суб'єктів господарювання і фізичних осіб. Крім того, фізичні особи також можуть бути суб'єктами господарювання. Кращим є поняття судновласника, котре визначає його у цивільно-правових термінах, тобто як юридичну чи фізичну особу, що експлуатує судно від свого імені незалежно від того, чи є вона власником судна, чи використовує його на інших законних підставах [25]. Це визначення більше відповідає Директиві Ради Європи від 9 листопада 1987 р. про доступ до професійної діяльності оператора перевезень товарів національними і міжнародними водними шляхами [26]. У Директиві застосовується термін «діяльність оператора перевезень товарів внутрішніми водними шляхами». Її ...здійснюють будь-які фізичні особи або підприємства у сфері перевезення товарів внутрішніми водними шляхами за наймом або за винагороду, навіть якщо цей вид діяльності не здійснюється на регулярній основі. У Німеччині поняття судновласника відповідає природі її приватного права та вимогам законодавства ЄС. Згідно § 1 Закону (BinSchG) судновласником є власник судна, що використовує його на річках або інших внутрішніх водах для цілей судноплавства. У відносинах із третіми особами до судновласника прирівнюються та-

кож ті, хто використовує неналежне їм судно для судноплавства на внутрішніх водних шляхах і керують ним самостійно або довіряють капітану.

Зважаючи на те, що судновласник самостійно за своєю волею створює відносини внутрішнього судноплавства, які за природою є переважно приватно-правовими, в українському законодавстві мали б існувати норми, що визначають цивільно-правові аспекти положення судновласника. Інші особи хоч і можуть впливати на внутрішнє судноплавство, однак власними діями не здатні обумовити його виникнення чи припинення. Негативні наслідки відсутності цивільно-правового регулювання положення власника судна внутрішнього плавання в Україні зростають. Причиною є збільшення кількості приватних власників суден та приватної інфраструктури внутрішнього водного транспорту без належного визначення їх правового положення.

До специфічних складових правового положення судновласника у Німеччині і в інших країнах (в РФ також) належить право обмежити його власну відповідальність у випадку аварії. Законодавством України все ще не передбачено право обмеження відповідальності власника судна у внутрішньому судноплавстві за заподіяння шкоди майну фізичних і юридичних осіб, в тому числі шкоди інфраструктурі порту чи внутрішніх водних шляхів, за шкоду від забруднення з судна нафтою або іншими речовинами.

З правом судновласника обмежити власну відповідальність пов'язаний арешт судна, котрий здійснюється у випадку невиконання певних зобов'язань чи для забезпечення їх виконання у майбутньому. Вибірковий аналіз судових рішень із Єдиного державного реєстру судових рішень України показав, що приблизно третина арештів суден пов'язана із судноплавством. Проте в Україні відсутні окремі цивільно-правові норми про відшкодування шкоди судновласником. У Німеччині відшкодування, що пов'язане із судноплавством, врегульовано Законом про приватноправові відносини внутрішнього судноплавства (BinSchG).

Судновласник у Німеччині, на відміну від судновласника в Україні, може на підставах, передбачених Законом (BinSchG), обмежити власну відповідальність. У випадках, якщо вона виникає за вимогами, що випливають із завдання шкоди особистості або майну, що виникла на борту або у безпосередньому зв'язку з використанням судна чи під час рятування, включно у зв'язку з усуненням пошкодження (§ 4 Закону (BinSchG), – за виключенням, коли судно використовувалось для спорту чи відпочинку. Вимоги щодо відповідальності підлягають обмеженню незалежно від того, чим вони обґрунтовуються, є вони приватноправовою чи публічно-правовою природи і виникають вони на підставі договору або як

небудь інакше: зі зворотної вимоги або вимоги компенсації. Проте вимоги з усунення пошкодження не підлягають обмеженню відповідальності, якщо вони згідно з договором спрямовані на обумовлене відшкодування.

Згідно з німецьким законодавством, якщо шкода заподіяна особою, яка не знаходилася на судні, судновласник, відповідальний за дії й упушення цієї особи, може обмежити свою відповідальність, якщо вони (дія або упушення) були пов'язані із судновідінням або управлінням судном, із завантаженням, перевезенням чи вивантаженням вантажу, багажу або ручної поклажі чи з посадкою або висадкою пасажирів. Подібне обмеження відповідальності судновласника передбачене ст. 352 Кодексу торговельного мореплавства України, що надає можливість запозичення їх правом внутрішнього судноплавства. У перехідний період, коли існує дефіцит правових норм та, відповідно, відсутня судова практика їх застосування, в Україні можливе тимчасове використання вже існуючих німецьких та інших іноземних чи міжнародних розробок. Це міжнародні конвенції Організації Об'єднаних Націй в галузі внутрішнього водного транспорту, до яких Україна могла б приєднатися. Для розв'язання основних проблем права внутрішнього судноплавства та його окремих інститутів доцільно укладати більше двосторонніх й багатосторонніх договорів щодо розвитку міжнародних транспортних і транскордонних систем, посилити обмін кращими практиками та інтенсифікувати стратегічний діалог з метою підвищення ефективності внутрішнього водного транспорту.

Стан законодавства та права, якість визначення понять та пов'язаних з ним статусом суб'єктів у сфері внутрішнього судноплавства тієї чи іншої країни залежать від соціально-економічної ситуації у ній та відповідних обсягів перевезень. У таблиці «Соціально-економічні показники розвитку окремих країн» у 2019р. колонка №1 містить список країн за чисельністю населення; колонка № 2 – список країн за валовим внутрішнім продуктом тощо. У таблиці використано офіційну інформацію міжнародного валютного фонду та Доповідь про стан людського розвитку [27] (звіти про розвиток людського потенціалу ООН).

Із таблиці випливає, що обсяг перевезень вантажів ВВТ в Україні не відповідає рівню показників соціально-економічного розвитку. В Україні мало б бути кращим співвідношення, ніж те, що існує тепер у порівнянні з показниками розвитку та обсягом перевезень у Румунії та у Німеччині. Показники перевезень в Україні мали б відрізнятись у 2 рази у порівнянні з Румунією, а не у теперішні 8 разів; у порівнянні з Німеччиною показники перевезень мали б відрізнятись у 12 разів, а не в існуючий 51

раз. В той же час наведені невідповідності свідчать про реальний обсяг резерву можливих перевезень і,

відповідно, вдосконалення положень права, котре має їх регулювати.

Країна	Чисельність населення	Валовий внутрішній продукт	ВВП (ном.) на душу населення	Індекс розвитку людського потенціалу	Обсяг перевезень вантажів ВВТ
Україна	41 830600 осіб без урахування окупованого Криму) (32 місце)	\$161.87 млрд (58 місце)	\$3 880 (119 місце)	0,750 високий, 88 місце	3,990 млн. тон [28]
Румунія	19 523 621 осіб (61 місце)	\$261.868 млрд (46 місце)	\$13,414 (57 місце)	0,816 дуже високий, 52 місце	33,261 млн. тон [29]
Німеччина	82 979 100 осіб (17 місце)	\$3,951 трлн (4 місце)	\$47,662 (18 місце)	0,939 дуже високий, 4 місце	205 млн. тон[30]

Соціально-економічні показники розвитку опосередковано впливають на формування поняття права внутрішнього судноплавства, зокрема через вдосконалення та розвиток інфраструктури – однієї із складових внутрішнього судноплавства. Розвиток інфраструктури ВВТ у Німеччині і в Україні має деякі спільні риси та відмінності. Використання SWOT-аналізу щодо інфраструктурної політики внутрішнього судноплавства Німеччини [31] показує, що у цій країні існує недостатнє фінансування ВВТ та відсутня політична легітимність стосовно великих проєктів. Котрі часто сприймається населенням як проєкти центральної влади, що мало враховують регіональні та місцеві особливості. Затягують на роки реалізацію проєктів наступні фактори: висока сприятливість до позовів, подвійна оцінка впливу проєктів на довкілля (у процесі проектування та на стадії розгляду громадськості); залучення громадськості до обговорення проєктів на завершальній стадії. Зазначені несприятливі умови [32, 79] у Німеччині – в Україні допустимо вважати сприятливими – у сенсі перспективи більш швидкої реалізації проєктів. Оцінка Стратегії розвитку внутрішнього водного транспорту України на період до 2031 р. та плану заходів з її реалізації [33] показує, що в Україні менше, ніж у Німеччині, надається значення впливу проєктів ВВТ на довкілля [34]; судові позови щодо шкідливого впливу проєктів на довкілля в Україні їх майже не гальмують, вплив громадськості на них мінімальний. У зазначеному сенсі у межах нашого дослідження розбудова інфраструктури ВВТ в Україні має більш сприятливі умови, ніж у Німеччині. У окремих країнах (Бразилії) також було створено (подібну до Німеччини) дуже складну екологічну правову базу. Процес екологічної сертифікації пізніше довелося спрощувати, однак він все ще залишається складним і тривалим, що затримує розбудову інфраструктури [35].

Згідно з нашим дослідженням показники України у порівнянні з іншими країнами щодо довжини вну-

трішніх водних судноплавних шляхів та перевезень ними у минулому свідчать про їх зіставність з показниками Румунії. В Україні існує три судноплавні річки, дві з яких входять до ТОП-5 найбільших річок Європи. Довжина *використовуваних* ВВП складала у 2012 р. 1672 км., у Румунії у 2010 р. вона дорівнювала 1731 км., у Німеччині – 7467км [36]. За загальною довжиною судноплавних внутрішніх водних шляхів – 2241 км. і за перевезенням ними вантажів у 1990 р. 60 млн. тон (цей показник у 2019 р. за даними Державної служби статистики України складав 3,990 млн. т., згідно Міністерства інфраструктури України – 8 млн.т)¹ – Україна мала кращі показники, ніж Румунія. За кадровими, інституційними та іншими показниками правового потенціалу Україна також має зіставне положення з Румунією. Згідно з «Рейтингом міжнародних наукових журналів і країн» за показниками, заснованими на даних Scopus® станом на квітень 2021 р. Україна і Румунія мали майже рівні позиції, займаючи відповідно 42 и 41 місця [37], що може свідчити про реальність перспектив швидкого розв'язання основних проблем ПВС на рівні країн ЄС.

Висновки. Дослідження показало, що визначення поняття права внутрішнього судноплавства необхідне для розуміння межі правового регулювання відносин морських і внутрішнього судноплавства. Існуюча проблема визначення поняття права внутрішнього судноплавства, що тісно пов'язане з положенням судовласника може бути розв'язана в Україні за допомогою напрацювань, що існують у німецькому праві. У Німеччині досліджувані питання реалізовано відповідно до наявних у цій країні ресурсів та згідно стандартів ЄС. Для забезпечення розвитку права внутрішнього судноплавства в Україні визначення його поняття, а також формулювання

¹ У цій статті використано суперечливі дані про обсяги вантажів, перевезених внутрішнім водним транспортом від Державної служби статистики України та Кабінету Міністрів України.

правового стану судновласника рекомендується здійснювати за прикладом Німеччини та відповідно їх природі, тобто у приватноправовому руслі. Німецькі напрацювання показують, що ПВС є сукупністю норм переважно приватного права, котра регулює відносини судноплавства на внутрішніх водних шляхах. При визначенні поняття внутрішнього водного шляху орієнтиром мають бути міжнародно визнані положення про внутрішні води, що містить Конвенція ООН з морського права 1982 р. Водні шляхи, що ними проходять, слід вважати внутрішніми водними. Соціально-економічна ситуація, обсяг перевезень та значна довжина судноплавних внутрішніх водних шляхів в Україні утворюють передумови, достатні для здійснення значного наближення законодавства і права у сфері внутрішнього водного транспорту до німецького права.

У розв'язанні основних питань права внутрішнього судноплавства слід орієнтуватись на використання сприятливих природних факторів та на раніше досягнуті в Україні показники перевезень внутрішнім водним транспортом. Бажано прискорити запозичення німецьких напрацювань та не ігнорувати

успіхи права внутрішнього судноплавства сусідніх країн, зокрема Румунії, показники розвитку якої менше відрізняються від даних по Україні. Вдосконалення правового положення вітчизняного судновласника, зокрема створення норм, що регулюють обмеження його цивільно-правової відповідальності за наслідки аварії, є нагальною вимогою щодо подолання прогалин законодавства.

Цінність здійсненого у статті виділення поняття ПВС даного етапу, підтверджене серйозною аргументацією, полягає у його ролі важливого орієнтира, котрий рекомендується використовувати у науковій та законодавчій роботі для розвитку теорії і практики. Вдосконалення правового положення вітчизняного судновласника, зокрема створення норм, що регулюють обмеження його цивільно-правової відповідальності за наслідки аварії, є одним із шляхів подолання прогалин законодавства. Актуальність продовження досліджень за запропонованою темою зростатиме під впливом введення у дію з 01.01.2022р. Закону про ВВТ, що очікувано потягне як активізацію перевезень, розбудову інфраструктури і ВВТ транспорту у цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казанский П. Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права. Т. 1-2. Казань: Типо-лит. Имп. ун-та, Тип. Губ. правл., 1895. 872 с. URL: <http://www.bibliard.ru/vcd-4-1-821/goodsinfo.html>.
2. Кулько А. В. Інституційні та договірні механізми регламентації міжнародного співробітництва з використання ресурсів ріки Дунай. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2009. 19 с. URL: <https://mydisser.com/ru/avtoref/view/15629.html>.
3. Кулько А. В. *Міжнародно-правове регулювання використання та охорони транскордонних прісних вод*. Дис. ... доктор. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2018. URL: http://idpnan.org.ua/files/kulko-a.v.mijnarodno-pravove-regulyuvannya-vikoristannyata-ohoroni-transkordonnih-prisnih-vod_a_.pdf.
4. Кулько А. В. Перспективи вдосконалення сучасних договірних механізмів регламентації співробітництва держав із судноплавного використання основних міжнародних рік Європи: значення для України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 148–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_5_31.
5. Єфименко А. П. Міжнародно-правовий режим Дунаю: аспекти судноплавства та охорони навколишнього середовища. Автореф. дис. канд. наук: 12.00.11. Київ, 1998.
6. Самойленко Є. А. Міжнародно-правове регулювання судноплавного використання міжнародних рік: монографія / за ред. А. Л. Чернявський. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 266 с.
7. Самойленко Г. В. *Договір перевезення вантажів у внутрішньому водному сполученні* : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2003. 175 с.
8. Список номерів справ, рішення яких було використано в дослідженні: № №201/16010/15-ц; № 483/446/16-ц; № 363/2700/18; № 658/715/16-ц; № 520/4372/15-ц; № 757/40260/15-ц; № 22-ц/796/14299/2014; № 510/666/13-ц; № 765/563/14-ц; № 520/9533/13-ц; № 500/6756/15-ц; № 712/372/15-ц; № 2-2811/11; № 757/40260/15-ц; № 524/7761/13-ц; № 525/1459/14-ц; № 357/6695/15-ц; № 756/4794/14-ц; № 2/1519/6667/11; № 501/2558/13-ц/2/501/95/14; № 520/10926/16-ц; № 201/4408/17; № 2/1519/6667/11; № 501/2558/13-ц/2/501/95/14; № 520/10926/16-ц; № 201/4408/17.
9. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Про внутрішній водний транспорт: Закон України від 03.12.2020 р. № 1054-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text>.

11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: ратифікована Законом України від 03.06.1999 р. № 728-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text.
12. Про затвердження переліку внутрішніх морських вод і внутрішніх водних шляхів, віднесених до категорії судноплавних: Постанова КМУ від 09.02.2022 р. № 136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/136-2022-%D0%BF#Text>.
13. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/176/95-%D0%B2%D1%80/sp: max50: nav7: font2#Text>.
14. Gesetz betreffend die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschifffahrt (Binnenschifffahrtsgesetz; BinSchG). BinSchG - Gesetz betreffend die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschifffahrt. URL: www.gesetze-im-internet.de.
15. Gesetz über die Aufgaben des Bundes auf dem Gebiet der Binnenschifffahrt (Binnenschifffahrtsaufgabengesetz - BinSchAufG). URL: www.gesetze-im-internet.de.
16. Bundeswasserstraßengesetz (WaStrG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz sowie des Bundesamts für Justiz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/wastrg/WaStrG.pdf>.
17. Koriath W. Binnenschifffahrtsrecht. Fachanwalt Transport und Speditionsrecht Fachanwaltslehrgänge. 2016. Vol. 5. Hagen Law School. Hagerer Wissenschaftsverlag.
18. Binnenschiffsrecht. Definition: Was ist „Binnenschiffsrecht“. URL: <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/binnenschiffsrecht-31784>.
19. Mehner T. (Ed.). Encyclopedia of Inland Waters. 1st Edition. 2009. URL: <https://www.elsevier.com/books/encyclopedia-of-inland-waters/mehner/978-0-12-088462-9>.
20. Marsh C. M. *Canals and inland waterways. Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/technology/canal-waterway>.
21. Bundeswasserstraßengesetz (WaStrG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz sowie des Bundesamts für Justiz. Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/wastrg/WaStrG.pdf/>.
22. Bundesgesetz über die Binnenschifffahrt (Schifffahrtsgesetz – SchFG) StF: BGBl. I Nr. 62/1997 (NR: GP XX RV 564 AB 618 S. 67. BR: 5400 AB 5420 S. 624). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundeshnormen&Gesetzesnumm er=10012703>.
23. Waldstein T., Holland H. Binnenschifffahrtsrecht: Kommentar. Berlin: de Gruyter Recht, 2007. pp. 9–10. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=i7ViXwMMwokC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
24. Willems G, Abecasis M., Catena M. M. Inland & Maritime Waterways & Ports. 1st Edition. 1982. URL: <https://www.elsevier.com/books/inland-and-maritime-waterways-and-ports/willems/978-0-08-026732-6>.
25. Про затвердження Інструкції з боротьби за живучість суден внутрішнього плавання: Наказ Мінтрансв'язку України від 04.11.2004 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1483-04#Text>.
26. Council Directive 87/540/EEC of 9 November 1987 on access to the occupation of carrier of goods by waterway in national and international transport and on the mutual recognition of diplomas, certificates and other evidence of formal qualifications for this occupation. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-87#Text.
27. United Nations Development Programme. Human Development Reports. United Nations Development Programme (undp.org). URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/human-developmentreport-2019.html.
28. Volume of freight transported by modes of transport. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/tr/tr_rik/opvvt_95_20_ue.xlsx.
29. Transport portuar, anul 2019. URL: <https://insse.ro>
30. Gesamtergebnis der Binnenschifffahrt 2019: 205 Mio. Tonnen Güter. Verlorene Mengen konnten teilweise aufgeholt werden. URL: www.binnenschiff.de/pressemitteilung/gesamtergebnis-der-binnenschifffahrt-2019-205-mio-tonnen-gueter-verlorene-mengen-konnten-teilweise-aufgeholt-werden/.
31. VBW e.V. Studie: «Infrastrukturpolitik im internationalen Vergleich – eine Analyse der drei Länder Niederlande, Österreich und Deutschland unter Berücksichtigung der Wasserstraßeninfrastruktur». URL: vbw-ev.de.
32. Kotler P., Berger R., Bickhoff N. The Quintessence of Strategic Management. Springer, Berlin, 2010.
33. Повідомлення про оприлюднення звіту про стратегічну екологічну оцінку проекту Стратегії розвитку внутрішнього водного транспорту України на період до 2031 року та плану заходів з її реалізації. 17 Вересня 2021. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33077.html>.

34. CEO of the Strategy of Inland Water Transport Development of Ukraine: position of NECU National Ecological Center of Ukraine. URL: <https://necu.org.ua/pozyczaya-naczionalnogo-ekologichnogo-czentru-ukrayinyshhodo-seostrategiyi-rozvytku-vnutrishnogo-vodnogo-transportu-ukrayiny-na-period-do-2031-roku-ta-planu-zahodiv-yiyi-realizaciyi-shhodo-seo-stat/>.
35. Machado I., Kaisera B., Bezerra S., Castro L. I. S. Is the environmental policies procedures a barrier to development of inland navigation and port management? A case of study in Brazil. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*. 2013. 47, 78–86
36. Wasserstraßen nach Ländern. Landkarte – Welt. URL: indexmundi.com.
37. Scimago Journal & Country Rank – International Science Ranking. URL: <https://www.scimagojr.com/>.

REFERENCES

1. Kazanski, P. (1895). *Treaty Rivers: Essays on the History and Theory of International River Law*. Vol. 1-2: reprint. copy. Kazan: Typo-lit. Imperial University. Retrieved from <http://www.bibliard.ru/vcd-4-1-821/goodsinfo.html> [in Russian].
2. Kulko, A.V. (2009). *Institutional and Contractual Mechanisms of Regulation of International Cooperation on the Use of Danube River Resources*. Extended abstract of Candidate's thesis: 12.00.11. Kyiv. Retrieved from <https://mydisser.com/ru/avtoref/view/15629.html> [in Ukrainian].
3. Kulko, A.V. (2018). *International legal regulation of the use and protection of transboundary fresh waters: dissertation*. Doctor's thesis: 12.00.11. Kyiv. Retrieved from http://idpnan.org.ua/files/kulko-a.v.mijnarodno-pravove-regulyuvannya-vikorisnannya-ohoroni-transkordonnih-prisnih-vod-_a_.pdf [in Ukrainian].
4. Kulko, A. (2013). The Prospects of Improvement of Modern Treaty Mechanisms of Regulation of Cooperation of States on the Navigable Use of the Main International Rivers of Europe: Implications for Ukraine. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Supreme Council of Ukraine*, 5, 148–153. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_5_31 [in Ukrainian].
5. Efimenko, A.P. (1998). *International legal regime of the Danube River: aspects of navigation and environmental protection*. Extended abstract of Doctor's thesis: 12.00.11. Kyiv [in Ukrainian].
6. Samoilenko, E.A. (2017). *International legal regulation of navigable use of international rivers*. Kyiv, Lira Publishers [in Ukrainian].
7. Samoilenko, G.V. (2003). *Contract of carriage of goods in inland waterways communication*. Candidate's thesis: 12.00.03; National University of Internal Affairs. Kharkov [in Ukrainian].
8. List of case numbers whose decision was used in the study: № 201/16010/15-ц; № 483/446/16-ц; № 363/2700/18; № 658/715/16-ц; № 520/4372/15-ц; № 757/40260/15-ц; № 22-ц/796/14299/2014; № 510/666/13-ц; № 765/563/14-ц; № 520/9533/13-ц; № 500/6756/15-ц; № 712/372/15-ц; № 2-2811/11; № 757/40260/15-ц; № 524/7761/13-ц; № 525/1459/14-ц; № 357/6695/15-ц; № 756/4794/14-ц; № 2/1519/6667/11; № 501/2558/13-ц2/501/95/14; № 520/10926/16-ц; № 201/4408/17; № 2/1519/6667/11; № 501/2558/13-ц2/501/95/14; № 520/10926/16-ц; № 201/4408/17 [in Ukrainian].
9. Water Code of Ukraine, No. 213/95-VR (1995, June 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Law of Ukraine on Inland Water Transport, No. 1054-IX (2020, December 3). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text> [in Ukrainian].
11. United Nations Convention on the Law of the Sea (1982, December 10). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text [in Ukrainian].
12. Cabinet of Ministers of Ukraine Decision on Approval of the List of Inland Sea Waters and Inland Waterways Classified as Navigable, No. 136 (2022, February 9). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text> [in Ukrainian].
13. The Merchant Shipping Code of Ukraine, No. 176/95-BP (1995 May 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/176/95-%D0%B2%D1%80/sp:max50:nav7:font2#Text> [in Ukrainian].
14. Gesetz betreffend die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschifffahrt (Binnenschifffahrtsgesetz; BinSchG). BinSchG - Gesetz betreffend die privatrechtlichen Verhältnisse der Binnenschifffahrt Retrieved from www.gesetze-im-internet.de [in German].
15. Gesetz über die Aufgaben des Bundes auf dem Gebiet der Binnenschifffahrt (Binnenschifffahrtsgesetz - BinSchAufgG). Retrieved from www.gesetze-im-internet.de [in German].

16. Bundeswasserstraßengesetz (WaStrG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz sowie des Bundesamts für Justiz. Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/wastrg/WaStrG.pdf> [in German].
17. Koriath, W. (2016). *Binnenschiffahrtsrecht. Fachanwalt Transport und Speditionsrecht Fachanwaltslehrgänge*. Vol. 5. Hagen Law School. Hagerer Wissenschaftsverlag [in German].
18. Binnenschiffsrecht. Definition: Was ist „Binnenschiffsrecht“. Retrieved from <https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/binnenschiffsrecht-31784> [in German].
19. Mehner, T. (Ed.). (2009). *Encyclopedia of Inland Waters*. 1st Edition. Retrieved from <https://www.elsevier.com/books/encyclopedia-of-inland-waters/mehner/978-0-12-088462-9> [in English].
20. Marsh, C.M. *Canals and inland waterways. Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/technology/canal-waterway> [in English].
21. Bundeswasserstraßengesetz (WaStrG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz sowie des Bundesamts für Justiz. Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/wastrg/WaStrG.pdf> [in German].
22. Bundesgesetz über die Binnenschiffahrt (Schiffahrtsgesetz – SchFG) StF: BGBl. I Nr. 62/1997 (NR: GP XX RV 564 AB 618 S. 67. BR: 5400 AB 5420 S. 624). Retrieved from <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnumm er=10012703> [in German].
23. Waldstein, T. & Holland, H. (2007). *Binnenschiffahrtsrecht: Kommentar*. Berlin: de Gruyter Recht, 9–10. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=i7ViXwMMwokC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [in German].
24. Willems, G, Abecasis, M. & Catena, M. M. (1982). *Inland & Maritime Waterways & Ports*. 1st Edition. Retrieved from <https://www.elsevier.com/books/inland-and-maritime-waterways-and-ports/willems/978-0-08-026732-6> [in English].
25. Order of the Ministry of Transport and Communications on Approval of the Instruction on Damage Control of Inland Waterway Vessels, No 963 (2004, November 4). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE10082.html [in Ukrainian].
26. Council Directive 87/540/EEC of 9 November 1987 on access to the occupation of carrier of goods by waterway in national and international transport and on the mutual recognition of diplomas, certificates and other evidence of formal qualifications for this occupation. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_001-87#Text [in English].
27. United Nations Development Programme. Human Development Reports. United Nations Development Programme (undp.org). Retrieved from https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/human-developmentreport-2019.html [in English].
28. Volume of freight transported by modes of transport. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/tr/tr_rik/opvvt_95_20_ue.xlsx [in English].
29. Transport portuar, anul 2019. Retrieved from <https://insse.ro> [in English].
30. Gesamtergebnis der Binnenschiffahrt 2019: 205 Mio. Tonnen Güter. Verlorene Mengen konnten teilweise aufgeholt werden. Retrieved from www.binnenschiff.de/pressemitteilung/gesamtergebnis-der-binnenschiffahrt-2019-205-mio-tonnen-gueter-verlorene-mengen-konnten-teilweise-aufgeholt-werden/ [in German].
31. VBW e.V. Studie: «Infrastrukturpolitik im internationalen Vergleich – eine Analyse der drei Länder Niederlande, Österreich und Deutschland unter Berücksichtigung der Wasserstraßeninfrastruktur». Retrieved from vbw-ev.de [in German].
32. Kotler, P., Berger, R. & Bickhoff, N. (2010). *The Quintessence of Strategic Management*. Springer, Berlin [in German].
33. Analytical materials to the draft Inland Water Transport Strategy of Ukraine for the period until 2031. Retrieved from <https://mtu.gov.ua/news/33077.html> [in Ukrainian].
34. CEO of the Strategy of Inland Water Transport Development of Ukraine: position of NECU National Ecological Center of Ukraine. Retrieved from <https://necu.org.ua/pozycziya-naczionalnogo-ekologichnogo-czentru-ukrayinysh-hodo-seostrategiyi-rozvytku-vnutrishnogo-vodnogo-transportu-ukrayiny-na-period-do-2031-roku-ta-planu-zahodiv-yiyi-realizaciyi-shhodo-seo-stat/> [in Ukrainian].
35. Machado, I., Kaisera, B., Bezerra, S. & Castro, L. I. S. (2013). Is the environmental policies procedures a barrier to development of inland navigation and port management? A case of study in Brazil. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 47, 78–86 [in English].

36. Wasserstraßen nach Ländern. Landkarte – Welt. Retrieved from indexmundi.com [in German].
37. Cimago Journal & Country Rank – International Science Ranking. Retrieved from <https://www.scimagojr.com/> [in English].

MOSHAK GRIGORII

Doctor of Law (2nd PhD), Professor, Head of the educational and scientific laboratory
of legal regulation of shipping and cargo protection,
Professor at the Civil and Labor Law Department of the Odessa National Maritime University

THE CONCEPT OF INLAND NAVIGATION LAW AND RELATED ISSUES (BASED ON THE MATERIALS OF GERMANY AND UKRAINE)

Problem setting. The article deals with the concept of inland navigation law and related issues based on the materials of Germany and Ukraine. The relevance of the study of the concept of inland navigation law is due to its importance for science and practice and its lack of research in Ukraine. The methods of analysis and comparison of theoretical concepts and legal norms, as well as the method of socio-economic statistics were used to argue proposals on the topic under study.

Analysis of recent researches and publications. The connection between the concepts of inland navigation law and inland waterway is shown. The German-language works of W. Coriot, J.-H. Krumme, T. Wal-dstein, G. Holland. The subject and direction of the research of Ukrainian scientists P.E. Kazansky, A.V. Kulko, A.P. Efymenko, E.A. Samoilenko and G.V. Samoilenko were determined.

Target of the research is to contribute to the improvement of the concept of inland navigation law.

Article's main body. The research was carried out in several stages: from a large number of sources, only those classified as essential by the Institute of Transport and Traffic Law of the University of Mannheim (Germany), one of the most authoritative specialized institutions in Europe, were selected and analyzed; then the commenting on the German law on private law relations of inland shipping and other sources, translated by us into Ukrainian, was completed; in conclusion, the results obtained in Ukraine are compared with the data of German authors.

The study showed that the concept of «inland navigation law» is closely related to the definition of the terms inland navigation and inland waterway. The current legislation of Ukraine and the law do not provide an unambiguous formulation of the concept of inland shipping. The assumption that shipping is called inland because it uses inland waterways only partially captures the point. Inland waterways are actually used mainly by inland water transport, the activity of which is regulated by the law of inland navigation. Sea routes mostly serve maritime navigation, which is regulated by maritime law. However, the division of shipping into sea and inland based on the specified criterion (characteristics of the routes used) does not agree with the norms of domestic law and the conclusions of foreign studies.

Conclusions and prospects for the development. The results of the study allowed to formulate the concept of inland navigation law as a set of mainly private law norms that regulate relations in the field of navigable use of inland waterways. The analysis of the theoretical and normative bases of the concept of inland waterway and indicators of the level of socio-economic development of Ukraine and Germany, which affect the state and development of the concepts and norms of inland navigation law, is carried out. The volume of possible increase of cargo transportation, which can stimulate the development of the main issues of inland navigation law, is shown. It is proposed to apply the advanced German experience and temporary solution of the problem of deficiency of normative acts in the field of inland water transport of Ukraine.

Key words: concept, law, inland shipping, shipowner.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Мошак Г. Г. Поняття права внутрішнього судноплавства та пов'язані з ним питання (за матеріалами Німеччини і України). *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 82–92.

МОШАК ГРИГОРІЙ ГРИГОРОВИЧ

доктор юридичних наук, професор, завідувач навчально-наукової лабораторії правового регулювання судноплавства та захисту вантажів Одеського національного морського університету, Одеського державного інституту внутрішніх справ, Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, професор кафедри цивільного і трудового права Одеського національного морського університету
ORCID 0000-0002-4234-9943

ІВАНОВА ОЛЬГА МИРСАНДІВНА

старший викладач кафедри цивільного і трудового права Одеського національного морського університету

УДК 340.5

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-13

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНІХ ВОДНИХ ШЛЯХІВ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ

Розвиток внутрішнього водного транспорту у Євросоюзі підтримується значними інвестиціями, законодавством та інноваціями. Результати зарубіжних досліджень вказують на необхідність вдосконалення поняття внутрішнього водного шляху у науці та законодавстві, оскільки це важливі складові розвитку водного транспорту. Постановою Кабінету Міністрів України №136 від 09.02.2022р. «Про затвердження переліку внутрішніх морських вод і внутрішніх водних шляхів, віднесених до категорії судноплавних» та постановою Кабінету Міністрів України № 640 від 12.06.1996р. (втратила чинність) українській частині р. Дунай надано статус морського шляху. Відповідно порти на річці Дунай названо не річковими, а морськими. Надання статусу морського шляху на тій чи іншій річці має наслідком віднесення здійснюваних на них перевезень – до морських. На зазначені обсяги відповідно зменшується доля переробки вантажів на внутрішніх водних шляхах і розташованих на них портах. Особи, причетні до перевезень річками, з метою залучення якомога більше замовників, намагаються розширити спектр їх послуг шляхом наданням порту статусу морського. Якщо він спроможний приймати морські судна, не зважаючи на розташування на річці. Зазначене сприяє зменшенню як обсягу перевезень внутрішніми водними шляхами, так і скороченню фінансування їх розвитку та правового забезпечення. Термін внутрішній водний шлях використовувався у працях дореволюційного вченого Казанського П.Є., у роботах сучасників Кулько А.В, Єфіменко А.П, Самойленко Г.В, Самойленко Є. А, однак без його аналізу у контексті права Німеччини.

Метою дослідження є порівняльний аналіз поняття водного шляху та його статусу у праві внутрішнього судноплавства за матеріалами України та Німеччини, вивчення можливостей їх вдосконалення у контексті змін ситуації на внутрішньому водному транспорті. Це дозволило сформулювати висновки щодо поняття і статусу внутрішнього водного шляху та пропозиції щодо його вдосконалення. У Німеччині існують численні джерела - ґрунтовні закони і великі за обсягом коментарі, монографії та написані за матеріалами судових справ наукові статті, що створює підстави для запозичення позитивного досвіду.

Порівняльний розгляд поняття «внутрішній водний шлях» виявив існування відмінностей, котрі мають негативний вплив на показники судноплавства. Вони опосередковано впливають на межі правового регулювання і, як наслідок, на визначення питомої ваги перевезень, здійснюваних окремими видами транспорту. Відмінності не сприяють ні розвитку права, ні судноплавства. Україна є учасником низки багатосторонніх і двосторонніх міжнародних конвенцій, договорів, програм – що створює інформаційну базу та перспективу розробки уніфікованого доктринального та законодавчого визначення поняття та статусу внутрішнього водного шляху.

Ключові слова: судноплавство, внутрішній водний шлях, правове регулювання.

Постановка проблеми. В Україні з 2020 р. законодавство щодо внутрішніх водних шляхів почало суттєво змінюватись. Актуальність дослідження правових проблем, пов'язаних з ними, зростала під впливом російської агресії. Після втрати Україною Криму та його портів у 2014 р. перевезення вантажів і пасажирів внутрішніми водними шляхами (далі – ВВШ) перевершило аналогічні показники перевезень морськими шляхами. Різке зростання ролі ВВШ спостерігається після блокування Росією більшості чорноморських портів України у 2022 р. Дунайський річковий шлях став чи не єдиним до країн Європейського Союзу (далі – ЄС) після вигнання окупантів із острова Зміїний. Важливість судноплавних річкових шляхів підкреслила віце-прем'єр О. Стефанішена. У той же час в країнах ЄС продовжується подальше вдосконалення їх експлуатації за допомогою законодавства, інвестицій та інновацій. Зазначені дії покликані сектор транспорту та портів на внутрішніх водних шляхах зробити до 2030 р. зеленим, розумним транспортом з логістикою без перевантажень.

Вдосконалення правового регулювання внутрішніх водних шляхів, котрі є важливою складовою судноплавства, має важливе теоретичне і практичне значення, зокрема дефініція внутрішнього водного шляху та його правового статусу, відповідність їх приписам ЄС та провідних країнах-учасниць. У Директиві (ЄС) 2017/2397 Європейського Парламенту і Ради від 12.12.2017 р. поняття внутрішній водний шлях визначається не чітко – лише як водний шлях, інший ніж морський, відкритий для плавання плаваючих засобів, зазначених у цій Конвенції [1]. Відсутність однозначності у цьому питанні впливає на віднесення перевезень та переробки вантажів як до тих, що здійснюються у сфері морського транспорту, так і до внутрішнього водного. Дві постанови Кабінету Міністрів України – (нині діюча №136 від 09.02.2022 р. «Про затвердження переліку внутрішніх морських вод і внутрішніх водних шляхів, віднесених до категорії судноплавних» та постанова КМ України № 640 від 12.06.1996р., що втратила чинність) надали українській частині р. Дунай (від м. Рені до м. Вилкове, а також каналу Дунай-Чорне море на баровій частині гирла Новостамбульське) статус морського шляху. Відповідно порти на річці Дунай у містах Рені, Ізмаїл, Кілія, Вилково та Усть-Дунайськ були названі не річковими, а морськими портами. Порт у м. Херсон розташований на р. Дніпро за 95 км від моря також віднесено до морських. Наданням статусу морського шляху річці Дунай чи морського порту на іншій річці має наслідком віднесення здійснюваних на цих шляхах і в портах перевезень та за-/перевантажень – до морських. На зазначені обсяги відповідно зменшується доля переробки вантажів на внутрішніх водних шляхах і розташова-

них на них портах. Подібна практика існує не лише в Україні. Німецький морський порт Гамбург також знаходиться на річці (Ельбі) приблизно за 100 км від Північного моря. Особи, причетні до перевезень річками, з метою залучення якомога більше замовників, намагаються розширити спектр їх послуг шляхом наданням порту статусу морського, якщо він спроможний приймати морські судна, незважаючи на розташування на річці. Зазначене сприяє зменшенню як обсягу перевезень внутрішніми водними шляхами, так і скороченню фінансування їх розвитку та правового забезпечення діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблема статусу внутрішніх водних шляхів розглядалася у матеріалах того часу у працях дореволюційного вченого Казанського П. Є. На сучасному етапі її вивчали Кулько А. В., Єфіменко А. П., Самойленко Г. В., Самойленко Є. А., Кузнецов С. О., Слатвінська В. М. та інші автори. Проте статус внутрішніх водних шляхів в Україні не розглядався у контексті права внутрішнього судноплавства Німеччини. Як і не досліджувалось співвідношення перевезень, здійснюваних річковим і морським транспортом, та наслідки спірного надання річковим шляхам статусу морських.

Мета статті. Порівняльне дослідження поняття та статусу внутрішнього водного шляху за матеріалами України та Німеччини має на меті поглибити розуміння суті проблеми та запропонувати підходи до її розв'язання. Аналіз соціально-економічних та правових змін на внутрішньому водному транспорті дозволяють сформулювати висновки та пропозиції щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Декілька останніх десятиліть перевезення внутрішніми водними шляхами у країнах ЄС стабільно складало приблизно 6 %. У той же час існує відносно велика частка внутрішнього водного транспорту у загальному обсязі вантажних перевезень окремих країн – у Нідерландах (42,7 %), Румунії (28,1 %) або Болгарії (31,8 %); разом із зростаючим використанням водного транспорту в рамках міської логістики деяких із найбільш густонаселених міст ЄС [2] ця обставина свідчать про його великий потенціал. За обсягом на ринку перевезень вантажів внутрішнім водним транспортом у 2018р. Румунія займала 3-є місце в ЄС (поступаючись лише Німеччині і Нідерландам). Румунська частка складає 9% обсягу перевезень ЄС. Одним із координаторів Дунайської стратегії ЄС для Дунайського регіону є також Румунія. Наведені факти та географічна близькість, спільні проблеми дунайського судноплавства зумовлюють необхідність співробітництва у вдосконаленні правового статусу внутрішніх водних шляхів України як із Німеччиною, так із Румунією.

Правовий статус внутрішніх водних шляхів розвивається разом з розвитком транспортних відносин. Мова йде про відносини, що виникають з приводу використання водного судноплавного шляху, інфраструктури та транспортних засобів, а також відносини, що існують у процесі підготовки і регулювання перевезень. Дослідження проблеми статусу внутрішнього судноплавного шляху лише за матеріалами України було б неповним з огляду на те, що наша країна не займає лідерських позицій у зазначеному виді транспорту і, як наслідок, у відповідному праві. Підтвердження сказаному знаходимо у матеріалах про зміни обсягу перевезення річковими шляхами. У низці країн, починаючи з 90-х років минулого століття, обсяги перевезень внутрішнім водним транспортом скорочувались, що в кінцевому підсумку призвело до уповільнення досліджень проблем права і побічно вплинуло на відсутність єдності у питанні про статус внутрішнього водного шляху. Зменшення обсягу перевезень внутрішніми водними шляхами у Німеччині було порівняно незначним та не призвело до їх скорочення. Німеччина зберегла та продовжує ефективно використовувати 7300 км. судноплавних внутрішніх водних шляхів. В Україні експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів загального користування скоротилася з 4910,0 км. у 1980 р. до 1569,4 км. у 2016 р. За офіційними даними у 1990 р. обсяг внутрішніх перевезень річковим транспортом в Україні становив майже 67 млн. т. на рік, у 2019р. цей показник скоротився до 8 млн. т. Війна з Росією також негативно вплине на розвиток транспортного права. Попри сказане величезний потенціал внутрішніх водних шляхів України зберігається [3], що є передумовою для розширення міжнародного правового співробітництва.

В Німеччині існують ґрунтовні закони і великі за обсягом коментарі, монографії та написані на результатах аналізу судових справ наукові статті, що є наслідком бурхливого розвитку внутрішнього судноплавства. У Німеччині відносини внутрішнього судноплавства регулює більше десятка спеціальних законів, найважливішим з яких є закон «Про приватно-правові відносини внутрішнього судноплавства (Binnenschiffahrtsgesetz)» [4], що функціонує понад 100 років - з 1-ого січня 1896 р. Коментар О. Фортіша і О. Щуку до «Закону про внутрішнє судноплавство і рафтинг: пояснювальний текст» – вперше виданий в 1938р., перевидавався в 1953 і 2016 р. р.[5]. У 1999 р. опубліковано 4-е видання «Коментаря до права внутрішнього судноплавства» О. Вортіша і У. Бемм [6]. У 2007 р з'явилося 5-е видання «Коментаря до права внутрішнього судноплавства» Т. Вальдштейна і Ю. Голланда [7]. В Україні нічого подібного не існувало приблизно три десятиліття – від дня набуття незалежності. Спеціальний закон щодо внутрішньо-

го водного транспорту «Про внутрішній водний транспорт» було із запізненням прийнято лише 03.12. 2020 р. У ньому розкрито значення терміну «внутрішній водних шлях» – це поверхневі води крім акваторії морських портів, судноплавних каналів та внутрішніх морських вод. Кабінет Міністрів України у Постанові № 136 від 09.02.2022р. до цих шляхів не відносить ні р. Дунай (крім української частини його берега довжиною 300м біля переправи у селі Орлівка Одеської області), ні судноплавні канали, ні шляхи на внутрішніх морських водах. Вважаємо це відхиленням від суті Європейської угоди про найважливіші внутрішні водні шляхи міжнародного значення та Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982р.

Порівняльний аналіз поняття внутрішній водний шлях у праві Німеччини і України показує існування не достатньо обґрунтованих відмінностей, котрі негативно впливають на право внутрішнього судноплавства. Зазначені дефініції впливають на визначення меж правового регулювання і, як наслідок, на питому вагу перевезень, здійснюваних окремими видами транспорту. Обсяг поняття внутрішнього водного шляху впливає на межу внутрішнього і морського судноплавства і відповідних частин права, а також на набір засобів юридичної техніки.

В окремих джерелах поняття внутрішнього водного шляху включає канали та інші природні або штучні водні шляхи, які використовуються для судноплавства, зрошення сільськогосподарських культур, водопостачання або дренажу. В повітряному і наземному транспорті внутрішні водні шляхи, як і раніше відіграють життєву роль і в багатьох районах мають істотно зростати [10]. Авторитетний німецький енциклопедичний словник Дуден (Duden) під поняттям внутрішнього водного шляху розуміє шлях, що належить до суші і з усіх боків оточений нею, наприклад, річка, канал тощо. У законі ФРН «Про Федеральні водні шляхи» акцент робиться не на розмежуванні внутрішнього водного і морського шляхів, а на належності їх до федеральних чи інших водних шляхів. В статті 1-й дається визначення федеральних внутрішніх водних шляхів як таких, що призначені для загального користування. Перелік внутрішніх водних шляхів містить додаток № 1 до Закону. На відміну від статусу української частини річки Дунай чи Дніпро – річки Ельба, Дунай мають статус внутрішнього водного шляху. Подібним способом (шляхом перерахування) визначаються внутрішні водні шляхи в Австрії. Згідно § 15 Федерального закону Австрії 1997 р. «Про внутрішнє судноплавство-(SchFG)» [9] внутрішніми водними шляхами є річки Дунай (включаючи Віденський Дунайський канал), Марх, Еннс та Траун, – зі всіма їх притоками, бічними каналами, гаванями та розгалу-

женнями (за винятком частин водотоків, перелічених у Додатку 2).

У Постанові № 640 [10] Уряду України (що втратила силу) і діючій Постанові Уряду № 136 від 09.02.2022 р. наводиться перелік шляхів без визначення поняття внутрішнього водного шляху. Однак діюча Постанова на урядовому рівні окреслила межі досліджуваного поняття. Подібним способом розв'язане проблемне питання про внутрішній водний шлях у Румунії. Її Уряд у 2008 р. затвердив невичерпний список внутрішніх водних шляхів [11], передбачивши можливість його зміни у випадку новобудов чи інших подій. У Румунії звужено межі внутрішніх водних шляхів у порівнянні з правом України, що існувало до 2020 р., оскільки не виключені у зазначений перелік морські внутрішні водні шляхи. Українське розуміння ВВШ до прийняття Закону про ВВТ було більше пов'язано з нормами Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р., де наводиться міжнародно визнане поняття внутрішніх вод [12]. Судноплавний шлях, що проходить внутрішніми водами, межі яких визначені Конвенцією, набуває статусу морського внутрішнього водного шляху. Змістовна основа і структура українського урядового переліку внутрішніх водних шляхів, що наводився у Постанові КМ України № 640 (включно з каналами, внутрішніми озерами), опиралася на Конвенцію Організації Об'єднаних Націй з морського права. За такий же обсяг визначення внутрішніх водних шляхів виступають Кузнецов С. О. і Слатвінська В.М., котрі включають до них територіальні води, внутрішні морські води, річки, канали, водосховища та інші водойми, що знадяться в межах державного кордону України. Це внутрішні шляхи річкові та внутрішні шляхи морські [13].

Такої ж позиції дотримуються автори 5-ого видання Коментаря права внутрішнього судноплавства Т. Вальдштейн і Х. Холланд. Вони під внутрішнім водним шляхом розуміють розміщені на внутрішніх водах всі внутрішні водні шляхи, тобто природні струмки, річки, водотоки і ділянки моря, а також штучні водні шляхи і канали. Розвиваючи думку про правову природу внутрішніх водних шляхів, вони слушно звертаються до норм морського права. При цьому науковці стверджують, що у Німеччині запроваджена з 1998 р. однакова загальна відповідальність на водному транспорті. Як у морському праві, так і у праві внутрішнього судноплавства важлива відмінність, що раніше їх розрізняла, – тепер втратила своє значення. Вирішальним фактором є призначення транспортного засобу для використання на внутрішніх водних чи на морських шляхах [14]. Незалежно від того, наскільки тепер збігається в Україні та Німеччині визначення внутрішнього водного шля-

ху, межі внутрішнього і морського судноплавства (чи відрізняється одне від одного переважно технічними деталями) – це питання лише часу і швидкості інтеграції вітчизняного права у правовий простір Євро-союзу.

В Україні зареєстровано 901 (станом на 2018 р.) самохідне і несамохідне судно внутрішнього плавання (незалежно від валової місткості) сумарною валовою місткістю 503 188 реєстрових тон [15], а також 97 суден змішаного плавання (морських самохідних і несамохідних валовий місткістю менше 100 і самохідних і несамохідних суден валовою місткістю менше 100) сумарною валовою місткістю 5261 реєстрових тон. Згідно з нашими розрахунками, здійсненими на основі даних Єдиного державного реєстру судових рішень України, кількість цивільних судових справ, де предметом розгляду було річкове судно, з 2014р. по 2018 р., різко збільшилася – у 10,1 раз (з 52 до 528 справ), у випадку з морським судном – збільшення спостерігалось лише у 2,9 рази – з 180 справ у 2014 р. до 826 у 2018р. Із аналізу випливає випереджаюче збільшення кількості рішень у цивільних справах у сфері внутрішнього судноплавства у порівнянні з морським судноплавством, та менша доля вироків у кримінальних справах. Тенденція зростання кількості судових рішень вимагає посилення уваги законодавців і науковців до поняття внутрішнього водного шляху.

Висновки. Виявлені відмінності у понятті та статусі внутрішніх водних шляхів у Німеччині і в Україні мають причин на існування, однак підлягають нівелюванню шляхом розробки уніфікованого поняття. Україна є учасником низки багатосторонніх і двосторонніх договорів, міжнародних конвенцій, програм, котрі стосуються внутрішнього судноплавства, що відкриває перспективу застосування єдиного підходу і критеріїв для розробки уніфікованого поняття внутрішнього водного шляху. Зокрема, існують перспективи вдосконалити досліджуване поняття та статус ВВШ в рамках співробітництва у Дунайській комісії. Має бути корисною співпраця з питань права внутрішнього водного транспорту та використанням програми євро регіонів «Дністер», «Нижній Дунай», а також в рамках стратегії ЄС для Дунайського регіону (СЕСДР). Програма «Східне партнерство» надає можливості, в тому числі для реалізації спільних правових ініціатив у питаннях економічного співробітництва з ЄС, транспорту і захисту навколишнього середовища.

Розробка спеціального закону про внутрішні водні шляхи має враховувати досвід Німеччини та власні напрацювання, згідно з якими до внутрішніх водних шляхів мають належати (як це було до прийняття закону про ВВТ) певні ділянки моря та судноплавні канали.

ЛІТЕРАТУРА

1. Директива (ЄС) 2017/2397 Європейського Парламенту і Ради від 12 грудня 2017 року про визнання професійних кваліфікацій у внутрішньому судноплаванні та про скасування директив Ради 91/672/ЄЕС та 96/50/ЄС: Міжнародний документ від 12.12.2017 р. № 2017/2397. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-17#Text.
2. Розподіл вантажних перевезень за видами транспорту – внутрішні водні шляхи. 2019. Євростат – пошукові дані. URL: europa.eu.
3. Інформація про водний транспорт України. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html>.
4. BinSchG – Binnenschiffahrtsgesetz. Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz sowie des Bundesamts für Justiz. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/binschprg>.
5. Binnenschiffahrts- und Flößereirecht : Erläuterungswerk / Otto Vortisch; Otto Zschucke. Verlag Berlin : de Gruyter, Erscheinungsdatum: 1938, Umfang/Format XIX, 922 S. URL: <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=showFullRecord¤tResultId=%22Binnenschiffahrts-%22+and+%22und%22+and+%22F1%C3%B6%C3%9Ferei-recht%3A%22+and+%22Erl%C3%A4uterungswerk%22%26any¤tPosition=1>.
6. Binnenschiffahrtsrecht : Kommentar / Vortisch, Otto, Bemm, Wilfrid. - Ausgabe 4., völlig neu bearb. Aufl. / - Verlag Berlin ; New York : de Gruyter, Erscheinungsdatum: 1991.- 819 S. URL: <https://portal.dnb.de/opac.htm?query=Ot-to+Vortisch%2C+Wilfrid+Bemm&method=simpleSearch>.
7. Binnenschiffahrtsrecht : Kommentar / von Thor v. Waldstein ; Hubert Holland. Ausgabe 5., völlig neu bearb. Aufl. ,Verlag Berlin : de Gruyter Recht, Erscheinungsdatum: 2007.- 1104 S. URL: <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=showFullRecord¤tResultId=Thor+and+v.+and+Waldstein%26any¤tPosition=7>.
8. Canals and inland waterways. Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/technology/canal-waterway>.
9. Bundesgesetz über die Binnenschiffahrt (Schiffahrtsgesetz – SchFG) StF: BGBl. I Nr. 62/1997 (NR: GP XX RV 564 AB 618 S. 67. BR: 5400 AB 5420 S.624.). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10012703>.
10. Про затвердження переліку внутрішніх водних шляхів, що належать до категорії судноплавних: Постанова КМУ від 12.06.1996 р. № 640. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-96-%D0%BF#Text>.
11. Hotărâre nr. 665 din 24 iunie 2008 pentru stabilirea nominală și pe porțiuni a căilor navigabile interioare ale României. URL: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/95271>
12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text>.
13. Кузнецов С. О., Слатвінська В. М. Стандарти Європейського Союзу для внутрішніх водних шляхів України: директива № 87/540/ЄЕС (Частина I): юрид. наук. журн. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред. ради), Б. А. Кормич (голов. ред.), І. В. Сафін (заст. голов. ред.), Т. В. Аверочкина (наук. ред., відп. секр.) та ін.; НУ «ОЮА», ГО «МА Святий Миколай». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 2. С. 68–78.
14. Thor v. Waldstein, Hubert Holland. Binnenschiffahrtsrecht: kommentar. Berlin: de Gruyter Recht – 2007-S.9-10. URL: https://books.google.com.ua/books?id=i7ViXwMMwokC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
15. Перістрова книга суден 2018. Register of Ships. Київ, 2019. URL: <http://shipregister.ua>.

REFERENCES

1. Directive (EU) 2017/2397 of the European Parliament and the Council of 2017 December 12 on recognition of professional qualifications in internal navigation and on cancellation. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-17#Text [in Ukrainian].
2. Distribution of freight transportation by modes of transport - internal waterways. 2019. Eurostat – search data [in Ukrainian].
3. Information on water transport of Ukraine. Ministry of Infrastructure of Ukraine. Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html> [in Ukrainian].
4. BinSchG – Binnenschiffahrtsgesetz. Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz sowie des Bundesamts für Justiz. Retrieved from: <http://www.gesetze-im-internet.de/binschprg> [in German].

5. Binnenschiffahrts- und Flößereirecht : Erläuterungswerk / Otto Vortisch, Otto Zschucke (1938). Verlag Berlin : de Gruyter, Erscheinungsdatum, Umfang/Format XIX, 922 S. Retrieved from: <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=showFullRecord¤tResultId=%22Binnenschiffahrts-%22+and+%22und%22+and+%22Fl%C3%B6%C3%9Fereirecht%3A%22+and+%22Erl%C3%A4uterungswerk%22%26any¤tPosition=1> [in German].
6. Binnenschiffahrtsrecht : Kommentar / Vortisch, Otto, Bemm, Wilfrid. Ausgabe 4., völlig neu bearb. Aufl. / Verlag Berlin (1991); New York : de Gruyter, Erscheinungsdatum. 819 S. Retrieved from: <https://portal.dnb.de/opac.htm?query=Otto+Vortisch%2C+Wilfrid+Bemm&method=simpleSearch> [in German].
7. Binnenschiffahrtsrecht : Kommentar / von Thor v. Waldstein ; Hubert Holland. Ausgabe 5., völlig neu bearb. Aufl., Verlag Berlin : de Gruyter Recht, Erscheinungsdatum: 2007. 1104 S. Retrieved from: <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=showFullRecord¤tResultId=Thor+and+v.+and+Waldstein%26any¤tPosition=7> [in German].
8. Canals and inland waterways. Encyclopaedia Britannica. Retrieved from: <https://www.britannica.com/technology/canal-waterway> [in English].
9. Bundesgesetz über die Binnenschiffahrt (Schiffahrtsgesetz – SchFG) StF: BGBl. I Nr. 62/1997 (NR: GP XX RV 564 AB 618 S. 67. BR: 5400 AB 5420 S.624.). Retrieved from: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10012703> [in German].
10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Approval of the List of Inland Waterways Belonging to the Navigable Category, No. 640 (1996, June 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-96-%D0%BF> [in Ukrainian]
11. Hotărâre nr. 665 din 24 iunie 2008 pentru stabilirea nominală și pe porțiuni a căilor navigabile interioare ale României. Retrieved from: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/95271> [in Romanian].
12. Convention of the United Nations of the Sea of Law in 1982 and Agreement on Implementation. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 [in Ukrainian].
13. Kuznetsov, S. O. & Slatvinska, V. M. (2018). Standards of the European Union for Internal Water Ways of Ukraine: Directive No. 87/540/EEC (Part I): Jur. Sciences. Journal. S. V. Kivalov, B. A. Kormych, I. V. Safin, T. V. Averochkina et al. (Eds.). NU «OİuA», HO «MA Sviatyi Mykolai». Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2, 68–78 [in Ukrainian].
14. Thor v. Waldstein, Hubert Holland. Binnenschiffahrtsrecht: kommentar. Berlin: de Gruyter Recht – 2007-S.9-10. Retrieved from: https://books.google.com.ua/books?id=i7ViXwMMwokC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [in German].
15. Rehistrova knyha suden 2018. Registr of Ships. Kyiv, 2019. URL: <http://shipregister.ua> [in Ukrainian].

MOSHAK GRIGORII

Doctor of Law (2nd PhD), Professor, Head of the educational and scientific laboratory of legal regulation of shipping and cargo protection, Professor at the Civil and Labor Law Department of the Odessa National Maritime University

IVANOVA OLGA

Senior Lecturer at the Department at the Civil and Labor Law Department of the Odessa National Maritime University

LEGAL STATUS OF INLAND WATERWAYS IN UKRAINE AND GERMANY

Problem setting. The development of inland water transport in the European Union is supported by significant investments, legislation and innovations. The results of foreign studies indicate the need to improve the concept of inland waterway in science and legislation, as these are important components of water transport development. By the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 136 dated 09.02.2022. «On Approval of the List of Inland Sea Waters and Inland Waterways Categorized as Navigable» and Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 640 of 12.06.1996 (no longer in force), the Ukrainian part of the Danube River was granted the status of a sea lane. Accordingly, the ports on the Danube River are called not river ports, but sea ports. The granting of the status of a sea lane on a particular river results in the attribution of transportation carried out on them to sea transportation. The share of cargo processing on

inland waterways and ports located on them decreases accordingly. Persons involved in river transportation, in order to attract as many customers as possible, are trying to expand the range of their services by granting the port the status of a sea port. If it is able to accept sea vessels, despite the location on the river. This contributes to the reduction of both the volume of traffic on inland waterways and the reduction of funding for their development and legal support.

Analysis of recent researches and publications. The term inland waterway was used in the works of the pre-revolutionary scientist Kazansky P.E., in the works of contemporaries Kulko A.V., Efimenko A.P., Samoilenko G.V., Samoilenko E.A., but without its analysis in the context of German law.

Target of the research is a comparative analysis of the concept of waterway and its status in the law of inland navigation based on the materials of Ukraine and Germany, studying the possibilities of their improvement in the context of changes in the situation on inland water transport.

Article's main body. The legal status of inland waterways develops along with the development of transport relations. We are talking about relations that arise in connection with the use of waterways, infrastructure and means of transport, as well as relations that exist in the process of preparation and regulation of transportation. The study of the problem of the status of the inland shipping route based only on the materials of Ukraine would be incomplete given the fact that our country does not occupy a leadership position in the specified mode of transport and, as a result, in the relevant law.

In Germany, there are thorough laws and extensive commentaries, monographs and scientific articles based on the results of the analysis of court cases, which are a consequence of the rapid development of inland shipping. In Germany, inland shipping relations are regulated by more than a dozen special laws, the most important of which is the law «On Private Law Relations of Inland Shipping (Binnenschiffahrtsgesetz)», which has been in operation for over 100 years – since January 1, 1896.

Conclusions and prospects for the development. This allowed to formulate conclusions on the concept and status of inland waterway and proposals for its improvement. There are numerous sources in Germany – thorough laws and extensive commentaries, monographs and scientific articles written on the basis of court cases, which creates grounds for borrowing positive experience.

Comparative consideration of the concept of «inland waterway» has revealed the existence of differences that have a negative impact on navigation. They indirectly affect the limits of legal regulation and, as a result, the determination of the share of traffic carried out by certain modes of transport. Differences do not contribute to the development of law or shipping. Ukraine is a party to a number of multilateral and bilateral international conventions, treaties, programs - which creates an information base and the prospect of developing a unified doctrinal and legislative definition of the

Key words: navigation, inland waterway, law regulation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Мошак Г. Г., Іванова О. М. Правове регулювання внутрішніх водних шляхів в Україні та Німеччині. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 93–99.

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

ГОЛУБ МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
правоохоронної діяльності та поліціїсти факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 351.743

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-14

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

У статті розглянуті питання щодо необхідності використання досвіду роботи правоохоронних органів країн Європейського Союзу та США відповідними інституціями системи Міністерства внутрішніх справ України. Акцентовано увагу на тому, що за умов дії правового режиму воєнного стану правоохоронні структури України виконують завдання, пов'язані з відбиттям збройного нападу РФ, а також забезпеченням недоторканості кордонів держави, підтриманням належного стану публічного порядку і безпеки, виявленням проявів колабораціонізму на підконтрольних територіях.

В умовах дії на території України правового режиму воєнного стану від правоохоронних органів системи МВС України повинна бути максимально ефективна робота як результат використання всіх можливостей і напрацювань і, в тому числі, використання досвіду роботи правоохоронних органів країн-партнерів. Саме це питання є предметом цього дослідження.

У статті проаналізовано досвід організації роботи правоохоронних органів у США та країнах Європи. Розглянуто методи вирішення проблемних питань щодо охорони публічного порядку, забезпечення безпеки населення у разі надзвичайних ситуацій та техногенних катастроф, протидії нелегальній міграції, охорони державного кордону, які використовуються у країнах-партнерах. Розглянуто засоби взаємодії поліції з місцевими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями та населенням.

Запропоновано заходи підвищення ефективності функціонування Національної поліції, а також інших правоохоронних органів системи МВС України, використовуючи міжнародний досвід роботи правоохоронних структур країн Європи та США. Такими заходами, зокрема, можуть бути створення та відродження в Україні підрозділів муніципальної поліції, з урахуванням досвіду попередньої роботи таких підрозділів. Розглянуто принципи функціонування підрозділів муніципальної поліції в Німеччині, Франції, Великобританії, країнах Балтії, інших Європейських державах.

Підкреслено необхідність впровадження позитивного досвіду роботи правоохоронних органів країн-партнерів України.

Ключові слова: воєнний стан, досвід країн-партнерів, конституційні права і свободи, публічний порядок і безпека, зарубіжні правоохоронні органи, міжнародна взаємодія, співпраця.

Постановка проблеми. На сьогодні Україна перебуває у стані війни. На території окремих регіонів тривають активні бойові дії. Правоохоронні органи, підпорядковані МВС займають одну з визначальних позицій у протидії агресивним проявам російської федерації. На правоохоронні структури покладається подвійне навантаження, а саме: виконання завдань, пов'язаних з відбиттям збройного нападу РФ, а також забезпечення недоторканості кордонів держави, під-

тримання належного стану публічного порядку і безпеки, виявлення проявів колабораціонізму на підконтрольних територіях. Як зазначив голова Національної поліції України Ігор Клименко за 9 місяців 2022 року поліцейські опрацювали понад шість мільйонів звернень від громадян, слідчі Нацполіції розпочали майже 45,6 тисяч кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їхніми пособниками [1].

В умовах дії на території України правового режиму воєнного стану правоохоронні органи системи МВС України ефективно виконують завдання у всіх напрямках службової діяльності. Мова йде про максимальне використання всіх можливостей і напрацювань, і, в тому числі, використання досвіду роботи правоохоронних органів країн-партнерів. З огляду на це виникає нагальна необхідність впровадження позитивного досвіду роботи правоохоронних органів США та країн Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо використання досвіду діяльності поліції країн Європи, США, Японії у сфері забезпечення безпеки та охорони публічного порядку як на загальнодержавному, регіональному і локальному рівні досліджували вітчизняні та іноземні науковці, а саме: О.М. Бандурка, О.І. Безпалова, О.В. Джафарова, А.М. Довгополов, В.О. Заросило, Н.В. Камінська, В.Л. Костюк, С.П. Мельник, О.С. Проневич, Ю.І. Римаренко, В.О. Січкара, Е. Томпсон, В.Л. Фільштейн, О.С. Юнін, О.Н. Ярмиш. У публікаціях цих науковців обґрунтована необхідність врахування при запровадженні нових форм та методів роботи правоохоронних органів системи МВС України досвіду діяльності правоохоронної системи зарубіжних країн.

Мета статті – дослідити та проаналізувати дії Національної поліції, а також інших правоохоронних органів системи МВС України, які направлені на використання міжнародного досвіду у процесі підвищення ефективності роботи цих державних інститутів. Вивчити досвід правоохоронних органів країн ЄС та інших зарубіжних країн щодо заходів, направлених на забезпечення належного стану забезпечення публічної безпеки та охорони публічного порядку.

Завдання дослідження: використовуючи міжнародний досвід надати пропозиції щодо удосконалення основних напрямів діяльності правоохоронних органів системи МВС України.

У дослідженні розглянуто пропозиції підвищення ефективності функціонування Національної поліції, а також інших правоохоронних органів системи МВС України, використовуючи міжнародний досвід роботи правоохоронних структур країн Європи та США. У тому числі розглянуто взаємодію поліції з місцевими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями та населенням.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів від 22.10.2014 року № 1118-р щодо питання реформування органів внутрішніх справ України: «Європейська інтеграція України передбачає забезпечення ефективного функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав і свобод людини і громадянина, їх ефективний захист. У зв'язку з цим

одним з ключових завдань є перетворення МВС на цивільний орган європейського зразка» [2]. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878, якою затверджено Положення «Про Міністерство внутрішніх справ України», зазначається, що МВС, відповідно до покладених на нього завдань: «забезпечує міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проєктів та укладенні міжнародних договорів України з питань, що належать до його компетенції, забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, виконання укладених міжнародних договорів України» [3]. Також прийняті та продовжують діяти національні та міжнародні правові документи, які забезпечують регулювання відносин правоохоронних органів системи МВС України на міжнародному рівні у напрямках: направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції; проходження служби у складі міжнародних організацій з підтримання миру; направлення офіцерів зв'язку до Європейського поліцейського офісу та ін.

Відповідно до вищезгаданих нормативних документів, підготовлених науковцями за участю практичних працівників органів внутрішніх справ, а також враховуючи особливості, пов'язані з правовим режимом воєнного стану в Україні, реформування системи органів МВС має бути спрямоване на вдосконалення та оптимізацію її структури, організацію діяльності з метою протидії злочинності, корупції, своєчасного виявлення проявів колабораціонізму та запобігання загрозам зовнішній та внутрішній безпеці України, підвищення рівня захисту прав і свобод громадян, профілактику правопорушень, а метою всього цього процесу є поетапне остаточне перетворення системи МВС України на правоохоронне відомство європейського зразка. Зважаючи на вказане, якісне функціонування сучасної правоохоронної системи незалежної України вимагає від керівництва правоохоронних органів вивчення та впровадження позитивного досвіду діяльності правоохоронних органів країн ЄС, Японії та США.

Особливостями реформування органів системи МВС, їх перетворення на правоохоронні інститути європейського напрямку є:

- удосконалення та оптимізація їх структури;
- організація діяльності органів і підрозділів по профілактиці і протидії злочинності і корупції;
- підвищення рівня прав і свобод громадян.

Виходячи з цього, обов'язковою вимогою до керівників Центральних органів виконавчої влади, які входять до системи МВС є вивчення та впровадження позитивного досвіду діяльності європейських правоохоронних органів, позитивного досвіду інших країн.

Сучасні європейські дослідники вважають, що першочерговими завданнями державних правоохоронних інститутів є:

- зміцнення взаємодії галузевих служб і підрозділів правоохоронних структур між собою, а також з населенням;
- впровадження стандартів «соціальної відповідальності»;
- подальша спеціалізація персоналу по боротьбі з конкретними видами правопорушень;
- підвищення якості професійної підготовки особового складу;
- оптимізація системи інформаційного забезпечення;
- впровадження в роботу новітніх технічних засобів [4].

Заслугує уваги досвід організації роботи правоохоронних органів у таких країнах, як Німеччина, Франція, Великобританія, країни Балтійського регіону та інших державах ЄС. Мова йде про визначення та використання в Україні ефективних методів вирішення важливих питань щодо охорони публічного порядку, забезпечення безпеки населення у разі надзвичайних ситуацій та техногенних катастроф, протидії нелегальній міграції, охорони державного кордону, які використовуються у США, Японії та Європейських країнах. На прикладі Франції маємо можливість відзначити особливості побудови правоохоронної системи цієї країни. Охорону громадського порядку на регіональному рівні у Франції здійснюють підрозділи жандармерії, національної та муніципальної поліції. Французька жандармерія – сили поліції, які знаходяться в підпорядкуванні Міністерства оборони [5]. Жандармерія виконує функції поліції в сільській місцевості та невеликих містах з населенням, як правило, не більше 20 тис. чоловік (що, відповідно, становить 50 % жителів і 90 % території Франції).

Роль Національної поліції Франції полягає в забезпеченні дотримання законності в широкому розумінні цього слова і запобігання злочинності. У зв'язку з цим національна поліція Франції здійснює охорону громадського порядку на вулицях та дорогах; під наглядом судових органів проводить слідчу й розшукову роботу; виконує функції судової поліції [6].

До компетенції муніципальної поліції Франції входять всі питання, які стосуються боротьби зі злочинністю та підтримання громадського порядку. Під час виконання покладених на неї повноважень муніципальна поліція перебуває під керівництвом влади місцевого самоврядування (мера міста). Саме на муніципальну поліцію покладається обов'язок щодо:

- забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, в тому числі під час проведення масових заходів;

- правильного застосування нормативних актів на відповідній території;

- контролю і регулювання, за необхідності, дорожнього руху;

- припинення порушень правил дорожнього руху;

- фіксації протиправних дій та повідомлення про злочини;

- припинення протиправних дій та передачі матеріалів і затриманих осіб до підрозділів національної поліції;

- надання допомоги населенню у разі виникнення аварій, катастроф, стихійних лих;

- здійснення контролю за дотриманням правил благоустрою на території міста, селища, правил паркування, правил тримання домашніх тварин, а також санітарних вимог щодо безпечного рівня шуму.

З урахуванням вищевикладеного є підстави стверджувати, що французька модель охорони громадського порядку на регіональному рівні має деякі особливості, які полягають у більшій орієнтації підрозділів національної жандармерії на вирішення регіональних проблем. Також слід відзначити вагомий роль сил муніципальної поліції, яка є підконтрольною та підзвітною владі місцевого самоврядування у питаннях охорони громадського порядку на території міст, селищ тощо.

Слід звернути увагу на специфіку діяльності підрозділів муніципальної поліції деяких країн балтійського регіону, де все більше охорону громадського порядку на регіональному рівні стали довіряти саме муніципальній поліції. Так, муніципальна поліція міста Таллінн бере участь у здійсненні охорони громадського порядку на території міста та контролює виконання положень місцевих нормативно-правових актів [7]. Зокрема, до її завдань належать: охорона власності міста; перевірка проїзних квитків у міському громадському транспорті; здійснення провадження з порушень правил паркування автомобілів; здійснення контролю за утриманням домашніх кішок і собак; здійснення контролю за діяльністю таксі на муніципальній території; тимчасове регулювання руху транспорту в разі порушення руху на дорогах.

Муніципальна поліція (або поліція самоврядування) працює і в місті Рига. У 1995 році муніципальні поліцейські служби районів міста були об'єднані в єдину муніципальну поліцейську службу міста. Поліція Ризького самоврядування має складну і комплексну структуру, що складається з штаб-квартири, шести районних відділів і чотирьох спеціалізованих відділів по наданню послуг. Поліція Ризького самоврядування є підрозділом Ризької думи, проте її діяльність регулюється Законом «Про поліцію» Латвійської Республіки [8] та Положенням про Ризьку муніципальну поліцію від 1 червня 2003 р.

№ 75 [9]. Основними напрямками діяльності муніципальної поліції міста Риги є:

- контроль за виконанням затверджених Ризькою думою обов'язкових правил, постанов і покарання за їх недотримання;
- обслуговування викликів у цілодобовому режимі;
- розгляд заяв, пропозицій та скарг фізичних і юридичних осіб;
- розподіл викликів, отриманих за телефоном «гарячої лінії», між державною та муніципальною поліцією для оперативного реагування на порушення громадського порядку;
- патрулювання в найбільш важливих публічних місцях Риги;
- забезпечення громадського порядку під час пікетів, мітингів, комерційних та спортивних заходів;
- доставка до медичних установ або до місця проживання осіб, які втратили здатність пересуватися самостійно під впливом алкоголю або наркотичних речовин;
- примусова доставка осіб за рішенням суду або прокуратури;
- доставка визнаних недієздатними осіб до психіатра, якщо зазначені особи представляють загрозу для власного здоров'я та життя оточуючих;
- забезпечення безпеки жителів міста в разі аварій, катастроф, стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій, обстеження небезпечних об'єктів, складання планів евакуації, розселення осіб, які постраждали від нещасних випадків, та надання їм першої соціальної допомоги тощо.

У структурі муніципальної поліції Риги діють департамент охорони громадського порядку (патрулювання); адміністративний департамент (профілактика, провадження в справах про адміністративні правопорушення); департамент контролю та безпеки (обробка екстрених викликів, контроль за системою відеоспостереження); секція цивільної оборони та спасіння на воді; секція профілактики правопорушень серед неповнолітніх; секція туризму, яка відповідає за зв'язок із туристичними компаніями, допомогу іноземним туристам; управління дорожньої поліції [10].

Отже, можна дійти висновку, що в країнах Балтії муніципальна поліція виступає важливим елементом правоохоронної системи, на неї покладені широкі повноваження в галузі охорони громадського порядку на місцевому рівні, проте вона все ж таки доповнює функції державної поліції, а її працівники входять до основного штату поліцейських сил.

Зважаючи на вищевикладене, а також враховуючи, що Україна вже володіє подібним досвідом (підрозділи муніципальної міліції були створені і функціонували достатньо ефективно у Харкові, Луцьку,

Тернополі), доцільною виглядає пропозиція щодо відродження в Україні підрозділів муніципальної (місцевої) поліції, яка має сприяти регіональним підрозділам поліції у вирішенні завдань щодо охорони публічного порядку та боротьби з правопорушеннями не тільки в умовах воєнного стану, а й у мирний час. Такі підрозділи, за прикладом закордонних країн, можуть контролювати дотримання правил благоустрою, паркування, правил тримання домашніх тварин тощо. Зрозуміло, що контроль за такими підрозділами має здійснювати регіональне управління Національної поліції України, на яке повинно покладатися здійснення навчання працівників муніципальної (місцевої) поліції та підвищення їх кваліфікації, організація спільних правоохоронних заходів тощо.

Не має жодних сумнівів з приводу нагальної необхідності використання можливостей міжнародної взаємодії відповідних владних правоохоронних структур нашої держави та Європейських країн-партнерів щодо забезпечення в Україні належного стану публічного порядку і безпеки. Це є обов'язковою умовою не тільки для недопущення зростання злочинності, а й для подальшого економічного розвитку держави, підвищення добробуту населення, реального здійснення людиною своїх конституційних прав і свобод.

Керівництво МВС постійно приділяє велику увагу таким видам міжнародного співробітництва правоохоронних органів України, як:

- 1) міжнародна взаємодія у сфері протидії (боротьби) міжнародній (транснаціональній) злочинності;
- 2) міжнародне співробітництво під час кримінального провадження;
- 3) міжнародне наукове співробітництво;
- 4) міжнародне співробітництво з питань підготовки кадрів для правоохоронних органів, перепідготовки, підвищення кваліфікації, участі у міжнародних місіях.

Одним з характерних прикладів такого співробітництва є поглиблення співпраці МВС та Управління з наркотиків і злочинності ООН. Цей приклад є більш вагомий у зв'язку з тим, що підтримка ООН здійснюється саме в умовах протистояння військовій агресії. Зазначена співпраця є ефективною, триває з 2010 року і охоплює низку напрямів, таких як: взаємодія з Департаментом боротьби з наркозлочинністю Нацполіції, Експертною службою МВС, Держприкордонслужбою, Національною гвардією. Під час останньої зустрічі керівництва МВС і УНЗ ООН 18 листопада 2021 р. детально обговорювалося питання «про започаткування безпосереднього співробітництва УНЗ ООН з Національною гвардією України щодо залучення міжнародної технічної та гума-

нітарної допомоги для розвитку та зміцнення спроможностей із захисту цивільного населення, забезпечення громадської безпеки і порядку, відновлення стабільності та добробуту, зокрема на деокупованих територіях» [11].

Також значним кроком у справі зміцнення міжнародних зв'язків МВС України та керівництва правоохоронних органів країн-партнерів є підписання у серпні цього року листа про співпрацю між очільниками Національної поліції України та поліцейських відомств Литви, Латвії та Естонії. Зміст документу полягає у «обміні досвідом та передовими методами роботи у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності тощо» [12].

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можемо зазначити, що ефективне функціонування правоохоронної системи незалежної України вимагає від керівництва МВС впровадження позитивного досвіду роботи правоохоронних органів США, Європейських країн. І, як приклад такого досвіду, зокрема у сфері захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, охорони публічного порядку і безпеки, в умовах воєнного стану, на наш погляд, необхідно:

– у рамках здійснення співпраці слідчих підрозділів Національної поліції і країн-партнерів у проведенні розслідування воєнних злочинів розглянути питання щодо формування спільних слідчих груп для збирання доказів щодо порушення військовими рф прав людини, порушення законів та звичаїв війни, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України;

– Державній міграційній службі України з метою подальшого використання вивчити досвід практик міграційних служб країн-партнерів щодо надання умов для перебування і проживання українських біженців в цих країнах;

– Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України з метою подальшого використання вивчити досвід відповідних підрозділів поліції країн-партнерів, що стосується протидії організованих злочинності, а також захисту громадян України, які перебувають на території зарубіжних країн;

– розробити на законодавчому рівні пропозиції, які передбачають більш жорсткішу відповідальність учасників і, в першу чергу, організаторів масових заходів за порушення передбаченого законом порядку їх проведення, і в тому числі кримінальну відповідальність (приклади країн ЄС);

– розглянути питання, щодо створення та відродження в Україні підрозділів муніципальної поліції, принаймні в обласних центрах, використовуючи досвід попередньої роботи таких підрозділів і досвід теперішнього функціонування таких підрозділів в Німеччині, Франції, Великобританії, країнах Балтії, інших Європейських державах, розглянути питання щодо розширення їх повноважень і, в тому числі, передбачити їх участь в забезпеченні масових заходів;

– більш активніше залучати технічні засоби для документування ходу масових заходів і, в першу чергу, фіксацію дій організаторів, найбільш активних учасників, а також осіб, які порушують встановлений законом порядок проведення таких заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. За 9 місяців поліцейські опрацювали понад шість мільйонів звернень від громадян, – Ігор Клименко. Урядовий портал. 24 листопада 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-9-misyaciv-policejski-opracyuvali-ponad-shist-miljoniv-zvernen-vid-gromadyan-igor-klimenko>.
2. Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1118-2014-p>.
3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. №878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015>.
4. Thompson E. Effective Police Communication. (2018, June 26). URL: http://www.ehow.com/facts_7443346_effective-police-communication.html.
5. Maintien de l'ordre: офіційний сайт Національної жандармерії Франції. URL: <http://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/fre/Sites/Gendarmerie/Presentation/securite/MO>.
6. Поліція Франції: Policing OnLine Information System. URL: http://polis.osce.org/countries/details?item_id=24.
7. Tallinna Munitsipaalpolitsei Amet: офіційний сайт Департаменту муніципальної поліції міста Таллінн URL: <http://tallinn.munitsipaalpolitsei.ee>.
8. О полиции: закон Латвійської Республіки : від 04.06.1991. URL: <http://www.alex-lawyer.lv/zp111.htm>.
9. Rīgas pašvaldības policijas nolikums : офіційний сайт муніципалітету міста Рига. URL: <http://www.riga.lv/ru/Systems/Edc/Document.aspx?documentGUID=27eed42b-bddf-40f5-8181-906715f8a31d>.
10. Rīgas Pašvaldības policija : офіційний сайт муніципальної поліції міста Рига URL: <http://rpp.riga.lv/>.

11. МВС та Управління з наркотиків і злочинності ООН планують поглиблення співпраці. Урядовий портал. 18 листопада 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mvs-ta-upravlinnya-z-narkotikiv-i-zlochinnosti-onn-planuyut-pogliblennya-spivpraci>.
12. Керівники поліції України, Литви, Латвії та Естонії підписали лист про співпрацю. Урядовий портал. 23 серпня 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kerivnyky-politsii-ukrainy-lytvy-latvii-ta-estonii-pidpysaly-lyst-pro-spivpratsiu>.

REFERENCES

1. In 9 months, the police processed more than six million appeals from citizens, - Ihor Klymenko. Government portal (2022, November 24). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-9-misyaciv-policejski-opracyuvali-ponad-shist-miljoniv-zvernenn-vid-gromadyan-igor-klimenko> [in Ukrainian].
2. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Concept of priority measures for reforming the system of the Ministry of Internal Affairs, No. 1118-r (2014, October 22). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1118-2014-p> [in Ukrainian].
3. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, No. 878 (2015, October 28). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015> [in Ukrainian].
4. Thompson, E. (2018). Effective Police Communication. Retrieved from: http://www.ehow.com/facts_7443346_effective-police-communication.html [in English].
5. Maintien de l'ordre: official site of the National Gendarmerie of France. Retrieved from: <http://www.gendarmerie.interieur.gouv.fr/fr/Sites/Gendarmerie/Presentation/securite/MO> [in French].
6. Police of France: Policing OnLine Information System. Retrieved from: http://polis.osce.org/countries/details?item_id=24 [in English].
7. Tallinna Munitsipaalpolitsei Amet : Official website of the Tallinn Municipal Police Department. Retrieved from: <http://tallinn.munitsipaalpolitsei.ee> [in Estonian].
8. About the police: the law of the Republic of Latvia: dated 04.06.1991. Retrieved from: <http://www.alex-lawyer.lv/zp111.htm> [in Latvian].
9. Rīgas pašvaldības policijas nolikums: the official website of the municipality of Riga. Retrieved from: <http://www.riga.lv/ru/Systems/Edc/Document.aspx?documentGUID=27eed42b-bddf-40f5-8181-906715f8a31d> [in Latvian].
10. Rīgas Pašvaldības policija: the official website of the municipal police of the city of Riga Retrieved from: <http://rpp.riga.lv/> [in Latvian].
11. The Ministry of Internal Affairs and the UN Office on Drugs and Crime plan to deepen cooperation. Government portal. (2022, November 18). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/mvs-ta-upravlinnya-z-narkotikiv-i-zlochinnosti-onn-planuyut-pogliblennya-spivpraci> [in Ukrainian].
12. The heads of the police of Ukraine, Lithuania, Latvia and Estonia signed a letter of cooperation. Government portal. (2022, August 23). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/kerivnyky-politsii-ukrainy-lytvy-latvii-ta-estonii-pidpysaly-lyst-pro-spivpratsiu> [in Ukrainian].

GOLUB MYKOLA

PhD in Law, Associate Professor at the Department of Law-Enforcement Activity and Policeistics of the faculty № 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

SOME DIRECTIONS OF USE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE BY LAW ENFORCEMENT BODIES OF THE MIA SYSTEM OF UKRAINE

Problem setting. Today, Ukraine is in a state of war. Active hostilities continue in some regions. Law enforcement agencies subordinate to the Ministry of Internal Affairs occupy one of the decisive positions in countering the aggressive manifestations of the Russian Federation. Law enforcement structures have a double burden, namely: performing tasks related to repelling an armed attack of the Russian Federation, as well as ensuring the inviolability of state borders, maintaining a proper state of public order and security, and detecting manifestations of collaborationism in controlled territories.

Under the conditions of the legal regime of martial law on the territory of Ukraine, law enforcement agencies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine effectively perform tasks in all areas of official activity. We are talking about the maximum use of all opportunities and developments, including the use of the experience of law enforcement agencies of partner countries. In view of this, there is an urgent need to implement the positive experience of the law enforcement agencies of the USA and European countries.

Analysis of recent researches and publications. Questions regarding the use of the experience of the police of Europe, the United States, and Japan in the field of security and public order protection at the national, regional, and local levels were investigated by domestic and foreign scientists, namely: O.M. Bandurka, O.I. Bezpalova, O.V. Jafarova, A.M. Dovgoplov, V.O. Zarosylo, N.V. Kaminska, V.L. Kostyuk, S.P. Melnyk, O.S. Pronevich, Yu.I. Rymarenko, V.O. Sichkar, E. Thompson, V.L. Filstein, O.S. Yunin, O.N. Yarmysh. In these publications of scientists, the need to take into account the experience of the law enforcement system of foreign countries when introducing new forms and methods of work of law enforcement bodies of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is substantiated.

Target of the research is to investigate and analyze the actions of the National Police, as well as other law enforcement agencies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which are aimed at using international experience in the process of increasing the efficiency of the work of these state institutions. Study the experience of law enforcement agencies of EU countries and other foreign countries regarding measures aimed at ensuring the proper state of public safety and public order protection.

Article's main body. The article analyzes proposals for improving the effectiveness of the National Police, as well as other law enforcement agencies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, using the international experience of law enforcement structures in Europe and the United States. Including the interaction of the police with local bodies of executive power, local self-government, public organizations and the population.

Conclusions and prospects for the development. We can note that the effective functioning of the law enforcement system of independent Ukraine requires the leadership of the Ministry of Internal Affairs to implement the positive experience of the law enforcement agencies of the USA and European countries. as an example of such experience, in particular in the field of protection of human rights and freedoms, combating crime, protection of public order and security, in conditions of martial law, in our opinion, it is necessary, in particular, to develop proposals at the legislative level that provide for stricter responsibility of the participants and, in the first place in turn, the organizers of mass events for violating the order of their holding provided by law, including criminal liability (examples of EU countries).

Key words: martial law, experience of partner countries, constitutional rights and freedoms, public order and security, foreign law enforcement agencies, international interaction, cooperation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Голуб М. В. Деякі напрями використання міжнародного досвіду правоохоронними органами системи МВС України. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 100–106.

УДК 347.73

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-15

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ПОДАТКОВОЇ АМНІСТІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто правове регулювання такого інституту, як податкова амністія, в різних країнах світу. Підкреслено, що в кожній державі впровадження такого інституту має свої особливості закріплення та реалізації. При цьому такі особливості зумовлені різними чинниками, приміром, такими як: територіальний та бюджетний устрій держави, модель податкової системи, модель взаємовідносин між уповноваженими та зобов'язаними учасниками податкових відносин та ін. На підставі аналізу правових механізмів податкової амністії в таких країнах, як Туреччина, Німеччина, Люксембург, Італія наголошено на тому, що їх позитивний досвід має вагоме значення для України. Такий підхід обумовлено тим, що майже усі розглянуті країни вже є діючими членами ЄС або ж прагнуть до вступу до такого Союзу. Підкреслено, що їх законодавчі акти спрямовані на економічно-вигідну та адекватну співпрацю між державою та платником податків. Тенденція закріплення досліджуваного інституту на державному рівні є впевненим кроком до детінізації економіки, як для малого, так і великого бізнесу.

Розглянуто деякі особливості регламентації податкової амністії в Україні. Зокрема, йдеться про такий вид податкової амністії, як одноразове (спеціальне) добровільне декларування активів фізичних осіб. Наголошено на тому, що вказане декларування характеризується наявністю власного правового механізму. При цьому такий механізм не є тотожним із механізмами податкової амністії в зарубіжних країнах. Підкреслено, що у національному податковому законодавстві України уперше було впроваджено механізм альтернативних ставок збору за одноразове (спеціальне) добровільне декларування активів фізичних осіб. Зазначимо, що така альтернативність нерозривно пов'язана із процедурою розстрочення, яка суттєво відрізняється від традиційного механізму розстрочення податкового боргу платників податків.

Ключові слова: оподаткування, правове регулювання, податкова амністія, одноразове (спеціальне) добровільне декларування, декларування активів фізичних осіб, правовий механізм декларування, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. За результатами дослідження Міністерства економіки України рівень тіньової економіки України держави за період з січня по березень 2021 року становив 30% від обсягу офіційного внутрішнього валового продукту. На наше переконання, такий показник є доволі значним й вказує на низку аспектів, зокрема, на ту податкову модель, яка функціонує у відповідній державі. Так, йдеться про модель податкової системи, обрані законодавчі підходи до регламентації адміністрування податків і зборів, процедури податкового контролю, відповідальності за порушення податкового законодавства та ін. З огляду на наведені дані Міністерства економіки України, можна зробити попередній висновок про те, що існуюча податкова модель в Україні, не стимулює прозоро вести бізнес, а навпаки виступає надмірним податковим тягарем для суб'єктів податкових правовідносин.

Як наслідок, ми маємо велику кількість механізмів та відповідно, випадків ухилення від сплати податків. Це, в свою чергу, спричиняє негативні наслідки для держави у вигляді: (а) недобросовісної поведінки платників податків та порушення податково-правових норм; (б) недоотримання коштів до бюджетів різних рівнів бюджетної системи України; (в) активного зростання тіньової економіки. Фактично, така економічна ситуація стала однією з причин прийняття Закону України № 1539-ІХ від 15 червня 2021 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету» [1]. На підставі аналізу позначеного нормативно-правового акта кон-

статуємо, що в Україні запроваджено податкову амністію у вигляді одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб, завданнями якого є: забезпечення повернення коштів до державного бюджету та надання змоги населенню сплатити несплачені раніше податки.

Підкреслимо, що в Україні вже впроваджувалася податкова амністія, водночас законодавцем було обрано зовсім інший підхід до її регламентації. Зокрема, йдеться про впровадження податкової амністії у формі податкового компромісу у 2014 році Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу» [2]. Зазначимо, що національне податкове законодавство не містить офіційного визначення податкової амністії, у той же час існує її доктринальне визначення. Зазвичай під цим терміном розуміють легалізацію (узаконення) коштів, які є власністю громадян, щодо яких свого часу ними не були сплачені податки або існували законодавчі порушення. Імплементация законодавства у цій сфері характерна для держав із високим рівнем тіньової економіки або для тих, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податкова амністія, перспективи її проведення, досвід зарубіжних країн були предметом дослідження таких науковців, як І. Беззуб, А. Глазова, О. Дмитрик, О. Макух, І. Приходько, О. Сльозко та інших.

Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу впровадження податкової амністії в Україні та за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Легалізація нео-податкованих доходів є одним з основних елементів розв'язання проблеми існування тіньової економіки. Саме завдяки останній можливі покращення інвестиційного клімату в державі та проведення якісних перетворень в економічному аспекті. Інститут податкової амністії почав свій розвиток ще у XX столітті. Одні з перших податкових амністій були запроваджені у Ірландії, Колорадо, Індії та Колумбії. У Індії була запроваджена податкова амністія у вигляді зняття адміністративних санкцій у 1998 році. Такий вид амністії стосувався податку на прибуток. У Ірландії, у 1988 році, податкова амністія мала вигляд зняття адміністративних санкцій протягом 10 місяців. Видом податку, який стягувався, був, аналогічно, податок на прибуток.

У 1987 році Колумбія запровадила податкову амністію у вигляді зняття адміністративних санкцій за умови, що платник податку повідомив про доходи минулого року. Типи податків, які застосовувалися, – це податки, пов'язані з власністю на активи. 1985 рік

був роком запровадження податкової амністії у Колорадо. Форма запровадження: податкова амністія адміністративних санкцій та кримінальних санкцій протягом 2-х місяців. Це стосувалося таких податків, як: податок на прибуток, податок з продажу, податок на сигарети та податок на пальне.

Розглядаючи сучасний досвід розвинутих країн близьких за територіальністю та моделлю правих систем, пропонуємо розглянути правові аспекти податкової амністії у таких зарубіжних країнах, як: Туреччина, Люксембург, Італія, Бельгія та порівняти їх із вітчизняним досвідом.

Туреччина. 3 9 червня 2021 року опублікований в Офіційному віснику урядом Туреччини Закон про реструктуризацію певної дебіторської заборгованості та внесення змін до деяких законів набув чинності [3]. Мета зазначеного нормативно-правового акта полягає в тому, щоб збільшити доходи для уряду та зменшити тягар стягнення податкових і судових органів Туреччини шляхом прискорення стягнення накопиченої державної дебіторської заборгованості, одночасно надаючи платникам податків можливість виконувати вимоги щодо реструктуризації несплачених державних боргів та пом'якшення податків за попередній рік.

У рамках податкової амністії Закон передбачає сплату додаткового податку за збільшення бази оподаткування, реструктуризацію податків, митних зборів, дебіторської заборгованості, пов'язаної із законодавством про соціальне страхування, та інших видів дебіторської заборгованості, що відноситься до періодів, що закінчилися до 30 квітня 2021 року.

Відповідно до Закону платники податків можуть: (1) реструктуризувати несплачену державну заборгованість на вигідних умовах; (2) припинити поточні податкові позови в обмін на знижку на оспорювані суми; (3) отримати пільги щодо податкових різниць, які можуть бути визначені під час поточних перевірок; (4) отримати більш вигідні умови у випадках добровільного декларування; (5) організувати гарантію відсутності податкових перевірок у майбутньому за 2016, 2017, 2018, 2019 та 2020 роки в обмін на збільшення бази оподаткування (податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та деякі податки, що утримуються) за ці роки; (6) переконалися, що бухгалтерські записи щодо запасів відповідають фактичній ситуації за допомогою коригування запасів; (7) визнається переоцінка рухомого та нерухомого майна та також вона підлягає амортизації. Крім того, відповідно до аналізованого нормативно-правового акту, платники податків зможуть скористатися положеннями про добровільне збільшення асигнацій з 2016 по 2020 роки (включно) [3]. Також відповідно до Закону компанії можуть обирати певні роки та певні податки. З наведеного ми бачимо, що

законодавством Туреччини передбачено доволі широкий перелік можливостей платника податків в режимі податкової амністії.

Платники податків, які добровільно збільшують свою раніше заявлену базу оподаткування за регламентованими ставками, і які сплачують податок на цю додаткову базу, не підлягають подальшій податковій перевірці за роками та видами податків, за якими платники податків збільшили податкову базу.

Користуючись такими новаціями від Уряду Туреччини, платники податку на прибуток можуть отримати вигоду від цього регулювання, збільшивши свою податкову базу не менше ніж на 35% за 2016 фінансовий рік, 30% за 2017 фінансовий рік, 25% за 2018 фінансовий рік, 20% за 2019 фінансовий рік і 15% за 2020 фінансовий рік у своїх податкових деклараціях. Збільшені бази оподаткування оподатковуватимуться за ставкою 20%. При цьому зобов'язані учасники податкових правовідносин, які своєчасно подали декларацію про доходи та податкову декларацію за відповідний рік, вчасно сплатили ці податки та не скористалися можливостями реструктуризації боргу за відповідні роки, сплачують податок за ставкою 15%. Проте, якщо платник податку використовує положення Закону, що стосуються збільшення бази податку на прибуток підприємств (ППП), 50% податкових збитків за рік, за який було здійснено збільшення бази PPP, слід не враховувати.

Окрім податку на прибуток підприємств в режимі турецької моделі податкової амністії можемо вести мову й про збільшення бази оподаткування з податку на додану вартість. Зокрема, платники податку на додану вартість (ПДВ) могли задекларувати цей податок понад річну загальну суму ПДВ, розраховану в їхніх податкових деклараціях за кожен період оподаткування, який буде визначено як 3% для 2016 фінансового року, 3% для 2017 фінансового року, 2,5% для 2018 фінансового року, 2% для 2019 фінансового року і не менше 2% для фінансового року 2020 як збільшення податку.

Щодо поточних податкових перевірок, Законом передбачено, що перевірки повинні бути завершені податковими органами до 2 серпня 2021 року включно за заявами про збільшення бази оподаткування з податків, що підлягають податковій перевірці. Зазначимо, що передбачено й певний порядок реалізації податкової амністії. Так, платники податків, які бажають скористатися положенням про добровільне збільшення бази оподаткування, були зобов'язані заяву до відповідної податкової служби до 31 серпня 2021 року. Податки, нараховані на збільшену базу, могли бути сплачені одним платежем (до 30 вересня 2021 року) або не більше ніж шістьма рівними частинами (розстрочка сплачуватиметься раз на два місяці, починаючи з вересня).

Варто зауважити, що було представлено новий податковий стимул у описаному вище Законі № 7256 [3], який стосується права власності на активи, що знаходяться за кордоном. Так, позначеним Законом передбачено, що:

1. Фізичні та юридичні особи могли вільно розпоряджатися своїми грошима, золотом, іноземною валютою, цінними паперами та іншими інструментами ринку капіталу, що зберігалися за кордоном, якщо вони належним чином повідомили про ці активи турецькі банки або установи-посередники до 30 червня 2021 року.

2. Фізичні та юридичні особи могли використовувати вищезазначені активи до 30 червня 2021 року для погашення кредитів банків та фінансових установ за кордоном, які обліковувалися в юридичних книгах платників податків станом на 17 листопада 2020 року. Активи, які використовувалися для погашення кредитів, могли не ввозитися до Туреччини, якщо вони були вилучені з юридичних записів.

3. Якщо аванси капіталу, зареєстровані в юридичних книгах платників податків станом на 17 листопада 2020 року, компенсувалися ввезенням грошей, золота, іноземної валюти, цінних паперів та інших інструментів ринку капіталу, що зберігалися за кордоном, до Туреччини до 17 листопада 2020 року, платники податків можуть скористатися положенням якщо аванси капіталу видалялися з юридичних записів.

4. Платники податків, які вели юридичні книги відповідно до Закону про процедуру оподаткування, могли включити активи, введені в Туреччину, до свого підприємства, не включаючи їх у визначення свого поточного доходу, і могли вилучити ці активи зі свого підприємства, не включаючи їх у визначення оподатковуваного доходу або доходу, що розподілявся.

5. Щоб скористатися цим положенням, платники податків повинні були ввезти активи до Туреччини або перевести їх на рахунок турецького банку/посередницької установи протягом трьох місяців з дати повідомлення.

6. Збитки, пов'язані з розпорядженням активами, ввезеними до Туреччини, не могли вважатися витратами або відрахуваннями для цілей оподаткування прибутку.

7. Ні податкова перевірка, ні нарахування податку щодо цих активів, про які було повідомлено відповідно до положення, не підлягали проведенню.

Таким чином, ми бачимо, що сучасне турецьке законодавство надає максимально широкі можливості для реалізації податкової амністії на практиці та створює необхідні умови для детінізації сірого сектору економіки.

Далі розглянемо особливості правового регулювання податкової амністії у **Люксембурзі**. Показово,

що такий режим діяв у цій країні у період з 1 січня 2016 року по 31 грудня 2017 року. Загалом, податкова амністія пропонувалася всім платникам податків, які не повідомили про оподатковуваний прибуток або іншим чином отримали неправомірні податкові переваги чи спричинили зменшення податкових надходжень протягом останніх 10 років. Такими платниками податків можуть бути фізичні особи або компанії, резиденти або нерезиденти Люксембургу [4].

Якщо платник податків добровільно вносив зміни до попередньої податкової декларації, не застосовувалися жодні санкції, окрім однієї з двох таких: (а) якщо було подано виправлену податкову декларацію за 2016 рік податок до сплати збільшувався на 10% від суми податку на майно або доходи, про які не було заявлено; або (б) якщо уточнену податкову декларацію було подано у 2017 році, податок до сплати збільшувався на 20% від суми податку на майно або дохід, про які не було повідомлено.

Таким чином, бачимо, що деякі розвинені держави із стабільною економікою та низьким рівнем інфляції використовують податкову амністію як стимул розвитку економіки та вибудовування чесних відносин із державою. У цьому контексті наведемо міркування О. К. Ковальчук, яка зазначає, що оцінка податкової амністії передусім залежить від того, яка мета ставиться державою перед її впровадження й відповідно, який механізм її реалізації обирається для досягнення такої мети. Цілком зрозуміло, що будь-який правовий механізм, який використовується у сфері оподаткування, має оцінюватися комплексно, системно, оскільки запровадження неузгоджених і розрізнених механізмів буде негативно впливати як на оподаткування в цілому, так і на адміністрування податків і зборів. У цьому контексті важливо акцентувати увагу на тому, що впровадження податкової амністії в Україні має, перш за все, базуватися на конституційних засадах верховенства права та визначення України як правової держави (статті 1 і 8 Конституції України), а також з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України [5, с. 98].

Цікавим є законодавчий досвід **Італії**. Законодавчий указ від 24 квітня 2017 р. № 50, який набув чинності 21 червня, запровадив деякі нові податкові заходи, спрямовані на стабілізацію державних доходів. Серед іншого, закон про перетворення (Закон від 21 червня 2017 р., № 96) [6] ввів (а) необов'язкове положення про податкову амністію, що охоплює незавершені судові процеси, і (б) нову процедуру, яка стосується випадків, коли неіталійські групи можуть подати заявку до податкової служби, Агентства доходів для оцінки ризику існування в минулому постійного представництва в Італії. Таке останнє положення, введене головним чином (але не виключно)

для вирішення позиції операторів цифрової економіки, отримало назву «веб-податок».

Навіть якщо Агентство доходів все одно має видати деякі постанови, щоб забезпечити правила реалізації, нижче наведено основні особливості таких процедур.

(А) Процедура податкової амністії щодо незавершених податкових спорів:

1. Судові спори, які можуть бути вирішені в рамках податкової амністії

Відповідно до процедури податкової амністії в Італії, платникам податків дозволяється врегулювати будь-які незавершені податкові спори проти податкової служби (на будь-якій стадії процесу), незалежно від результату проміжних рішень. Податкову амністію можна також застосувати щодо незавершених податкових судових процесів проти місцевих органів влади (наприклад, муніципалітетів, регіонів тощо), якщо такі органи вирішать до 31 серпня 2017 року застосувати цю процедуру до такого роду спорів. Податкові спори, які можуть бути вирішені, це ті, щодо яких платник податків подав до податкового органу апеляційну скаргу до суду першої інстанції до 24 квітня 2017 року.

У будь-якому випадку, податкова амністія не доступна для тих судових процесів, які були завершені внаслідок винесення остаточного рішення. Процедура не застосовується до податкових спорів щодо (а) власних ресурсів Європейського Союзу (передбачено рішеннями № 2007/436/CE та № 2014/335/UE Ради Європейського Союзу); (б) імпортного ПДВ; (в) сум, що підлягають сплаті як відшкодування державної допомоги.

2. Пільги, доступні за процедурою податкової амністії. Подаючи заяву на податкову амністію, платники податків повинні сплатити суми, зазначені в оскарженому повідомленні про оцінку чи іншому акті накладення (включаючи відсотки за прострочення платежу, нараховані до 60-го дня після вручення акта накладення), з повним стягненням штрафних санкцій та пені за прострочення.

У випадку, якщо судовий процес стосується лише пені або пені, не пов'язаної з податками, врегулювання досягається шляхом сплати 40% від заявленої суми. Вже сплачені суми (наприклад, у рамках попереднього стягнення) не підлягають поверненню, навіть якщо вони перевищують загальну суму, що підлягає сплаті згідно з податковою амністією.

(Б) Саморозкриття іноземних груп із потенційними незадекларованими постійними представництвами в Італії:

1. Прийнятні організації. Суб'єктами, які мають право на участь у процедурі, є іноземні компанії, що належать до транснаціональних груп з оборотом по-

над 1 млрд євро, які продають товари або надають послуги на території Італії на суму понад 50 млн євро за підтримки однієї або кількох пов'язаних компаній-резидентів Італії. Зазначимо, що оборот в 1 млрд євро розраховується на основі найвищого загального консолідованого доходу від продажу товарів або надання послуг за останній податковий період або за попередні два. Продажі на території Італії в розмірі 50 млн євро розраховуються на основі найвищих загальних доходів від продажів в Італії, здійснених іноземною юридичною особою або будь-якою з її пов'язаних компаній за останній податковий період або за попередні два.

2. Процедура. Процедура може бути активована іноземною юридичною особою, подавши спеціальну заявку, якщо вона бачить ризик потенційного існування постійного представництва (ПП) в Італії в минулих відкритих податкових періодах у зв'язку з допоміжною діяльністю, яку здійснює пов'язана Італійська сервісна компанія. Однак заявка неможлива, якщо вона подається після того, як існування ПП вже було оскаржено податковими органами Італії під час перевірки (або проти компанії-нерезидента, або проти італійської організації, яка здійснює допоміжну діяльність).

Заявка подається до Агентства доходів – в контексті програми відповідності кооперативу – з вимогою, щоб Агентство провело оцінку того, чи відповідає діяльність іноземної організації в Італії вимогам, які є підставою для ПП. Якщо Агентство доходів прийде до позитивного висновку про існування ПП в Італії в минулі податкові періоди, воно надішле іноземній компанії запрошення на врегулювання податку, щоб визначити, за згодою між сторонами, дохід, що відноситься до (прихованого) постійного представництва, пов'язаного з податковими періодами, за які минув граничний строк подання податкової декларації. Якщо пропозицію про врегулювання буде прийнято, між *Агентством доходів* та іноземною компанією буде укладено мирову угоду. Слід зазначити, що заявка, передбачена вищезгаданою процедурою, повністю відокремлена від можливості подати заявку на постанову, щоб визначити на майбутнє, чи існує ПП в Італії чи ні. Така альтернативна процедура буде застосовуватися [6; 7].

Бельгія. Фахівцями як найдосконаліший оцінюється бельгійський закон про амністію капіталу, який набрав чинності 16 січня 2004 року. Він передбачав, що в 2004 році бельгійці зможуть легалізувати кошти, отримані приватними особами від інвестицій за межами Бельгії. При цьому громадяни можуть: а) просто задекларувати ці кошти, без ввозу їх до Європи (у цьому випадку вони мають сплатити податок за ставкою 9%); або б) інвестувати їх у ЄС не менш ніж на три роки (у цьому випадку податок

знижується до 6%). За це вони одержують від податківців розписку, згідно з якою стосовно них не буде порушуватися кримінальна справа за укриття від оподаткування тих коштів, які ними раніше були вивезені, а тепер легалізовані. Проте інші фахівці вважають, що бельгійська амністія служить негативним прикладом. Очікування не виправдалися, в казну країни надійшло лише близько 1 млрд. євро або 6% від всієї запланованої суми [8].

Приміром, Уряд **Німеччини**, прийнявши в лютому 2003 року рішення про податкову амністію, пообіцяв усім громадянам, які легалізують тіньові кошти, не починати проти них звичайних заходів кримінального переслідування, якщо вони добровільно оголосять про розміри прихованих прибутків. Це рішення набрало чинності 1 липня 2003 року. Громадяни були зобов'язані до кінця 2003 року сплатити з цієї суми податок у розмірі 25%. У разі невиконання цієї вимоги сума податку збільшувалася до 35% з 1 січня 2004 року. Після цієї дати дія амністії припинилася, і податкові органи посилили полювання за недобросовісними підприємствами [8].

На підставі проаналізованого досвіду регламентації податкової амністії в Туреччині, а також таких країнах Європейського Союзу, як Італія та Люксембург, Бельгія, Німеччина, констатуємо, що такий інструмент активно застосовується державами для реалізації різних цілей, серед яких передусім можна виокремити фіскальну (передбачає наповнення бюджетів різних рівнів), а також стимулюючу (дозволяє платникам податків мінімізувати несприятливі наслідки за вчинення порушень податково-правових норм й сприяє першим крокам до побудови партнерських відносин між платниками податків та контролюючими органами). Вважаємо вивчення європейського досвіду впровадження податкової амністії необхідним кроком в сучасних умовах, оскільки Україна наразі знаходиться на шляху до вступу до Євросоюзу.

Крім того, як ми вже зазначали, в Україні у 2021 році було прийнято нормативно-правовий акт про запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів [1]. Підкреслимо, що з його прийняттям Україна вперше запровадила податкову амністію у вигляді одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб. У цьому контексті йдеться про офіційну можливість для громадян добровільно задекларувати активи, що їм належать, сплативши при цьому одноразовий збір до бюджету, але найголовніше – це відмова держави застосовувати до таких громадян фінансові санкції за несплату або сплату не в повному обсязі податків на такі доходи у свій час. Зазначимо, що привабливим для громадян є відсутність каральної функції, а навпаки

уможливилося виведення з тіні та легалізацію капіталу. Наслідком є уникнення відповідальності за несплату податків, а також сплата податків за зниженою ставкою [9, с. 409].

Згідно з п. 1 підр. 9⁴ розд. XX Податкового кодексу України [10] сутністю податкової амністії є одноразове (спеціальне) добровільне декларування фізичними особами – резидентами (в т.ч. самозайнятими особами), фізичними особами – нерезидентами, однак які були резидентами на момент набуття об'єктів декларування або на момент отримання (нарахування) доходів, належних їм активів, розміщених на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не були сплачені або сплачені не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань оподаткування та/або міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та/або які не були задекларовані в порушення податкового та валютного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом будь-якого з податкових періодів, що мали місце до 1 січня 2021 року. Законодавством визначені строки проведення такого декларування – з 1 вересня 2021 року до 1 березня 2023 року. Підкреслимо, що кінцевий строк одноразового добровільного декларування активів фізичних осіб було продовжено у зв'язку з впровадженням в Україні воєнного стану через збройну агресію росії проти нашої держави.

Кроком держави назустріч громадянам у рамках податкової амністії слід вважати знижену ставку, яка становить 5% та за якою можна легалізувати кошти, що зараховані на спеціальний банківський рахунок, нерухомість, автомобілі та інше майно, яке перебуває на території України. Також передбачені сприятливі умови для випадків неможливості одноразово сплатити 5% від суми активів, які є об'єктом амністії. У такому разі передбачена часткова сплата податкового зобов'язання протягом трьох років, однак ставка вже становитиме 6%, тобто 2% від вартості майна, що є об'єктом амністії із сплатою податкового зобов'язання трьома рівними частинами. У цьому контексті підкреслимо, що законодавцем уперше було впроваджено процедуру розстрочення у спосіб, відмінний від того, що закріплено у ст. 100 Податкового кодексу України – йдеться про Порядок відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків. Крім того, передбачено особливий порядок реалізації такого виду податкової амністії.

Висновки. Проаналізувавши досвід країн із різним рівнем розвитку економіки, констатуємо, що усі розглянуті країни або вже є діючими членами ЄС чи прагнуть до вступу до такого Союзу. Із досвіду цих країн ми бачимо схожу тенденцію у законотворчому процесі. Переважно, законодавчі акти спрямовані на економічно-вигідну та адекватну співпрацю між державою та платником податків. Тенденція закріплення досліджуваного інституту на державному рівні є впевненим кроком до детінізації економіки, як для малого, так і великого бізнесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету: Закон України від 15.06.2021 р. № 1539-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20#Text>.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу: Закон України від 25.12.2014 р. № 63-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-19#Text>.
3. Bazi alacaklarin yeniden yapilandirilmasi ile bazi kanunlarda degisiklik yapilmasi hakkinda kanun. URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/11/20201117.pdf>.
4. Luxembourg – Last Call for Tax Amnesty “Regularizations”. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/07/fa17-124.pdf>.
5. Kovalchuk O. Tax Amnesty: Essence, Features and Features of Application in Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 4. pp. 96-99.
6. New Italian rules on tax amnesty for pending litigations and self-disclosure of potential undeclared permanent establishments. URL: <https://www.maisto.it/content/file/taxalert/2017-03.pdf>.
7. Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 24 aprile 2017, n. 50, recante disposizioni urgenti in materia finanziaria, iniziative a favore degli enti territoriali, ulteriori interventi per le zone colpite da eventi sismici e misure per lo sviluppo. (17G00112). URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2017/06/23/17G00112/sg>.
8. Михаліцька Н. Я., Верескля М. Р., Бойко О. Т. Проведення податкової амністії у світлі зарубіжного досвіду. *Ефективна економіка*. 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/75.pdf.

9. Шульга Т. М., Бубнюк В. О. Податкова амністія: вітчизняне застосування та зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 408–410. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/107.pdf.
10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n2246>.

REFERENCES

1. Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Stimulating the Shadowing of Income and Raising the Tax Culture of Citizens by Introducing a One -Time (Special) Voluntary Declaration by Individuals of their Assets due to Them and Payment of One -Time Fee to the Budget, 1539-IX (2021, June 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20#Text> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine on the Peculiarities of Clarifying Tax Liabilities on Income Tax and Value Added tax in Case of tax Compromise is Used, 63-VIII (2014, December 25). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-19#Text> [in Ukrainian].
3. Bazi alacaklarin yeniden yapilandirilmesi ile bazi kanunlarda deęişiklik yapilmasi hakkında kanun. Retrieved from: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/11/20201117.pdf> [in Turkish].
4. Luxembourg – Last Call for Tax Amnesty «Regularizations». Retrieved from: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/07/fa17-124.pdf>.
5. Kovalchuk, O. (2021). Tax Amnesty: Essence, Features and Features of. Application in Ukraine. *European Reforms Bulletin*, 4, 96–99.
6. New Italian rules on tax amnesty for pending litigations and self-disclosure of potential undeclared permanent establishments. Retrieved from: <https://www.maisto.it/content/file/taxalert/2017-03.pdf>.
7. Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 24 aprile 2017, n. 50, recante disposizioni urgenti in materia finanziaria, iniziative a favore degli enti territoriali, ulteriori interventi per le zone colpite da eventi sismici e misure per lo sviluppo. (17G00112). Retrieved from: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2017/06/23/17G00112/sg>.
8. Mykhalitska, N. Ya., Vereskliia, M. R. & Boiko, O. T. (2021). Implementation of tax amnesty in the light of foreign experience. *Efektivna ekonomika*. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/75.pdf [in Ukrainian].
9. Shulha, T. M. & Bubniuk, V. O. (2021). Tax amnesty: domestic application and foreign experience. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 408–410. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/10_2021/107.pdf [in Ukrainian].
10. Tax Code of Ukraine, 2755-VI (2010, December 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n2246> [in Ukrainian].

TOKAREVA KATERINA

PhD in Law, Acting Head of the Department of Law of the Academician Yuriy Bugay
International Scientific and technical university, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute
of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCE IN IMPLEMENTING TAX AMNESTY: COMPARATIVE LEGAL ASPECT

Problem setting. The article examines the legal regulation of such an institution as tax amnesty in different countries of the world. It is emphasized that in each country the introduction of such an institution has its own peculiarities of consolidation and implementation. At the same time, such peculiarities are due to various factors, for example, such as: the territorial and budgetary structure of the State, the model of the tax system, the model of relations between authorized and obligated participants of tax relations, etc.

Analysis of recent researches and publications. Tax amnesty, the prospects for its implementation, and the experience of foreign countries have been the subject of research by such scholars as I. Bezzub, A. Glazova, O. Dmytryk, O. Makukh, I. Prykhodko, O. Slizko etc.

The target of the research is to make a comparative legal analysis of the implementation of tax amnesty in the Ukraine and abroad.

Article's main body. Based on the analysis of the legal mechanisms of tax amnesty in such countries as Turkey, Germany, Luxembourg, and Italy, the author emphasizes that such positive experience is of great importance for Ukraine. Such an approach is due to the fact that almost all of the countries in question are already current EU members or are seeking to join the Union. It is emphasized that their legislative acts are aimed at economically beneficial and adequate cooperation between the state and the taxpayer. The tendency to consolidate the institution under study at the State level is a confident step towards de-shadowing of the economy, both for small and large businesses.

Conclusions and prospects for the development. The article also examines some peculiarities of tax amnesty regulation in Ukraine. In particular, the author refers to such a type of tax amnesty as a one-time (special) voluntary declaration of assets of individuals. It is emphasized that this declaration is characterized by the presence of its own legal mechanism. At the same time, such a mechanism is not identical to the mechanisms of tax amnesty in foreign countries. It is emphasized that the national tax legislation of Ukraine for the first time introduced a mechanism of alternative rates of fee for a one-time (special) voluntary declaration of assets of individuals. It should be noted that such an alternative is inextricably linked to the installment procedure, which differs significantly from the traditional mechanism of taxpayers' tax debt installment.

Key words: taxation, legal regulation, tax amnesty, one-time (special) voluntary declaration, declaration of assets of individuals, legal mechanism of declaration, foreign experience.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Токарева К. О. Національний та іноземний досвід впровадження податкової амністії: порівняльно-правовий аспект. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 107–114.

ДМИТРИК ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

доктор юридичних наук, професор, завідувач наукового відділу загальних проблем формування та реалізації інноваційної політики НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, завідувач кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Заслужений діяч науки і техніки України

ORCID 0000-0001-5469-3867

КАЗМІРУК КАРІНА ОЛЕКСАНДРІВНА

студентка другого курсу факультету юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 347.73

DOI 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-16

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено особливості оподаткування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

В умовах повномасштабної війни, досить важливо, щоб економіка продовжувала ефективно функціонувати. Відповідно до цього, виникає необхідність адаптації податкового навантаження і правил до воєнних умов, для сприяння бізнесу в умовах війни. Зазначено про те, що з початком повномасштабного вторгнення військ РФ на нашу територію 24 лютого 2022 року, функціонування всього суспільного та державного механізму України зазнало вимушених змін. Такі зміни не оминули й сферу діяльності суб'єктів господарювання, зокрема оподаткування їх діяльності. Наголошено на тому, що з 01 квітня 2022 року була введена в дію нова модель оподаткування, яка діє в умовах воєнного стану. Вона передбачає трансформацію спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, встановлення додаткових можливостей для суб'єктів господарювання при обранні спеціального режиму оподаткування, зміну підходів до справляння податку на додану вартість. Водночас наголошено на існуванні відповідних проблем, наприклад, це стосується положення про звільнення від сплати податку на додану вартість стосовно перехідних залишків необоротних активів.

Як висновок, наголошено на тому, що запроваджені податкові зміни мають стабілізаційний, стимулюючий характер, дають можливість суб'єктам господарювання економити кошти на сплаті податків та інвестувати їх у подальшу господарську діяльність і таким чином підтримувати та розвивати її. Водночас суб'єкти господарювання мають підтримувати українську економіку та за можливості сплачувати податки та наповнювати бюджет, щоб держава виконувала свої функції. У перспективі необхідно застосувати оперативну дерегуляцію та оновити державну політику у напрямку податкової та митної сфер.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, податкова система, оподаткування, єдиний податок, воєнний стан, спрощена система оподаткування.

Постановка проблеми. Створення ефективної системи оподаткування суб'єктів господарювання – це одна з головних умов ефективного функціонування економіки та фінансів країни, крім того, що держава забезпечує перерозподіл валового внутрішнього продукту та формує централізовані та децентралізовані фонди, які впливають не лише на можливості держави виконувати свої функції, а й

економічний стан економічних агентів. Саме у зв'язку з цим, формуючи податкову систему, держава має враховувати світовий досвід її побудови на загальноприйнятих засадах. Проте, в умовах повномасштабної війни, котра розв'язала країна-терорист РФ проти України досить важливо, щоб економіка продовжувала ефективно функціонувати. Відповідно до цього, наша держава має адаптувати податкове

навантаження і правила до воєнних умов, для сприяння бізнесу в умовах війни. У зв'язку із запровадженням нової моделі оподаткування, постало безліч не вирішених питань, що потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню оподаткування суб'єктів господарювання, в тому числі і в умовах воєнного стану, було присвячено праці таких вчених правників та економістів, як Рядінська В.О., Токарева К.О., Кобильнік Д.А., Кучерявенко М.П., Овчаренко А.С., Мельник Т. Ю., Іванишина О.С., Деміденко Л.С. та інші.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що з початком повномасштабного вторгнення військ РФ на нашу територію 24 лютого 2022 року, функціонування всього суспільного та державного механізму України зазнало вимушених змін. Такі зміни не оминули й сферу діяльності суб'єктів господарювання, зокрема оподаткування їх діяльності. Водночас, з метою забезпечення подолання соціально-економічної кризи, піднесення економіки країни підходи до оподаткування мають бути виважені, обґрунтовані.

Метою статті є з'ясування особливостей оподаткування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану та визначити основні особливості та проблемні питання такого оподаткування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Розвиток підприємницької діяльності впливає на економічне зростання будь-якої країни, адже завдяки саме функціонуванню суб'єктів бізнесу відбувається надходження значних сум податкових платежів до бюджету, створення робочих місць та формування вагової частки у структурі ВВП. При цьому податкова система є одним із головних чинників впливу на діяльність господарюючих суб'єктів. Податки є органічним елементом економічних відносин в суспільстві. Вони не тільки забезпечують фінансову базу для здійснення суспільних витрат, але і активно використовуються державною владою як механізм непрямого управління суспільними відносинами в сфері економіки, політики, соціального захисту громадян тощо. Податки як один з найважливіших інструментів державного регулювання економіки можуть бути або передумовою, або перешкодою на шляху до добробуту країни.

На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану, вітчизняні суб'єкти господарювання відчувають вкрай сильний податковий тиск, що очевидно впливає на економічну безпеку нашої держави. Тому створення сприятливих умов для стимулювання організації та ведення бізнесу будь-якого розміру та організаційно-правової форми в Україні є одним із ключових завдань уряду нашої країни. Стимулювання розвитку підприємництва з

боку держави має зменшити проблематику їхнього функціонування та забезпечити швидку адаптацію до нових реалій.

Сьогодні майже увесь світ знаходиться у стані суттєвої трансформації суспільних відносин під впливом тих подій, що відбуваються в Україні зважаючи на воєнне вторгнення на територію нашої держави окупаційних військ Російської Федерації. Беззаперечно, це обумовлює кардинальну зміну правового регулювання багатьох суспільних відносин. Увесь світ, як і Україна, живе за тими правилами, які встановлені у законодавстві відповідної країни, норм міжнародного права, а також відповідно до загально-визнаних принципів права. Це означає, що реалізація відносин, в тому числі й фінансових, податкових, відбувається відповідно до того правового режиму, що встановлений у державі. Такий режим традиційно називається загальним, тоді як все інше набуває природи спеціального. Водночас спеціальні режими залежно від обставин, які лежать у їх підґрунті, є різними. Загалом, правовий режим становить собою відповідний порядок регулювання, виражений у комплексі правових засобів, які характеризуються особливим групуванням взаємодіючих між собою дозволів, заборон та позитивних зобов'язань [1]. При цьому варто наголосити, що правовий режим – це безумовно зовнішня правова форма. Різниця між зовнішньою та внутрішньою правовими формами полягає в тому, що внутрішня форма – це зв'язок між елементами права, а зовнішня – це зв'язок між правом і неправовими явищами, які потребують нормативного регулювання [2]. Основою правового режиму є відповідний соціальний режим, який реально існує в суспільстві.

Особливі умови формують зміст того спеціального правового режиму, який буде застосовуватися у конкретній ситуації, адже такий режим може поєднувати різноманітні типи правового регулювання і забезпечувати комплексний вплив на суспільні відносини. Це означає, що при введенні режиму важливо дотримуватися принципу адекватного реагування, покликаного запобігти надмірному втручання державних органів у конституційний статус особи, у право власності особи та ін. Таким чином, вибір певного режиму залежить від тих умов, які ми називаємо особливими, ступеня кризовості надзвичайної ситуації й характеристики її елементів: ступінь і вид загрози безпеки; характер уражаючих факторів; масштабність і часовий аспект протікання надзвичайної ситуації; різнопорядковість наслідків тощо.

Так, 24 лютого 2022 року в Україні було прийнято Указ Президента «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 [3]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного

стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Тож введення воєнного стану передбачає певне перетворення всіх сфер суспільного життя порівняно зі звичайним їх функціонуванням та правовим регулюванням, відповідно зважаючи на наявність збройної агресії з боку нападника. Такі трансформації торкаються й регулювання податкових відносин.

Показово, що у цьому контексті 15 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [5]. Зазначений нормативно-правовий акт передбачає внесення змін до податкового законодавства та встановлення відповідних положень на період воєнного стану, що мають специфіку. Позначимо деякі із них.

Перш за все, варто зауважити про те, що з 01 квітня 2022 року була введена в дію перетворена модель оподаткування, яка діє в умовах воєнного стану. Вона передбачає певну трансформацію спрощеної системи оподаткування обліку та звітності, забезпечуючи можливість суб'єктів господарювання обирати спеціальний режим оподаткування у більш зручному з точки зору податкового навантаження форматі.

Так, під час мобілізації фізичні особи підприємці, які належать до II та III груп платників єдиного податку, а також юридичні особи, які належать до III групи, можуть за власним рішенням не сплачувати єдиний соціальний внесок за найманих працівників, призваних під час мобілізації на військову службу до Збройних Сил України. Відповідно до цього положення, на період дії воєнного стану платники єдиного податку 1-ї та 2-ї груп (частка мікробізнесу – фізичних осіб-підприємців) звільняються від сплати єдиного податку та подання податкової звітності з цього податку [6].

Тож можна констатувати, що значних змін зазнала спрощена система оподаткування малих, середніх

та окремих великих підприємств. Юридичні особи різних організаційно-правових форм незалежно від кількості працівників, а також фізичні особи-підприємці (якщо обсяг доходу у 2021 році становить менше 10 млрд грн) можуть з 1 квітня 2022 року перейти на спрощену систему оподаткування та застосувати право стати платником єдиного податку третьої групи. При цьому не можуть стати платниками єдиного податку третьої групи суб'єкти господарювання, які: організовують та проводять азартні ігри, лотереї та парі; займаються обміном іноземної валюти; виробляють, експортують, імпортують та продають підакцизні товари; здійснюють видобуток та реалізацію корисних копалин; займаються певними видами фінансової діяльності, зокрема страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, страхові компанії, інвестиційні фонди і компанії тощо.

Платники податку третьої групи, які сплачуватимуть податок з обороту, повинні визначати базу оподаткування за касовим методом, тобто до складу доходу включаються суми, що надійшли на розрахунковий рахунок та в касу суб'єкта господарювання.

Водночас, варто зауважити, що такий спеціальний режим оподаткування запроваджується тимчасово з 1 квітня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану на території України.

Запроваджений спеціальний режим оподаткування передбачає, що платники третьої групи сплачуватимуть єдиний податок у розмірі 2% від доходу. При цьому такі платники звільняються від обов'язку нарахування та сплати податку на додану вартість, а також від подання податкової звітності з податку на додану вартість за операціями з постачання товарів, робіт і послуг, місце постачання яких розташоване на митниці в межах території України.

Проте недостатньо забезпечити проблему справляння податку на додану вартість із балансової вартості залишків запасів, необоротних активів, оскільки не уточнено положення про зняття оподаткування податку на додану вартість перехідних залишків необоротних активів, т.к. до цього, у разі зміни загальної системи оподаткування на спрощену, платник податку на додану вартість зобов'язаний буде нарахувати податкові зобов'язання за наступними залишками [7].

Доцільним також буде наголосити на тому, що після припинення або скасування надзвичайного стану на території України платники єдиного податку третьої групи, які застосовували спеціальний режим оподаткування, втрачають право на його застосування з першого числа наступного місяця [8]. При цьому такі платники автоматично повертаються до системи оподаткування, яку вони застосовували до введення воєнного стану.

ували до обрання спеціального режиму оподаткування.

Позитивно, що на період дії воєнного стану в Україні не застосовуються штрафні санкції до платників податків за порушення чинного податкового законодавства. Це звільнення вкрай важливе для платників податків. Окрім того, варто наголосити на тому, що платників податків звільнено від відповідальності за податкові правопорушення, вчинені під час воєнного стану. Зокрема, передбачено, що у разі неспроможності платника податків своєчасно виконати свої обов'язки (зокрема щодо дотримання строків сплати податків і зборів, подання звітності, граничних термінів реєстрації у відповідних реєстрах податкових або акцизних накладних, розрахунків коригування, подання податкових або акцизних накладних електронних документів, що містять дані про фактичні залишки пального та обіг пального чи спирту етилового тощо), такий платник податків звільняється від відповідальності, але зобов'язаний виконати свої зобов'язання протягом трьох місяців після скасування воєнного стану в Україні [9].

Також передбачено порядок дій, у випадку втрати первинних бухгалтерських документів через бойові дії чи окупацію. Так платник має подати до податкової звернення у довільній формі про неможливість вивезення первинних документів або їх знищення. Після цього він отримує так званий «імунітет» від перевірок зазначених періодів. Що стосується показників фінансової звітності, то вони не можуть бути піддані сумніву лише через відсутність підтверджуючих первинних документів. При цьому запроваджується презумпція правомірності дій платника податків, а їх неправомірність мають доводити податкові органи.

Важливою новелою є запровадження положень щодо зупинення відповідних строків, а саме: строки виникнення права на податкову заставу та на подальше стягнення боргу; строки давнини; строки надання відповіді на запити контролюючих органів; строки надання індивідуальних податкових консультацій; строки внесення змін щодо даних платника податків та подання форми №20-ОПП; строки подання заяви на бюджетне відшкодування періоду; інші подібні строки, не пов'язані безпосередньо із виконанням податкового обов'язку.

Говорячи про особливості оподаткування суб'єктів господарювання під час воєнного стану доцільно акцентувати увагу й на специфіці контрольних заходів у цей час. На сьогодні органи Державної податкової служби мають право проводити камеральні та фактичні перевірки. Так, камеральні перевірки в основному стосуються податкової декларації з податку на додану вартість або уточню-

ючих розрахунків до них, в яких подано заяву про повернення суми бюджетного відшкодування, а також митних декларацій. Тобто у випадку, коли суб'єкт господарювання обирає спеціальний режим оподаткування, він не підпадає під камеральні перевірки.

Чинним податковим законодавством визначено, що податкова декларація підлягає перевірці органами Державної податкової служби протягом 90 календарних днів після граничного строку її подання. У разі несвоєчасного подання податкової декларації - протягом 90 календарних днів після її фактичного подання.

Що стосується фактичних перевірок під час воєнного стану, то вони можуть проводитися за наявності: - у податкових органів інформації про можливе порушення платником податків вимог податкового законодавства щодо можливості здійснення розрахунків за товари (послуги) з використанням електронних платіжних засобів; - надходження до податкових органів письмового звернення покупця про порушення платником податків порядку проведення розрахункових операцій, у тому числі про те, що платник податків не надав покупцям можливість оплатити товари (послуги) за допомогою електронних платіжних засобів. Але, як ми позначили вище, за порушення, виявлені під час камеральних або фактичних перевірок, до платників податків штрафні санкції не застосовуються, вони також звільняються від відповідальності за порушення, вчинені внаслідок форс-мажорних обставин.

Висновки. Економічна стабільність нашої країни в такий складний період її функціонування залежить, насамперед, від платників податків, які сьогодні продовжують працювати. Запроваджені податкові зміни дають можливість суб'єктам господарювання економити кошти на сплаті податків та інвестувати їх у подальшу господарську діяльність і таким чином підтримувати та розвивати її.

Водночас суб'єкти господарювання мають підтримувати українську економіку та за можливості сплачувати податки (на добровільній основі) та наповнювати бюджет, щоб держава виконувала свої функції, адже система оподаткування, з одного боку, має бути спрямована на стимулювання підприємницької діяльності в сучасних реаліях, з іншого – на подальше наповнення державного та місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень від підприємств. Водночас після нашої неминучої та обов'язкової перемоги суттєве зниження адміністративного та податкового навантаження на суб'єктів господарювання сприятиме більшій концентрації коштів в обігу та створить ресурс для подолання післявоєнних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвський К. В. Спеціальні податкові режими: монографія. Харків: Право, 2011.
2. Біла В. Правова форма як категорія науки адміністративного права. 2017. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13137/98-104.pdf>
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ президента 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
6. Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03 березня 2022 р. № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>
7. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. №2 (100). С. 3–11.
8. Новели оподаткування єдиним податком в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/novely-opodatkovannya-yedynym-podatkom-v-umovah-voyennogo-stanu/>
9. Податки під час війни: що змінилося для бізнесу. 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/211250_podatki-pd-chas-vyni-shcho-zmnilosya-dlya-bznesu#:~:text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%96%D0%BD%D1%88%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2
10. Тил працює – Україна воює: підтримка бізнесу в умовах воєнного стану. Інформаційне управління. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html>.

REFERENCES

1. Andriievskiy, K. V. (2011). *Special Tax Modes*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Bila, V. (2017). Legal form as a category of administrative law science. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13137/98-104.pdf> [in Ukrainian].
3. Decree of the President of Ukraine on the Introduction of Martial Law in Ukraine, No. 64/2022 (24 February 2022). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine on the Legal Regime of Martial Law, No. 389-VIII (2015, May 12). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on the peculiarities of taxation and submission of reporting during the period of martial law, No. 2118-IX (2022, March 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> [in Ukrainian].
6. The Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on the peculiarities of taxation and submission of reporting during the period of martial law, No. 2118-IX (2022, March, 3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> [in Ukrainian].
7. Melnyk, T. Yu. (2022). State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, 2(100), 3–11 [in Ukrainian].
8. Novels of taxation with a single tax in a state of martial law. 2022. Retrieved from: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/novely-opodatkovannya-yedynym-podatkom-v-umovah-voyennogo-stanu/> [in Ukrainian].
9. Taxes during the war: that has changed for business. 2022. Retrieved from: https://biz.ligazakon.net/analitics/211250_podatki-pd-chas-vyni-shcho-zmnilosya-dlya-bznesu#:~:text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%96%D0%BD%D1%88%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2 [in Ukrainian].
10. The rear works – Ukraine is at war: Business support in a war. Information management. Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2022. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html> [in Ukrainian].

DMYTRYK OLGA

2nd PhD, Professor, Head of department of enforceability of national innovative system functioning of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, Head of the Department of Financial Law of the Yaroslav Mudryi National Law University

KAZMIRUK KARINA

2nd year Student of the Faculty of Justice of the Yaroslav Mudryi National Law University

SOME FEATURES OF TAXATION OF BUSINESS SUBJECTS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Problem setting. The creation of an effective system of taxation of business entities is one of the main conditions for the effective functioning of the country's economy and finances, in addition to the fact that the state ensures the redistribution of the gross domestic product and forms centralized and decentralized funds that affect not only the state's ability to perform its functions, but also and economic status of economic agents. It is precisely in connection with this that, when forming the tax system, the state must take into account the world experience of its construction on generally accepted principles.

Analysis of recent researches and publications. The works of such legal scholars and economists as V.O. Ryadinska, K.O. Tokareva, D.A. Kobylnyk, M.P. Kucheryavenko were devoted to the issue of taxation of economic entities, including under martial law. Ovcharenko A.S., Melnyk T.Y., Ivanishyna O.S., Demidenko L.S. and other.

Target of the research is to clarify the peculiarities of taxation of business entities under martial law and to determine the main features and problematic issues of such taxation under martial law.

Article's main body. The article examines the peculiarities of taxation of business entities under martial law. It was noted that with the beginning of the full-scale invasion of Russian troops on our territory on February 24, 2022, the functioning of the entire social and state mechanism of Ukraine underwent forced changes. Such changes did not bypass the sphere of activity of business entities, in particular, the taxation of their activities.

It is emphasized that from April 1, 2022, a new taxation model, which operates under martial law, was put into effect. It provides for the possibility of business entities to choose a special taxation regime. The introduced special taxation regime provides that taxpayers of the third group will pay a single tax of 2% of income.

However, it is not enough to ensure the problem of VAT settlement from the book value of inventory balances, non-current assets, since the provisions on the exemption from VAT taxation of transitory balances of non-current assets have not been clarified, because before that, in the event of a change from the general taxation system to a simplified one, the VAT payer will be required to calculate tax liabilities for the following balances.

Conclusions and prospects for the development. As a conclusion, it is emphasized that the introduced tax changes enable business entities to save money on paying taxes and invest them in further economic activity and thus support and develop it. At the same time, business entities must support the Ukrainian economy and, if possible, pay taxes (on a voluntary basis) and fill the budget so that the state can perform its functions. In the future, it is necessary to implement operational deregulation and update the state policy in the direction of tax and customs spheres.

Key words: business entity, tax, martial law, simplified system, legal entity, individual entrepreneur, new model of taxation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Дмитрик О. О., Казмірук К. О. Деякі особливості оподаткування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 115–120.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ, ЩО ПРОВАДЯТЬ НЕЗАЛЕЖНУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті проведено аналіз правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність, крізь призму елементів податкового обов'язку у широкому значенні. Питання правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність, заслуговує на особливу увагу через свою неоднозначну регламентацію в Податковому кодексі України та Законі України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Констатовано, що наразі у Податковому кодексі України закріплено таку категорію платників податків, як самозайнята особа. Пропонований законодавцем підхід розмежовує як видові поняття таких суб'єктів: фізичні особи-підприємці та фізичні особи, що провадять незалежну професійну діяльність. Відповідно до норм ПК України ці два види самозайнятих осіб наразі позначені як взаємовиключні. Водночас законодавчо передбачена можливість обліковуватися у контролюючих органах так для таких суб'єктів як фізична особа-підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності. Це вказує на суперечливе нормативне регулювання правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність.

Акцентовано увагу, що платники податків, що провадять незалежну професійну діяльність як самозайняті особи, виконуючи свій податковий обов'язок, обмежені в можливості обирати систему оподаткування (загальну чи спеціальну), на відміну від другого виду самозайнятих осіб – фізичних осіб-підприємців. Вказані два види самозайнятих осіб перебувають не в рівному (єдиному) стані, що дискримінує фізичних осіб, що провадять незалежну професійну діяльність і вказує на необхідність удосконалення нормативного закріплення статусу таких суб'єктів.

Ключові слова: платники податків, самозайняті особи, платники податків, що провадять незалежну професійну діяльність, правовий статус, оподаткування, податковий обов'язок.

Постановка проблеми. Така правова категорія як «правовий статус» пронизує всю юридичну науку, є одним із ключових аспектів дослідження суб'єктів права. Теоретики права визначають правовий статус суб'єктів права як сукупність усіх прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів права, наголошуючи на поділі цієї правової категорії на такі види, як конституційний та спеціальний статуси [1]. Тому предметом нашого подальшого розгляду є права, обов'язки та законні інтереси таких суб'єктів права як платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність.

Питання правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність, заслуговує на особливу увагу та неодноразово було предметом наукових досліджень через свою неоднозначну регламентацію в Податковому кодексі України (далі – ПК України) [2], Законі України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон України

№ 2464-VI) [3], судову, правозастосовну та нормотворчу практики, а також погляди науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свою увагу цьому питанню приділяли такі науковці, як О.О. Дмитрик, В.А. Рядінська, Л.В. Товкун, Н.А. Маринів, О.О. Головашевич, Т.Б. Вільчик, О.О. Джабурія, Н.М. Бакаянова та ін. При цьому звернемо увагу на такий аспект: оскільки питання характеристики правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність, пов'язано із особливостями правового регулювання різними галузями права та законодавства, таких як: фінансове, податкове, трудове, конституційне, адвокатура та нотаріат тощо, то ним цікавляться та вивчають його різноманітні вчені та спеціалісти.

Метою статті є характеристика правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність, позначення недоліків його правового регулювання та шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу. При визначенні правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність, перш за все необхідно розглянути його законодавче регулювання. При цьому варто виходити із загальних підходів до закріплення правового статусу платників податків, зокрема, ст. 16 та 17 ПК України. Окрім того, у ПК України встановлено поняття самозайнятої особи, якою, відповідно до підпункту 14.1.226 пункту 14.1 статті 14 ПК України є платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Відповідно до абзацу другого підпункту 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 ПК України, незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого п. 65.9 ст. 65 ПК України) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [2].

Системний аналіз вказаних норм дозволяє констатувати, що поняття платник податків, який провадить незалежну професійну діяльність, є видовим щодо такої родової категорії як самозайнята особа, тож і правовий статус такого суб'єкта набуває специфіки, порівняно із загальним правовим статусом платника податків. При цьому законодавець позначає особливі, специфічні види діяльності, отримання доходів від яких підлягає іншому, ніж звичайний, порядку оподаткування. Як вбачається, цей аспект ще раз підкреслює те, що правовий статус позначених осіб як платників податків має власні особливості, порівняно із загальним правовим статусом платників податків.

Водночас, враховуючи вказане слід зазначити, що найперше ми досліджуємо правовий статус платників податків, а саме ті елементи (обов'язки та права), що закріплені в статтях 16 і 17 ПК України. Положення цих статей є першочерговими для платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність. По-друге, важливим є те, що платники податків, які провадять незалежну професійну діяльність, це виключно фізичні особи, а не фізичні особи-підприємці чи наймані працівники. По-третє, такі фізичні особи мають провадити один із видів незалежної професійної діяльності, вказаний в абз.

2 підп. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 ПК України, тобто бути, наприклад, викладачем, приватним нотаріусом чи бухгалтером тощо.

Традиційно одним із елементів правового статусу суб'єктів є обов'язки. Як вказувалося раніше, на платників податків, які провадять незалежну професійну діяльність, покладено обов'язки, закріплені у ст. 16 ПК України [2]. Позначимо, що перелік останніх є детальним та виключним, а їх угруповання можна провести зважаючи на зміст податкового обов'язку в його широкому значенні. Використовуючи такий підхід ми позначимо особливості податкового обліку, сплати податків та зборів, складання та подання податкової звітності платниками податків, що провадять незалежну професійну діяльність.

Так, особливості обліку таких платників податків врегульовано ст.65 ПК України. Для взяття на облік фізична особа, яка має намір провадити незалежну професійну діяльність, повинна особисто чи через уповноваженого представника подати заяву та документи до контролюючого органу за місцем постійного проживання. Взяття на облік здійснюється контролюючим органом в день прийняття заяви. Про взяття на облік такої фізичної особи видається довідка, остання може бути із зазначенням строку, якщо такий строк вказаний у свідоцтві про реєстрацію чи іншому документі (дозволі, сертифікаті тощо), що підтверджує право фізичної особи на провадження незалежної професійної діяльності [2].

Важливо, що п. 65.9 ст. 65 ПК України передбачено ще одну особливість обліку таких платників податків, а саме: «Якщо фізична особа зареєстрована як підприємець та при цьому така особа провадить незалежну професійну діяльність, така фізична особа обліковується у контролюючих органах як фізична особа - підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності» [2].

Позначимо, що причиною введення цієї норми (а саме п. 65.9 ст. 65 ПК України) була, як вказує законодавець, логічна неузгодженість положень ПК України і Закону України № 2464-VI щодо обліку осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, та нарахування їм єдиного внеску. Показово, що про цю так звану «логічну неузгодженість» неодноразово писали науковці. Наприклад, О.О. Джабурія вказувала на проблему, із якою стикалися адвокати, які до набуття статусу адвоката здійснювали підприємницьку діяльність та після такого продовжили здійснювати і підприємницьку, і адвокатську діяльність як індивідуальну незалежну діяльність, що здійснюється самозайнятими особами. Тож науковець акцентувала, що внаслідок вказаного у податковій практиці впродовж тривалого часу податкові органи вимагали від таких осіб пройти повторну реєстрацію як такі, що здійснюють вже незалежну професійну діяльність і

відповідно двічі стягували з таких осіб єдиний внесок [4].

Через те, що фізичні особи могли здійснювати свою діяльність як фізична особа-підприємець, а потім стати на облік як фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, контролюючі органи запровадили практику подвійного нарахування єдиного внеску з однієї фізичної особи, яка одночасно здійснювала і підприємницьку діяльність, і незалежну професійну.

Позначимо, що така позиція контролюючих органів справедливо характеризувалася як науковцями, так і багатьма платниками податків, незаконною та дискримінаційною. Наслідком такої позиції податкових органів стали численні звернення платників податків до суду з метою оскарження відповідних податкових повідомлень-рішень. Результатом оскаржень була низка судових рішень. Наприклад, Постанова Великої Палати Верховного суду від 04 грудня 2019 року у справі № 520/3939/19 (Пз/9901/10/19), у якій позиція суду полягає в тому, що контролюючий орган безпідставно встановив платнику податків ознаку незалежної професійної діяльності та нарахував на цій підставі єдиний внесок двічі. Також Велика Палата Верховного Суду у вказаній постанові наголосила, що статус фізичної особи-підприємця з ознакою провадження незалежної професійної діяльності та, як наслідок, порядок обліку і сплати єдиного соціального внеску такою особою Закон України № 2464-VI не передбачає [5].

Контролюючі органи двічі нараховували єдиний внесок не тільки фізичним особам, які одночасно здійснюють підприємницьку і незалежну професійну діяльність, а також фізичним особам, які є найманим працівниками за певним видом незалежної професійної діяльності. Наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 05 березня 2020 року у справі № 824/509/19-а вказав таке: «... особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, зокрема, адвокатську, вважається самозайнятою особою і зобов'язана сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування не нижче розміру мінімального страхового внеску незалежно від фактичного отримання доходу лише за умови, що така особа не є найманим працівником. В іншому випадку (якщо особа є найманим працівником), така особа є застрахованою і платником єдиного внеску за неї є її роботодавець, а мета збору єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування досягається за рахунок його сплати роботодавцем у розмірі не меншому за мінімальний» [6].

Наведене свідчить про неоднозначне правове регулювання правового статусу, зокрема, але не виключно, платників податків, що провадять незалеж-

ну професійну діяльність. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 04 грудня 2019 року у справі № 520/3939/19 (Пз/9901/10/19) наголошує про це так: «існування нечіткого, суперечливого нормативного регулювання порушує принцип правової визначеності» [5].

Усе це у 2020 році все таки призвело до того, що законодавець прийняв два закони: 1) Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» № 466-IX від 16.01.2020 року [8] та 2) Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо усунення дискримінації за колом платників» № 592-IX від 13.05.2020 року [9]. Ними було ліквідовано помилку законодавця, якою було порушено один із елементів верховенства права, а саме: правову визначеність. Тому тепер п. 65.9 ст. 65 ПК України передбачено можливість обліковуватися у контролюючих органах як фізична особа-підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності [2], а в Законі України № 2464-VI передбачено звільнення осіб, що провадять незалежну професійну діяльність, від сплати за себе єдиного внеску за умови взяття їх на облік як фізичних осіб-підприємців та провадження ними одного виду діяльності одночасно як фізична особа-підприємець та особа, що провадить незалежну професійну діяльність [3].

Далі перейдемо до характеристики такої складової податкового обов'язку, як сплата податку. Реалізація обов'язку із сплати платниками, що провадять незалежну професійну діяльність, регламентована положеннями Розділу IV ПК України. Так сплата податку на доходи фізичних осіб відбувається в порядку, визначеному ст. 178 ПК України. Згідно із нормами останньої такі платники податків оподатковують сукупний чистий дохід, тобто різницю між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності, за ставкою – 18 % бази оподаткування. При цьому, у разі неотримання довідки про взяття на облік особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, об'єктом оподаткування є доходи, отримані від такої діяльності без урахування витрат [2].

Слід зазначити, що, окрім податку на доходи фізичних осіб, платники податків, що провадять незалежну професійну діяльність, зобов'язані сплачувати ще й військовий збір у розмірі 1,5 % від об'єкта оподаткування, яким є річний оподатковуваний дохід. Окрім податків, до податкового навантаження на платників податків, що провадять незалежну про-

фесійну діяльність, ще додається єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Останній, звісно, не входить до системи оподаткування, але є так званим «додатковим» платежем, що становить 22 % від доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб.

Позначимо, що на визначення правового статусу платників податків, які провадять незалежну професійну діяльність, впливає той факт, що діяльність таких осіб, як самозайнятих, не є підприємницькою, порівняно із фізичною особою-підприємцем, а є професійною. При цьому фізична особа-підприємець, яка також є самозайнятою особою, має можливість обрати або загальну, або спрощену систему оподаткування та звітності, а платник податків, що провадить незалежну професійну діяльність має право перебувати виключно на загальній системі оподаткування. Останнє видається дискримінаційним та таким, що порушує принципи (задачі) податкового законодавства, а саме: принципи соціальної справедливості та єдиного підходу до встановлення податків та зборів. Вважаємо, що цей аспект потребує перегляду та законодавчого удосконалення.

Виконання обов'язків зі звітності платниками, що провадять незалежну професійну діяльність, регламентована ст. 179 ПК України. Зокрема, остання є річною та здійснюється шляхом подачі декларації про майновий стан та доходи. Фізична особа зобов'язана самостійно до 1 серпня року, що настає за звітним, сплатити суму податкового зобов'язання, зазначену в поданій нею податковій декларації [2]. З приводу звітності та обліку варто зазначити, що роз-

повсюдження правил спрощеної системи оподаткування обліку та звітності на осіб, що провадять незалежну професійну діяльність, стало б втіленням таких принципів оподаткування, як рівність, справедливність, законність, що у підсумку дозволило б належним чином реалізувати законні права та інтереси таких платників податків.

Висновки. Дослідження правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність, крізь призму елементів податкового обов'язку дало можливість сформулювати такі висновки. По-перше, наразі ПК України передбачена така категорія платників податків, як самозайнята особа, що, своєю чергою, включає фізичних осіб-підприємців та фізичних осіб, що провадять незалежну професійну діяльність. Відповідно до норм ПК України ці два види самозайнятих осіб наразі позначені як взаємовиключні, однак є можливість обліковуватися як фізична особа-підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності. Це демонструє суперечливе нормативне регулювання правового статусу платників податків, що провадять незалежну професійну діяльність.

По-друге, платники податків, які провадять незалежну професійну діяльність як самозайняті особи, виконуючи свій податковий обов'язок, обмежені в можливості обирати систему оподаткування, на відміну від другого виду самозайнятих осіб – фізичних осіб-підприємців. Вказані два види самозайнятих осіб перебувають не в рівному (єдиному) стані, що, перш за все, дискримінує фізичних осіб, що провадять незалежну професійну діяльність і вказує на необхідність удосконалення нормативного закріплення статусу таких суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права : підручник за ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n1519>.
3. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>
4. Джабурія О. О. Організаційні форми адвокатської діяльності: дис. ...д-ра філософії. Одеса, 2020. 223 с.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 грудня 2019 р., судова справа № 520/3939/19 (Пз/9901/10/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86401183>.
6. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 05 березня 2020 р., судова справа № 824/509/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88062063>
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 р. № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>.
8. Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо усунення дискримінації за колом платників: Закон України від 13.05.2020 р. № 592-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-20#Text>.

REFERENCES

1. Tsvika, M. V. & Petryshyna, O. V. (Eds.) (2009). General theory of state and law Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Tax Code of Ukraine, No. 2755-VI (2010, December 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n1519> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on the Collection and Accounting of a Single Contribution to Compulsory State Social Insurance, No. 2464-VI (2010, July 08). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> [in Ukrainian].
4. Dzhaburiiia, O. O. (2020). Organizational forms of advocacy. Doctor's thesis. Odesa, [in Ukrainian].
5. Decree of the Grand Chamber of the Supreme Court of December 04, 2019, court case № 520/3939/19 (Pz/9901/10/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86401183> [in Ukrainian].
6. The Supreme Court's ruling as part of the Cassation Administrative Court of March 05, 2020, a court case № 824/509/19-a. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88062063> [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine on Improving the Administration of Taxes, Elimination of Technical and Logical Inconsistencies in Tax Legislation, No. 466-IX (2020, January 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> [in Ukrainian].
8. On amendments to the Law of Ukraine «On Collection and Accounting of a Single Contribution to Compulsory State Social Insurance» On Elimination of Discrimination by the Number of Payers, 592-IX (2020, May 13). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-20#Text> [in Ukrainian].

POSTORONKO YEVHEN

Postgraduate student at the Department of Constitutional, Administrative and Financial Law
of the Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

SOME ASPECTS OF DETERMINING THE LEGAL STATUS OF TAXPAYERS WHO CARRIES OUT INDEPENDENT PROFESSIONAL ACTIVITIES

Problem setting. The issue of the legal status of taxpayers engaged in independent professional activity deserves special attention and has repeatedly been the subject of scientific research due to its ambiguous regulation in the Tax Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Collection and Accounting of a Single Contribution to mandatory state social insurance», judicial, law-enforcement and rule-making practices, as well as the views of scientists

Analysis of recent researches and publications. The following scientists paid attention to this issue O.O. Dmytryk, V.A. Ryadinska, L.V. Tovkun, N.A. Maryniv, O.O. Golovashevych, T.B. Vilchik, O.O. Jaburiya, N.M. Bakayanova and others.

Target of the research is to characterize the legal status of taxpayers engaged in independent professional activity, to indicate the shortcomings of its legal regulation and ways to eliminate them.

Article's main body. The article analyzes aspects of determining the legal status of taxpayers who carries out independent professional activities. When determining the legal status of taxpayers engaged in independent professional activity, it is first of all necessary to take into account its legal regulation. At the same time, it is worth proceeding from general approaches to establishing the legal status of taxpayers. A systematic analysis of the norms of the Tax Code allows us to state that the concept of a taxpayer who conducts independent professional activity is specific to such a generic category as a self-employed person, so the legal status of such an entity acquires specificity, compared to the general legal status of a taxpayer. At the same time, the legislator designates special, specific types of activity, the receipt of income from which is subject to a different, than the usual, taxation procedure. As can be seen, this aspect once again emphasizes that the legal status of the designated persons as taxpayers has its own characteristics, compared to the general legal status of taxpayers.

Conclusions and prospects for the development. The legal status of taxpayers engaged in independent professional activity through the prism of the elements of tax liability in the broadest sense. It was established that currently the Tax Code of Ukraine enshrines such a category of taxpayers as a self-employed person. The approach proposed by the legislator delineates the following types of entities: natural persons-entrepreneurs and natural persons engaged in independent professional activity. According to the norms of the PC of Ukraine, these two types of self-employed persons are currently marked as mutually exclusive. At the same time, the legislation provides for the possibility to be registered with the regulatory bodies for such subjects as an individual entrepreneur with a sign of independent professional activity. This indicates a contradictory normative regulation of the legal status of taxpayers engaged in independent professional activity.

Attention is drawn to the fact that taxpayers engaged in independent professional activity as self-employed persons, fulfilling their tax obligations, are limited in their ability to choose a taxation system (general or special), unlike the second type of self-employed persons - individual entrepreneurs. The specified two types of self-employed persons are not in an equal (unified) state, which discriminates against natural persons engaged in independent professional activity and indicates the need to improve the normative consolidation of the status of such subjects.

Key words: taxpayers, self-employed persons, taxpayers engaged in independent professional activity, the legal status, taxation, tax liability.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Посторонко Є. В. Деякі аспекти визначення правового статусу платників податків, що проводять незалежну професійну діяльність. *Право та інновації*. 2022. № 4 (40). С. 121–126.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України та Видавництво «Право» запрошують всіх зацікавлених осіб опублікувати свою наукову роботу у *сорок першому* номері журналу «Право та інновації». Журнал внесено до переліку наукових фахових видань групи Б (Наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.).

Умови публікації у журналі:

1. Надати копію квитанції про оплату публікації НДІ ПЗІР (за 1 статтю) до 10.03.2023 р.;
2. Оформити статтю та подати згідно вказаних вимог.
3. Заповнити відомості про автора.
4. Надіслати рукопис статі в електронному вигляді на електронну адресу: ndipzir@gmail.com до 10.03.2023 р.

Традиційно в журнал приймаються статті за такими напрямками:

- 12.00.01** теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень;
- 12.00.02** конституційне і муніципальне право;
- 12.00.03** цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;
- 12.00.04** господарське право; господарсько-процесуальне право;
- 12.00.05** трудове право; право соціального забезпечення;
- 12.00.06** земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;
- 12.00.07** адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;
- 12.00.11** міжнародне право.

Редакція у разі необхідності може здійснити переклад розширеної анотації, детальну інформацію можна отримати в редколегії. У разі самостійного перекладу автором розширеної анотації англійською редакційна колегія перевіряє переклад. У випадку виявлення значних помилок редакція залишає право відмовити в публікації статті.

Оформлення передплати автором передбачає отримання 1 авторського екземпляру та 3 наступних номерів журналу. Оплата НДІ ПЗІР передбачає отримання виключно авторського екземпляру.

Всю додаткову інформацію ви можете отримати на сайті журналу <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/information/authors> та за телефоном: (057) 700-06-64.

Випусковий редактор: *В. П. Кохан*
Комп'ютерна верстка: *А. Г. Якишина*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21739-11639 ПР від 24.11.2015

Підписано до друку з оригінал-макета 26.12.2022.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 13,95. Обл.-вид. арк. 13,15. Тираж 56 прим.

Видавець – Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80,
Тел. +38 (057) 700-06-64
Сайт: ndipzir.org.ua
E-mail: ndipzir@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014

Виготовлювач – ТОВ «ПРОМАРТ»
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-25-44

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017